Yksilön ääni

Hyvinvointivaltio yhteisöjen ajalla

Roope Mokka & Aleksi Neuvonen

Sitran raportteja **69**

SITRA

Yksilön ääni

Hyvinvointivaltio yhteisöjen ajalla

Sitran raportteja 69

Yksilön ääni

Hyvinvointivaltio yhteisöjen ajalla

Roope Mokka & Aleksi Neuvonen

SITRA · HELSINKI

Sitran raportteja 69

Kansi: Sanna Laajasalo
Kuvat: Olli Karttunen
Kuva sivulla 14: Kuukuppikunta / Pauliina Männistö
Luvun 5 infografiikka: Teemu Ollikainen ja Timo Berry / BOTH
Toimitus: Riku Siivonen

ISBN 951-563-543-8 (nid.)
ISSN 1457-571X (nid.)

ISBN 951-563-544-6 (URL:http://www.sitra.fi)
ISSN 1457-5728 (URL:http://www.sitra.fi)

Sitran raportteja -sarjassa julkaistaan tutkimusten, selvitysten ja arviointien tuloksia erityisesti asiantuntijoiden käyttöön.

Raportteja voi tilata Sitrasta, puhelin (09) 618 991, sähköposti julkaisut@sitra.fi

Edita Prima Oy
Helsinki 2006

Esipuhe

Hyvinvointivaltio työssään: kunnallista puistotyötä.

Hyvinvointiyhteiskunta ja sen tulevaisuus on maamme polttavimpia kysymyksiä. Keskusteluun hyvinvointiyhteiskunnan kehittämisestä osallistuvat kaikki puolueet ja etujärjestöt sekä lukuisat kansalaiset, tutkijat ja julkisen sektorin työntekijät. Kaikki tuntuvat olevan hyvinvointiyhteiskunnan kannalla, mutta näkemykset sen tulevaisuudesta vaihtelevat. Mielipiteet voidaan karkeasti jakaa kahteen ryhmään: valtiollista vastuuta painottaviin ja markkinaratkaisuja korostaviin. Tämän kirjan lähtökohtana on, että hyvinvointiyhteiskunnan innovatiivinen uudistaminen edellyttää uusien ratkaisumallien etsimistä – kolmatta tietä.

Hyvinvointiyhteiskunnan saavutukset ovat huomattavia. Niistä kannattaa mainita

Maksuton koulutus peruskouluista yliopistoihin
Kaikkien ulottuvilla olevat terveydenhoitopalvelut
Kattavat sosiaalipalvelut päivähoidosta vanhainkoteihin
Antelias sosiaaliturva työttömyyden, sairauksien ja vanhuuden varalle
Kohtalaisen pienet tuloerot ja vähäinen köyhyys
Naisten aktiivinen osallistuminen yhteiskunta- ja työelämään

Laajemmin tarkastellen myös erinomainen kilpailukykymme perustuu hyvinvointiyhteiskuntaan ja julkisiin toimiin. Innovaatioympäristömme on maailman parhaita ja panoksemme tutkimus- ja kehitystoimintaan ovat kärkitasoa. Vaikka bruttokansantuote henkeä kohti ei olekaan saavuttanut kärkimaita kuten Yhdysvaltoja ja Irlantia, niin hyvinvointimme on tilastollisesti korkealla tasolla (Wellbeing index). Manuel Castells ja Pekka Himanen osoittivat teoksessaan *Suomen tietoyhteiskuntamalli* (Sitra, 2001), että Suomessa on onnistuttu yhdistämään hyvinvointiyhteiskunta ja kilpailukyky.

Jos kerran Suomella menee näin erinomaisesti, niin miksi hyvinvointiyhteiskunnan kehittämisestä on tullut yhteiskuntapolitiikkamme keskeinen kysymys? Eräs syy on edessä olevissa muutoksissa. Väestön ikääntyminen on Suomessa teollistuneiden maiden nopeimpia. Ihmiset myös elävät entistä pidempään. Ikääntymisen takia työvoiman tarjonta vähenee ja työvoiman tarve esimerkiksi hoivapalveluissa kasvaa. Toinen muutostekijä on kiihtyvä globaali kilpailu, joka luo paineita lisätä talouden dynaamisuutta ja hillitä verotusta. Olemme kasvavien tarpeiden ja alenevien verotulojen pakkoraossa. Kolmas ja kiinnostavin tekijä on ihmisten arjessa tapahtuneet muutokset.

Usein esitetty ratkaisumalli hyvinvointiyhteiskunnan ongelmiin on julkisten palvelujen tuottavuuden nostaminen. Palvelujen tuottavuutta voidaan parantaa hyödyntämällä markkinamekanismeja ja uutta teknologiaa innovatiivisilla tavoilla kuten Jukka Yliherva osoittaa esimerkiksi äskeisessä raportissaan *Tuottavuus, innovaatiokyky ja innovatiiviset hankinnat* (Sitra, 2006). Tuot-

tavuuden nostaminen jakaa yllättävän vahvasti mielipiteitä. Markkinaratkaisut torjutaan monasti kritisoimalla yritystoiminnan voitontavoittelua. Julkinen tuotanto nähdään tehokkaana ja turvallisena tienä kehittää hyvinvointivaltiota. Usein argumentoidaan myös, että korkea verotus ei ole ongelma, jos verovaroja käytetään oikeilla tavoilla koulutukseen, tutkimukseen ja sosiaali- ja terveydenhuoltoon sekä tulojen tasaukseen.

Tämän kirjan oivallus on, että ”hyvinvointivaltiofundamentalismin” ja ”markkinafundamentalismin” väliin jää toimivia ratkaisuja, joita ei ole vielä vakavasti pohdittu. Nämä ratkaisut lähtevät käynnissä olevasta yksilöllistymiskehityksestä ja sen vastavoimista. Nyky-yhteiskunnassa ihmisten elämäntilanteet ja arvomaailmat alkavat eriytyä. Ei ole enää tyypillistä perhettä, opiskelijaa, työntekijää, työtöntä tai eläkeläistä. Ihmisten tarpeet erilaistuvat, varsinkin kun aineelliset perustarpeet tulevat suhteellisen hyvin tyydytetyiksi.

Yksilöllistymiskehityksen ja uuden, osaamisvetoisen talouden seurauksena Suomessa niin kuin kaikissa muissakin teollistuneissa maissa on tapahtumassa väestön polarisaatiota. On syntymässä kolme hyvin erilaista ryhmää. Hyvin koulutetut, elinkeinoelämän palveluksessa olevat huippuosaajat tekevät monella tavalla palkitsevaa työtä. Toisessa ääriryhmässä ovat työelämän ulkopuolelle jääneet, syrjäytymisvaarassa olevat kansalaiset. Suurin osa työikäistä väestöä elää siinä välissä, haaveillen paremmista työpaikoista tai peläten putoamista. Tämä polarisaatiokehitys on vihdoin paljastanut, että hyvinvointivaltion kyky tuottaa hyvinvointia on olennaisesti heikentynyt.

Ihmisten yksilöllistyessä Suomessa vallitsevan julkisen universaalipalvelun kyky vastata ihmisten tarpeisiin heikkenee. Universaalipalvelu tarkoittaa kaikkien tarvitsevien ulottuvilla olevia palveluja. Koska palvelut suuntautuvat usein suurille asiakasmäärille ja eri puolille maata, palvelut on standardoitu ja säännelty. Niiden räätälöiminen asiakkaiden mukaan ei ole helppoa. Tästä massapalvelusta kärsivät ehkä eniten ne, jotka ovat suurimman avun tarpeessa. Mutta myös ns. tavallinen kansalainen jää helposti palvelematta. Tästä ovat osoituksena monet lapsiperheiden ongelmat.

Valtion kirstunvartijat laskevat oitis, että asiakkaiden mukaan räätälöidyt peruspalvelut tulevat paljon kalliimmiksi kuin nykyiset standardipalvelut. Nykyisten palvelujen räätälöinti ei kuitenkaan ole tämän kirjan kirjoittajien ehdotus. Heidän mukaansa uudet voimavarat löydetään ihmisistä itsestään!

Kirjassa ehdotetaan, että julkisten palvelujen rahoituskriisiin haetaan ratkaisua ottamalla kansalaiset mukaan palvelutuotantoon. Tätä valaisee hyvin esimerkki lääkärien hoito-ohjeiden vaikuttavuudesta. Tutkimuksissa on havaittu, että ehkä noin puolessa tapauksista potilas ei noudata lääkärin antamia ”määräyksiä” lääkkeiden käytöstä ja elämäntapojen muuttamisesta. Näin kalliit hoidot ja lääkkeet menevät hukkaan. Potilaat eivät toisin sanoen sitoudu lääkärin ohjeisiin. Sitoutuminen syntyy vain ottamalla asiakas aktiivisesti mukaan palvelutapahtumaan, suunnittelemaan hoitoja tai toimenpiteitä, pohti-

maan yhdessä eri vaihtoehtoja. Palvelun tuloksellisuus edellyttää, että asiakas haluaa tehdä oman osuutensa ja ottaa vastuuta itsestään.

Vastaava toinen esimerkki liittyy liikalihavuuteen ja sen aiheuttamaan aikuisiän diabetekseen. Useissa tapauksissa liikalihavuus johtuu ruokailutottumuksista, joihin ihminen voi itse vaikuttaa. Näistä esimerkeistä nähdään, että julkisia menoja saadaan olennaisesti pienenemään ennaltaehkäisevällä toiminnalla, johon kansalainen on itse sitoutunut.

Sitoutumisen puute ja vieraantuminen omasta palvelutapahtumasta on eräs pääsyy ihmisten tämän hetken pahoinvointiin ja syrjäytymiseen. Tältä kannalta kirjoittajien ehdotus siirtyä hyvinvointipalvelujen osallistuvaan yhteistuotantoon on erittäin kiinnostava. Hyvinvointivaltion perinteinen ajattelutapa on, että kansalaisen odotetaan tarpeen ilmaantuessa ilmoittautuvan viranomaiselle, joka sitten järjestää tarvittavan palvelun. Kansalainen on tässä enemmän tai vähemmän passiivisen asiakkaan tai kuluttajan roolissa. Kokonaan toisenlainen ajatus on, että ihmiset haluaisivat itse tai yhdessä muiden kanssa aktiivisesti osallistua palvelujen tuottamiseen.

Osallistuminen on asiakkaan, kansalaisen, aktiivista osallistumista käyttämiensä palvelujen suunnitteluun ja toteuttamiseen sekä itse palvelutapahtumaan. Mutta osallistuminen tarkoittaa myös kansalaisten yhteistoimintaa. Juuri tässä kansalaisten yhteistoiminnassa törmäämme selkeimmin hyvinvointivaltion taustalla oleviin ajattelutapoihin. Järjestöjen toiminta, joka on sinänsä vilkasta Suomessa, on katsottu julkista palvelua täydentäväksi toiminnaksi. Mutta järjestöjen todellinen vaikutus yhteiskunnassa ei niinkään ole niiden palvelutuotannossa vaan osallistamisessa.

Suomessa kansalaisten osaamisen ja voimavarojen käyttö osallistuvaan tuotantoon on aivan liian vähäistä. Olemme tuudittautuneet siihen, että kun maksaa veronsa niin on tehnyt kaiken tarpeellisen yhteiskunnan hyväksi. Ajatusmallien kääntäminen hyväksymään osallistuva tuotanto tapahtuu hitaasti. Mutta käytäntöjä voidaan muuttaa nopeamminkin, kun julkisen palvelun tuottajat alkavat nähdä roolinsa enemmän yksilön voimavarojen kehittäjänä kuin valmiiden palvelupakettien tuottajana. Myös kansalaisten lisääntyvät kokemukset yhdessä tekemisen ilosta ja hyödystä muuttavat asenteita.

Tässä kirjassa hahmoteltu reformi on rohkea ehdotus uudistaa hyvinvointiyhteiskuntaa. Kirjan lähtökohtana ei ole kustannuslaskenta. Hyvinvointiyhteiskuntaa ei voida pelastaa lisäämällä rahaa joihinkin kohteisiin ja karsimalla muita. Reformi lähtee toisenlaisesta ajattelutavasta, jossa kansalaisten omalla aktiivisuudella ja yhteistoiminnalla on merkittävä vaikutus hyvinvointiin ja kustannustasoon. Epäilijöitä riittää, mutta ajattelutapa saa yllättävää tukea uudesta onnellisuuden taloustieteestä. Sitran Tulevaisuusfoorumissa syksyllä 2006 puhunut taloustieteilijä Andrew Oswald painotti, että ystävät ja sosiaaliset suhteet ovat ihmisen onnellisuudelle merkittävämpiä kuin raha.

Järjestöjen kautta individualisoituvat kansalaiset löytävät toisensa yhteisten intressien vetäminä. Järjestöt vahvistavat täten sosiaalista pääomaa ja yhteenkuuluvuutta. Merkittävä osa sosiaalista kanssakäymistä tapahtuu järjestöjen ulkopuolella, erilaisissa epämuodollisissa yhteisöissä ja verkostoissa. Järjestöt ja epämuodolliset yhteisöt muodostavat varsinaisen kansalaisyhteiskunnan. Kansalaisyhteiskunnassa on lukuisia vertaisryhmiä, joissa kansalaiset voivat kokea yhteisöllisyyttä. Tämän kirjan yhtenä perusteesinä on, että sopivissa vertaisryhmissä huono-osaisetkin kansalaiset voivat tuntea olevansa hyödyllisiä ja ihmisiä ihmisten joukossa. Kansalaisyhteiskuntaa vahvistamalla voidaan syrjäytymistä torjua usein tehokkaammin kuin erilaisilla viranomaispalveluilla tai sosiaaliturvan pienillä korotuksilla – vähättelemättä näiden merkitystä.

Sitra on aika ajoin julkaissut hyvinvointiyhteiskuntaan liittyviä raportteja. Vuonna 1993 Sitra julkaisi paljon keskustelua herättäneen kirjan *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa*. Monet tuon kirjan teemat ovat olleet jatkuvasti esillä julkisessa keskustelussa. Neljä vuotta sitten juuri ennen eduskuntavaaleja Sitra julkaisi Anu Kantolan ja Mikko Kauton kirjan *Hyvinvoinnin valinnat, Suomen malli 2000-luvulla*. Hyvinvointiyhteiskunnan uudistaminen oli esillä Timo Hämäläisen ja Risto Heiskalan 2004 julkaisemassa raportissa *Sosiaaliset innovaatiot ja yhteiskunnan uudistumiskyky*. Hyvinvoinnin teema oli keskeisessä asemassa syksyllä 2006 julkaistussa Sitran ennakointiverkoston raportissa *Kohti hyvinvoivaa ja kilpailukykyistä yhteiskuntaa*.

Roope Mokan ja Aleksi Neuvosen käsillä oleva kirja tarjoaa uusia tapoja ajatella hyvinvointia. Hyvinvoinnin olennainen osa on ihmisen mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä ja kokea se mielekkääksi. Tästä lähtökohdasta kirjoittajat esittävät hyvinvointiyhteiskunnan syvällistä reformia. Kirja on siis sosiaalisten innovaatioiden asialla. Kirja onkin osa Sitran innovaatio-ohjelmaa, jonka strategia-dokumentissa *Suomi innovaatiotoiminnan kärkimaaksi* (2005) hyvinvointiyhteiskunnan rakenteiden uudistaminen on yksi viidestä perustavoitteesta. Tämän tavoitteen saavuttaminen edellyttää julkisen sektorin innovatiivista kehittämistä. Saadaksemme esiin uusia ajatuksia pyysimme Roope Mokkaa ja Aleksi Neuvosta kirjoittamaan omannäköisensä kirjan hyvinvointiyhteiskunnan uudistamisesta ja tarvittavista sosiaalisista innovaatioista. Tuloksena on puhutteleva kirja *Yksilön ääni – Hyvinvointivaltio yhteisöjen ajalla*, joka välittää esimerkkien kautta arjen aidon äänen.

Kirja ei ole tieteellinen raportti vaan think tank -puheenvuoro. Think tank -toimintamalli on nopeasti levinnyt Yhdysvalloista ja Isosta-Britanniasta kaikkialle Eurooppaan. Think tankit ovat pienehköjä voittoa tavoittelemattomia ”ajattelumyllyjä”, jotka ottavat rohkeasti kantaa ajankohtaisiin asioihin. Think tankit julkaisevat raportteja, jotka tutkimustietoon pohjautuen, mutta asioita havainnollisesti käsitellen auttavat kansalaisia ja päätöksentekijöitä ymmärtämään ajankohtaisia ilmiöitä ja tulevia haasteita.

Tutkijat Roope Mokka ja Aleksi Neuvonen ovat perustaneet riippumattoman think tankin Demos Helsinki. Nimi tulee Lontoossa toimivasta, erittäin tunnetusta think tankistä Demos UK:sta, jonka kanssa Demos Helsinki on yhteistyössä. Tämänkin kirjan sisällön luomiseen ovat osallistuneet Demos UK:n henkilökunta, erityisesti tutkimusjohtaja Catherine Fieschi. Myös lukuisat asiantuntijat ja vaikuttajat ovat auttaneet kirjan luomistyössä antamalla haastatteluja, kommentoimalla tekstiä tai osallistumalla työpajoihin. Kirjan käsikirjoitus on ollut myös tietoverkossa kommentoijien nähtävillä koko kirjoitusprosessin ajan.

Haluan Sitran puolesta kiittää kirjoittajia ja kaikkia työskentelyyn osallistuneita. Prosessi on tuottanut haastavan puheenvuoron, joka epäilemättä tulee olemaan sytykkeenä ajankohtaisessa poliittisessa keskustelussa ja vielä pitkään esillä hyvinvointiyhteiskunnan kehittämistyössä. Kirjan sisällöstä vastaavat yksin kirjoittajat. Esitetyt näkemykset ovat kirjoittajien eivätkä välttämättä vastaa Sitran ja sen sidosryhmien kannanottoja.

Berkeleyssä 15.10.2006

Antti Hautamäki
johtaja
Sitra

Sisällys

Esipuhe **5**

1 Kuukuppivallankumous **14**
Yksilön ääni 16
Mutta mitä tekemistä kuukautiskupilla on hyvinvointivaltion kanssa? 18
Hyvinvointiyksilön vertaisyhteisöt 19

2 Hyvinvointivaltion kymmenen dilemmaa **20**
Dilemma 1: Elovena-kaurapuuro vaihtuu energiajuomiin, hedelmiin ja megahampurilaisiin 22
Dilemma 2: Lasissa on vain yksi kolmasosa jäljellä 24
Dilemma 3: Asiantuntijoiden ylivalta tukehduttaa politiikan 25
Dilemma 4: Kyllä Wikipedia tietää 26
Dilemma 5: Tupakka tappaa – mutta senhän me jo tiesimmekin 28
Dilemma 6: Keilaamme jälleen yhdessä 29
Dilemma 7: Nälästä ja puutteesta liikalihavuuteen ja anoreksiaan 31
Dilemma 8: 1900-luvulla kansalainen halusi äänioikeuden, nyt hän haluaa äänen 32
Dilemma 9: Työ ei riitä 33
Dilemma 10: Me ja muut 35
Sota markkinoiden ja hyvinvointivaltion välillä on ohi 36
Tehostamisen väärästä lupauksesta uudenlaiseen hyvinvointikäsitykseen 37

3 Kuinka minusta tuli minä ja meistä me **39**
Sosiaalisten innovaatioiden historia 40
Puoluepolitiikan takki on tyhjä 42

Miten sosiaalinen innovaatio syntyy? 43
Avoimet sosiaaliset innovaatiot 44
Mikä poistaisi riittämättömyyden tunteen? 45
Yksityishenkilö syntyy 45
Työntekijä itse 46
Kulutan siis olen 46
Kansalainen saa äänen ja oikeuden 47
Uutta tasapainoa etsimässä 48

4 Oman elämänsä tekijä 50
Loppukirin hyödylliset 51
Pahoinvoinnin minimoinnista hyvinvoinnin kultivointiin 53
Yksilöiden aika on yhteisöjen aika 54
Tasapainottelua eri roolien välillä 55
Kulutamme yksilöllisiä yhteisöllisyyden kokemuksia 56
Työssä halutaan olla jotain ja kuulua johonkin 57
Kuinka kansalaisesta tuli vapaamatkustaja 58
Kuinka yksityiselämästä tuli roskakori 58
Kuka kokoaisi yksilön? 59
Aktiivinen kuluttaja vs. passiivinen kansalainen 60
Kohti subjektia 61

5 Hyvinvointiyhteiskunnan kolminaisuus 65
Hyvinvointiyhteiskunta rapautuu 68
Yhteiskunta 2.0 73
Lentokenttädystopia 74

6 Tarve ääneen 75
Hiekkalaatikko on oranssi 76
Käykö henkilökunta täällä usein? 77
Hyötymmekin ansaitsemme 78
Hyödyttömyyden aaveesta ylpeisiin käsityöläisiin 79
Ääni yhdistää yksilön ja yhteisön 80
Valinta ei tuota hyvinvointia 81
Oman elämänsä kroonikko 82
Hyvinvointivaltion seuraava askel on osallistuva tuotanto 83
Universalismista osallistumisen erityistarpeisiin 83

Suoritteista osallistumiseen 84
Mutta ei mulla ole aikaa... 86
Motivaation yksilöllistyminen 87
Kuluttajan äänestä kansalaisen valtaistumiseen 88
Valtaistunut kansalainen 89

7 Tulevaisuuden yhteiskunta on äänellistä kuulumista yhteisöihin 91
Uusi yhteys yksilön ja yhteisön välille 92
Kolmannen iän peruskoulu 94
Pirjon loppuelämän ensimmäinen päivä 95
Avoin Yle 96
Sohvaperunasta sisällöntuottajaksi 97
Julkisesta palvelusta arkipäivän demokratiaan 97
Seuraavana askeleena yhteiskunta 2.0 99
Hyvinvointivaltio – hyvinvointiyhteiskunta – hyvinvointiyksilö? 100
Julkisen sektorin missio Yhteiskunta 2.0:ssa 101
Yhteiskunta 2.0 kasvaa orgaanisesti 102

Lähteet 104

Kirjallisuus 108

Kirjoittajat 110

1 Kuukuppivallankumous

Kuukautiskuppeja

”Tulevaisuus on jo täällä, se ei vain ole tasaisesti levinnyt.” – William Gibson

”Halusin levittää tätä hyvää juttua” – Miia, 24

Usein isokin yhteiskunnallinen innovaatio syntyy yllättävissä arkisissa tilanteissa. Yksittäisen kansalaisen oivalluksesta rakentuu toimintatapa, joka muuttaa merkittävän kokoisen ihmisjoukon käsityksiä siitä, mitä he voivat oman hyvinvointinsa parantamiseksi tehdä.

Lokakuussa 2004 turkulainen Johanna luki lehdestä kuukautiskupeista. Jutussa käyttäjät kertoivat tästä ekologisesta kuukautissuojasta. Sitä oli heidän mukaansa miellyttävämpi ja terveellisempi käyttää kuin perinteisiä kertakäyttösuojia. Johanna kirjoitti aiheesta blogiinsa, jota luki oululainen Janiika, 23. Janiika kokeili silikonista valmistettua kuppia ja oli innoissaan. Se todella toimi.

Testattuaan kuukautiskuppia Janiika kertoi siitä seikkaperäisesti internetin yleisessä chatti-keskustelussa. Keskusteluun tuli pian lukuisia kommentteja muiltakin kuppia kokeilleilta nuorilta naisilta. Kiinnostuksen herättyä Janiika perusti kuppikeskustelulle oman internet-keskusteluryhmän. Sille liittyi heti parikymmentä ihmistä, ensimmäisinä Johanna, tamperelainen Miia, 24, ja turkulainen Pauliina, 19. Kuukuppikunnan perustukset oli valettu.

Janiikan, Johannan, Miian ja Pauliinan tarina kertoo, mihin hyvinvointivaltio ei enää pysty. Se on kertomus uudenlaisesta yhteisöllisestä tavasta tuottaa palveluja. Se kertoo kulutuksen ja yksityiselämän kietoutumisesta toisiinsa, yksilöiden palavasta tarpeesta omaan ääneen sekä asiantuntijavallan rapautumisesta. Ennen kaikkea tarina kertoo, mikä motivoi 2000-luvun suomalaista toimintaan oman ja muiden hyvinvoinnin puolesta.

Kun Miia kuuli kuukautiskupeista ensimmäisen kerran, hän hätkähti. ”Ei helvetti, mä oon viisitoista vuotta ollut kaikkien surkeiden tuotteiden orja, jos olisin tiennyt tästä, ei olisi tarvinnut kärsiä.” Monet muutkin olivat samaa mieltä. Kuppikanavalla keskustellessaan Janiika ja Johanna päättivät tehdä asialle jotain. Miia ja Pauliina innostuivat ideasta nopeasti. ”Halusin levittää tätä hyvää juttua”, Miia kertoo.

Mutta IRC-kanavan kautta se ei onnistunut tarpeeksi hyvin. Siksi naiset perustivat kuukautiskupeille omistetun internet-sivuston keskustelufoorumeineen. Sivuston ydinporukkaan kuuluvat biologi, ympäristönhoitaja, filosofi ja it-osaaja. ”Osa keskusteluista näkyy kaikille, osa vain rekisteröityneille käyttäjille. Niillä alueilla on keskustelua seksistä ja muusta henkilökohtaisemmasta”, Miia kuvaa.

Kuukuppikunta on yksi esimerkki siitä, miten vertaisuuteen perustuva yhteisö voi tukea ihmisten hyvinvointia sellaisella elämänalueella, jolla perinteisten julkisten ja kaupallisten palveluiden on vaikea tarjota vastaavaa tukea.

Vertaistuki on reaaliaikaista, keskustelevaa, henkilökohtaista, täynnä tutkittua tietoa ja toisaalta vaihtoehtoja. Sellaista palvelua ei saa terveyskeskuksesta.

Muutamia kuukautiskupin käyttäjiä kiusasi sitkeä allergia. Lääkärit eivät osanneet auttaa ja suosittelivat kupin käytön lopettamista. Sen sijaan kahdeksansataa aktiivista foorumin lukijaa pystyi nopeasti päättelemään aineet, jotka voivat yhdessä kupin kanssa aiheuttaa allergisia reaktioita. Viikossa allergian syyksi paljastui eräs maapähkinäöljyä sisältänyt saippua.

Näin kansalaiset haastavat hierarkkisen asiantuntijajärjestelmän. Kun suivaannumme väärästä informaatiosta tai kuulemme paremmasta vaihtoehdosta, voimme jakaa tiedon muiden kanssa.

Yksilön ääni

Liikkeenjohdon tutkija Soshana Zuboff kuvailee Miian kaltaisia ihmisiä *uusiksi yksilöiksi*, joita yhdistää *tarve ääneen*. Zuboffin mukaan he saavat harvoin tarpeensa tyydytettyä käyttäessään muodollisia vaikutuskanavia kuten työyhteisöä tai poliittista järjestelmää.

Siksi kulutuksesta on tullut monille tapa yksilöllisen äänensä löytämiseen ja ilmaisemiseen. Voimme ostaa itseilmaisua, -tutkiskelua ja yhteyttä muihin ihmisiin. Hankimme omanlaisemme vaatteet, asuinpaikan ja ruokavalion. Kulutamme puheluita, katsomme samaa televisio-ohjelmaa satojen tuhansien ihmisten kanssa samaan aikaan. Rakennamme identiteettiämme harrastustemme ympärille. Olemme henkistyneitä joogaajia, räväköitä extreme-urheilijoita, kenkäfriikkejä, metsästäjiä, faneja, matkailijoita tai viherpeukaloita, tuunaamme tavaroistamme meidän näköisiämme. Kuluttaessamme keksimme uusia tapoja voimistaa ja ilmaista ainutlaatuisuuttamme, ryhmäämme ja arvoamme.

Miten oman äänen kaipuu sitten näkyy kulutuksen ulkopuolella? Hyvä esimerkki äänestä on se, kuinka internetin käyttö on muuttunut viimeisen parin vuoden aikana. Suurin osa uusista sähköpostiosoitteista kuuluu yksityishenkilöille, ei työntekijöille tai yrityksille. Nuorison suosimalla suomalaisella IRC-kuvagallerialla on tätä kirjoitettaessa 364 899 käyttäjää, jotka ovat ladanneet sivuille yhteensä 4 995 294 kuvaa – itsestään, juuri sellaisena kuin he haluavat itsensä muille näyttää. Yksistään Vauva-lehden foorumille ilmestyy 6,5 miljoonaa kirjoitusta vuodessa. Suomenkielisiä verkkopäiväkirjoja eli blogeja löytyy Blogilista.fi:sta yli kuusi tuhatta. Niihin ilmestyy sata uutta tekstiä joka tunti. Tuhansia rivejä ihmisten omaa ajattelua, juuri siinä muodossa kuin juuri he haluavat.

Kuukuppikunta ja omakuvauksen uusi aalto ovat vain esimerkkejä siitä, kuinka ihmiset ovat kyllästyneet massatuotteisiin ja keskiarvoille tarkoitettuihin julkisiin palveluihin. Meille ei enää riitä, että lääkäri määrittelee vaivamme ja hoitomme. Vaadimme enemmän, koska tiedämme enemmän.

Yksilöt jakavat verkossa omia totuuksiaan ja kokemuksiaan bisneksen, harrastusten, elämänkausien ja sairauksien ympäriltä. Verkkojulkaisun helppous on antanut kanavan äänen ilmaisemiseen. Kuukuppikunta on uudenlaisen kansalaisyhteiskunnan prototyyppi. Se on itsenäinen yhteisö, joka toimii kansalaisyhteiskunnan, yksityishenkilön ja kuluttamisen areenoilla. Se tuo yhteen ihmisiä ja antaa heille äänen. Se vaikuttaa kuluttamiseen, mutta riippumattomana sekä markkinoista että valtiosta. Se myös auttaa elämänpiireistä yksityisimmän eli seksuaalisuuden ja ruumiillisuuden ymmärtämisessä.

Mutta vaikka kaikki tapahtuu internetissä, kyse ei ole teknologiasta. Uudenlaisten yhteisöjen tarve on ollut jo aikaisemmin. Internet on vain väline, joka on antanut sopivan intiimin tilan äänenkäyttöön. Lisäksi sinne pääsy on suhteellisen riippumaton statuksesta: kuka on, miltä näyttää, kuinka varakas on tai mitä tekee työkseen.

Toimivan yhteisön luominen ei ole helppoa, eikä siihen todellakaan riitä pelkkä teknologia. Kuukuppikunnan Miialla oli onneksi kokemusta internetfoorumeiden ylläpitämisestä ja erityisesti siitä, miten niihin saadaan luotua hyvä, avoin henki. Näin niistä voi ajan mittaan kehittyä itsenäisiä, hyvin vähän ylläpitoa vaativia tiedon- ja tuentuotannon yhteisöjä. Nykyään Kuukuppikuntaa pyörittää ydinjoukon lisäksi erinäinen joukko foorumin jäsenistä valittuja tai vapaaehtoiseksi tarjoutuneita ihmisiä.

”Mä en itse jaksa käydä siellä kun kerran viikossa, se pyörii itsestään”, Miia kertoo ylpeänä.

Yritysten ei ole helppo tulla toimeen yhteisöllisen ja osallistuvan tuotannon vaatiman avoimuuden kanssa. Perinteisiä terveyssiteitä valmistanut suuryritys Libresse perusti avoimen keskusteluryhmän kuukautisvertaistukea ja markkinointiaan varten.

”Yhtäkkiä siellä ei puhuttu muista kuin kuukupeista. Muutama sata käyttäjää löysi Kuukuppikuntaan suoraan Libressen sivuilta”, Miia kertoo.

Merkittävää on se, kuinka Kuukuppikunta on riippumattomuutensa takia onnistunut nostamaan kuukautiskupit eko- ja terveysharrastajien marginaaliryhmästä osaksi valtavirtaa. Yhteisön jäsenet ja saitilta informaatiota hakevat käyttäjät ovat kaikenlaisia: kymmenenvuotiaita tyttöjä, viisikymppisiä naisia, viherhippejä, opiskelijoita, Nokian tuotekehitystyyppejä – jopa miehiä, jotka haluavat markkinoida kuppia yhteisen hyvän nimissä.

Olisi yksinkertaistavaa pitää Kuukuppikuntaa ainoastaan kuukautisiin liittyvien kysymysten foorumina. Todellisuudessa se toteuttaa paljon laajempaa oman kehollisuuden ja seksuaalisuuden ymmärtämisen yksityistä ja yhteiskunnallista tehtävää. Yksi uusista ja piilevistä ”arjen hyvinvointitarpeista” on olla sinut seksuaalisuutensa kanssa. Erityisesti nuorille naisille paine oman kehon ymmärtämiseen on kova, seksiä harrastetaan yhä nuorempana. Murrosikäkin alkaa entistä aiemmin.

Koulussa on hankalaa antaa nuorille välineitä oman kehollisuuden ymmärtämiseen. Useimmille se on vaikeaa myös oman arkisen lähipiirin kesken. Mistä tietää onko muilla vastaavia kokemuksia ja voiko heihin luottaa erityisen intiimin asian osalta? Siksi tilaus vertaisuuteen perustuvalle ja anonyymille yhteisölle on suuri. Se tarjoaa peilin, johon voi omia kokemuksiaan heijastaa. Ongelmiin löytyy ratkaisuja ja mikä parasta, käyttäjä voi luottaa ihmisten haluun auttaa toisiaan.

Mutta mitä tekemistä kuukautiskupilla on hyvinvointivaltion kanssa?

Tarinat hyvinvointiyhteiskunnan epäonnistumisesta ovat meille tuttuja. Niissä kerrotaan vaipoissa makaavista mummoista, jonoista yöllisillä päivystysasemilla ja kiireessä tehdyistä vääristä diagnooseista sekä päihdevanhempien lapsista, joiden auttamiseen lastenhuollolla ei ole rahaa. Syynä tähän kaikkeen on väitetty olevan hyvinvointivaltion kustannuskriisi: terveydenhoitokulujen jatkuva kasvu ja hoidettavien ihmisten vanheneminen.

Nämä arjen henkilökohtaiset tragediat ovat kuitenkin vain oire suuremmista muutospaineista, jotka rapauttavat hyvinvointivaltion toimintaa. On tullut aika kysyä, miten voimme ennaltaehkäistä putoamisen. Emme voi keskittyä ainoastaan siihen, miten kaikista pudonneista saadaan koppi. Hoitoon pääsyyn ja rahoituksen optimointiin keskittyvä politiikka ei näe hyvinvointimme muutoksia. Se ei kerro mitään hyvinvointivaltion seuraavista askelista. Se ei huomaa, että ympärillämme on jo nyt uusia tapoja ja mahdollisuuksia tuottaa hyvinvointia.

Hyvinvointivaltion kriisiä onkin hankala hahmottaa. Henkilökohtaisten pettymysten vastapainona julkisen sektorin perustoiminnot hoituvat hyvin, valtion kassassa riittää rahaa. Arvo- ja asennekyselyjen mukaan veronmaksajat ovat valmiita maksamaan jopa enemmän veroja saadakseen turvaa julkisista palveluista. Kansainvälisissä vertailuissa Suomi on edelleen luokan priimus. Valtiomme tuottaa pienin kustannuksin erittäin tervettä ja hyvin koulutettua kansaa. Taloutemme on yksi maailman kilpailukykyisimmistä ja kasvaa kauniisti.

Siksi on vain luodun koneiston teknistaloudellista huoltoa, kun valtio yrittää kehittää hyvinvointipalveluja järkeistämällä prosesseja liiketalouden opein. Tämän kirjan tarkoituksena on osoittaa, että vaikka kansalaiset pääsisivät minuutissa lääkäriin, sillä ei pelasteta hyvinvointiyhteiskuntaa. Vanhan koneen tehostaminen ei välttämättä ole edes mahdollista.

Hyvinvointivaltion toimintatapoja pitää miettiä radikaalisti uudelleen. Ympäröivä maailma ja elämämme siinä on muuttunut niin paljon, että arkemme turvaksi rakennettu hyvinvointiyhteiskunta ei pysty enää kasvattamaan

hyvinvointiamme – eikä enää edes pitämään sitä nykyisellä tasolla. Tulemme hyvinvoiviksi ja onnelliseksi eri tavalla kuin 30 vuotta sitten. Ja samalla hyvinvointiamme uhkaavat täysin uudet ongelmat.

Hyvinvointiyksilön vertaisyhteisöt

Nyt on aika laittaa hyvinvointiyhteiskunnan kakkosvaihde silmään, siirtyä pahoinvoinnin minimoinnista hyvinvoinnin luomiseen. Se onnistuu vain tarjoamalla kansalaisille uusia osallistumistapoja, joiden avulla mahdollistetaan ja kehitetään ihmisten kestäviä elämäntapoja. Nimenomaan ihmisten välisillä suhteilla, yhteisöillä ja verkostoilla on hyvinvointitutkimusten mukaan yhä suurempi merkitys taloudellisessa, henkisessä ja fyysisessä hyvinvoinnissa.

Vastauksemme hyvinvoinnin ongelmaan löytyykin osallisuudesta. Ihmisille täytyy antaa mahdollisuus olla mukana tekemässä. Valmiiksi tehty on jonkun muun omaisuutta. Vain omaksi koettu on arvokasta, vain sellaisesta voi kantaa vastuuta. Kuukuppikunta on monille käyttäjilleen enemmän kuin keskustelupaikka yhdestä tuotteesta. Se on vertaisten yhteisö. Siitä syntyy turvallisuuden tunne. Luottamus siihen, että pärjää.

Hyvinvointivaltion seuraava askel on tuottaa sortuneen työyhteiskunnan jatkoksi ja rinnalle osallisuusyhteiskunta. Kutsumme sitä Yhteiskunta 2.0:ksi. Sen keskiössä on hyvinvointiyksilö, joka haluaa yksilöllisen äänensä kuuluviin ja olla toisille hyödyksi.

Tämä kirja esittelee ensimmäisiä ratkaisuja, joiden avulla muutos alkaa. Pyrimme kuvaamaan uusia hyvinvointia tukevia toimintatapoja ja niitä toteuttavien ihmisten motiiveja. Kuukuppikunta on vain yksi esimerkki siitä, mikä tekee ihmisestä aktiivisen, innovatiivisen ja vastuullisen. Yksilö on hyvinvointimme suurin haaste – ja ennen kaikkea mahdollisuus.

2 Hyvinvointivaltion kymmenen dilemmaa

Amatööriteatteri esiintyy Oranssi ry:n nuorisotilassa Helsingin Herttoniemessä.

Tässä luvussa esitellään kymmenen muutosilmiötä, jotka ravistelevat suomalaisten arkea. Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan keskeisiksi ongelmiksi ymmärretään yleensä väestön nopea ikääntyminen, verovaroja niukentava kansainvälinen verokilpailu ja lääketieteellisten hoitojen kallistuminen. Ratkaisuksi tähän rahoituspohjan kriisiin ehdotetaan tavallisesti joko verotuksen kiristämistä tai palvelujen yksityistämistä ja vastuun siirtämistä kansalaisille.

Kumpikaan ratkaisu ei tule toimimaan. Ne jättävät varjoonsa joukon muita, perinpohjaisia muutoksia arjessamme ja tavassamme elää. Muutosten taustalla ovat lähinnä yleinen vaurastuminen ja koulutustason nousu. Uuden tilanteen vuoksi hyvinvointivaltio ei pysty enää ylläpitämään hyvinvointiyhteiskuntaa, asukkaitaan tukevaa yhteisöä.

Ydinilmiönä on suomalaisten nopea yksilöllistyminen, jonka yhteiskunnallisia seurauksia ei ole vieläkään kunnolla sisäistetty. Yhteys yksityisen ja yhteisen hyvän välillä on hukassa. Yksilö haluaa ottaa osaa tavalla, jota valtio ei salli tai joka ei näy valtion tutkassa.

Hyvinvointivaltion kymmenen dilemmaa ovat:

1. Elovena-kaurapuuro vaihtuu energiajuomiin, hedelmiin ja megahampurilaisiin. Elintapojen moninaistuminen ja kulutuksen yksilöllistyminen.
2. Lasissa on vain yksi kolmasosa jäljellä. Ilmastonmuutos ja energiantuotannon kriisit.
3. Asiantuntijoiden ylivalta tukehduttaa politiikan. Edustuksellisen demokratian kriisi.
4. Kyllä Wikipedia tietää! Informaation demokratisoituminen ja ihmisten välisten verkostojen nousu.
5. Tupakka tappaa – mutta tämänhän me jo tiesimmekin. Terveysvalistuksen ja sääntelyn tehon heikkeneminen.
6. Keilaamme jälleen yhdessä. Muutokset yhteiskunnallisessa osallistumisessa ja yhteisessä hyvässä.
7. Nälästä ja puutteesta liikalihavuuteen ja anoreksiaan. Väärien elämäntapavalintojen mahdollisuuksien kasvu ja hyvinvointi henkilökohtaisena elämäntapana.
8. 1900-luvulla kansalainen halusi äänioikeuden, nyt hän haluaa äänen. Itsensä toteuttamisen tarpeen ja massatuotannon kasvava ristiriita.
9. Työ ei riitä. Työn puute ja muutos.
10. Me ja muut. Superdiversifikaatio ja syrjäytymisen helppous.

Dilemma 1:
Elovena-kaurapuuro vaihtuu energiajuomiin, hedelmiin ja megahampurilaisiin

Suomi on ainutlaatuisen homogeeninen länsimaa – niin väestörakenteeltaan, taloudeltaan kuin kulttuuriltaan. Mutta Suomi ei ole sitä kauan. Elintapojen ja arvojen muuttuminen yhä monimuotoisemmiksi on globaali ilmiö, joka iskee Suomeen tulevaisuudessa voimakkaammin kuin muihin läntisiin maihin.

Moninaistumiseen on neljä pääasiallista syytä:

a Maahanmuuton ensimmäinen suuri aalto
b Nuorisokulttuurien nousu
c Uudenlaisen ikäryhmän eli ”kolmannen iän” syntyminen
d Ikäryhmien sisäisten elämäntyylierojen kasvaminen eli alakulttuuristuminen.

Suomessa asuu suhteellisesti vähemmän maahanmuuttajia ja ulkomaalaisia kuin missään muussa EU-maassa. Helsingissä maahanmuuttajia on vain 2,1 prosenttia väestöstä, vähemmän kuin missään muussa Euroopan pääkaupungissa. Maailman metropoleissa kasvaneelle kosmopoliitille maamme valkoinen yhdenmukaisuus on jopa pelottava kokemus. On selvää, että rajoja ei voida sulkea. On todennäköistä, että Suomeen tulee tulevina vuosina suhteessa enemmän ulkomaalaisia kuin muihin Euroopan maihin.

Nuorisokulttuurit olivat ensimmäinen perinteistä luokkarakennetta uhmannut tapa elää ja kuluttaa. Kun nuoriso pääsi mukaan kuluttamaan 1960-luvulla, syntyi alakulttuureja. Koska identiteetti ei ollut enää sosiaaliluokkaan sidottu, syntyi monia eri elämäntyyliryhmiä. Tämä tapa muokata identiteettiään on sittemmin levinnyt nuorisokulttuurin ulkopuolelle.

Suurten ikäluokkien siirtyminen eläkkeelle vuosina 2006–2015 on myös laadullinen muutos. Varsin epätasa-arvoiseen luokkayhteiskunta-Suomeen syntynyt sukupolvi nostettiin keskiluokkaan peruskoulutuksella, tulonsiirroilla ja keskitetyllä palkkapolitiikalla. Siksi meillä on ensi kertaa joukossamme suhteellisen varakas, hyväkuntoinen ja ammattitaitoinen ryhmä vapaa-aikalaisia. On oletettavaa, että tämä työlle elämänsä uhrannut joukko haluaa nyt toteuttaa itseään ja etsiä yksilöllisempää tapaa elää.

Muidenkin ikäryhmien sisäiset erot tulevat kasvamaan. Kun kulutushyödykkeistä alkoi olla ylituotantoa 1950-luvulla, syntyi tarve myydä yhä erilaisempia ja juuri tämän asiakkaan elämäntapaa korostavia ja tukevia tuotteita ja palveluita. Ei siis vain samanlaisia välttämättömyyksiä kaikille. Nykyään kulutus on niin yksilöllistynyttä, että on usein mahdotonta sanoa, missä menee raja tuotteen tai palvelun välttämättömyyden ja ylellisyyden välillä. Kännykkä

ja banaani olivat ennen ylellisyystuotteita. Nyt ne ovat jokapäiväisiä hyödykkeitä, mutta osasta niistä brändätään ylellisyystuotteita: art deco -puhelimia ja reilun kaupan banaaneja.

Vaikka kulutamme yhä kalliimpaa ruokaa ja elektroniikkaa ja käytämme yhä enemmän rahaa kotimme sisustukseen, kulutuksen yksilöllistyminen ei ole vielä täysitehoisesti rantautunut maahamme. Säästäväisyys on yhä merkittävä hyve ja räikeän luksuksen hakeminen leimataan oikopäätä tyhmäksi. Suomalaiset ovat vielä tottuneita perustelemaan niin kahvinsa kuin autonsakin valinnan hinta-laatu-suhteella. Suomalainen voi ostaa Mersun, mutta Saksasta halvalla ja hyvin laatuperustein. Tulevaisuudessa talous ei kuitenkaan kasva, elleivät ihmiset ole valmiita maksamaan vähemmästä enemmän, eriyttämään kulutustaan. Niinpä kulutuksen yksilöllistymisen paine on homogeenisessä Suomessa suurempi kuin muissa läntisissä maissa.

Vaurastumisesta seuraa myös se, että aiemmin ylellisyystarpeina pidetyt muotivaatteet, viihde-elektroniikka ja ravintolaruoka ovat nyt suomalaisten enemmistön saatavilla. Vähävaraiset eivät ole samalla tavalla köyhiä kuin hyvinvointivaltion syntyessä. Köyhyys ei enää ole harvojen elinikäinen taakka, vaan useiden ajoittainen vitsaus. Köyhäkin on silloin tällöin kuluttaja – ja kuluttaja ajoittain köyhä.

Joustoa ja ahdinkoa luovat kulutusluotot, joita suomalaiset ovat ottaneet tämän vuoden alkuun mennessä 20,6 miljardia euroa. Luku on muihin länsimaihin verrattuna vielä vaatimaton. Erityisesti britit ja yhdysvaltalaiset ovat kunnostautuneet kulutusluoton otossa. Maiden kuluttajamarkkinat pyörivät pitkälti lainarahalla. Kulutusluotot ja niillä taktikoiminen tuovat uusimmat kulutustavat köyhien saataville ja tekevät heistä ulkoisilta tuntomerkeiltään keskiluokan kaltaisia.

Kulutuksen yksilöllistymistä lisäävät myös muutokset tuotteiden ja palveluiden valmistamismenetelmissä. Ne ovat muuttuneet joustavimmiksi. Muutaman tennarimerkin sijaan tarjolla on tuhansia malleja ja pieniä eriä. Tämän kehityksen vuoksi markkinat asettavat suuria odotuksia sellaisille tuotantotavoille kuin massakustomointi ja *co-design*-malli. Niissä otetaan ”luova kuluttaja” jollakin tavalla osaksi suunnittelu- ja valmistusprosessia. Puhutaan jopa *crowdsourcingista*. Se on liiketoimintamalli, jossa kuluttaja suunnittelee ja yritys toteuttaa.

Kuluttamisen yksilöllistyminen on viime vuosiin asti ollut ainoita yksilön voimistuneen ”oman äänen” ja merkityksellisen elämän kaipuun areenoita ja kaiuttimia. Nyt myös kansalaisyhteiskunta on herännyt uuteen eloon. Edellisen luvun kertomus Kuukuppikunnan synnystä sekä tuhannet blogit, miljoonat postitukset internetin keskustelupalstoilla, graffitit kaupunkitilassa, sisustusbuumi ja yhä useammat arjen pienet ratkaisut ovat kaikki esimerkkejä oman äänen tavoittelusta ja käytöstä. Tarpeesta omaan itsenäiseen ääneen on tullut hyvinvoinnin perustarve.

Dilemma 2:
Lasissa on vain yksi kolmasosa jäljellä

Ilmastonmuutos ja uusi energiakriisi ovat ennennäkemätön ilmiö, mutta periaatteessa ratkaistavissa oleva ongelma. Se on seurausta materiaalisen hyvinvoinnin ja energian kulutuksen rajusta riippuvuussuhteesta. Taloudellinen kasvu törmää rajattuihin luonnonvaroihin.

Suomen ja muiden teollisuusmaiden vaurastumisen avain on ollut fossiilisiin polttoaineisiin perustuva energiantuotanto. Ilmastonmuutos on pitkälti seurausta juuri fossiilisten polttoaineiden käytöstä vapautuvasta hiilidioksidista. Öljykriisien jälkeen energiankulutus ei ole enää kasvanut aivan samaa tahtia kuin kansantaloudet. Silti energiasta on tulossa yhä niukempi resurssi, joka saattaa pakottaa yhteiskunnan rakenteita muuttumaan hyvinkin pian.

Energiantuotannon orastavaa kriisiä vauhdittaa se, että teollisen kasvun makuun on päässyt suuri joukko kehitysmaita, erityisesti Aasiassa. Näissä maissa liikenne, teollisuus ja kotitaloudet kuluttavat yhä enemmän öljyllä, hiilellä ja kaasulla tuotettua energiaa. Tämä lisää kilpailua energiavaroista. Öljy- ja kaasuesiintymien ja niiden ympärille rakentuvan infrastruktuurin hallinnasta tulee yhä merkittävämpi valtapoliittinen kysymys.

Teollisuusmaissa on juuri nyt havahduttu ilmastonmuutoksen riskeihin, jotka ovat hyvin vaikeasti ennakoitavia. Odotettavissa on äärimmäisten sääilmiöiden kuten kuivuusjaksojen, rankkasateiden ja pyörremyrskyjen lisääntymistä. Kuinka paljon, missä ja milloin, sitä ei tiedetä. Suurin luonnon aiheuttama riski liittyy erilaisiin kerrannaisilmiöihin, joita meriveden lämpenemisen aiheuttamat merivirtojen muutokset ja ikiroudan ja jäätikköjen sulaminen voivat aiheuttaa. Poliittinen epävarmuus ja kansainvaellukset ovat pitkälle menevää spekulaatiota, mutta hyvin perusteltua.

Ilmastonmuutoksen torjunta järjestää uudelleen koko yhteiskuntajärjestyksemme. Maailmanpoliittisesti ilmastonmuutos ja erityisesti siihen liittyvien vastuiden jako on vaikea kysymys. Euroopan unionissa on otettu tavoitteeksi, että ilmastonmuutos on pidettävä turvallisella tasolla. Se tarkoittaa, että maapallon keskilämpötila ei saa nousta yli kahta celsius-astetta. Tämä on kunnianhimoinen tavoite, joka vaatinee teollisuusmaissa noin 70 prosentin päästövähennyksiä vuoteen 2050 mennessä. Millään yksittäisellä teknologisella ratkaisulla tämä tuskin onnistuu, ei edes ydinenergiaan siirtymisellä.

Ilmastonmuutos tarkoittaa myös muutoksia tavoissa tuottaa ja kuluttaa energiaa. Muutoksen laajuutta voi koettaa hahmottaa miettimällä, miten riippuvainen nykyinen elämäntapamme ja taloutemme on esimerkiksi auto- ja lentoliikenteestä. Kuluttajille ja yrityksille ei ole tarjolla mitään yhtä kilpailukykyistä osaamisen ja kauppatavaran liikuttamisvaihtoehtoa.

Siitä huolimatta yksittäisiä kuluttajia tullaan lähitulevaisuudessa kannustamaan vähentämään energiankulutustaan eli käytännössä kulutustaan. Ilmastonmuutoksen torjunta on tunkeutumassa osaksi kansalaisvelvoitteita. Britannian hallitus tutkii mahdollisuutta henkilökohtaisiin päästökiintiöihin. Jokaiselle kansalaiselle myönnettäisiin yhtä suuri vuosittainen kasvihuonekaasupäästökiintiö. Jos ylität sen, joudut ostamaan avoimilta markkinoilta lisää päästöoikeuksia. Niiden hinta ja saatavuus riippuisivat puolestaan siitä, minkä verran kansalaisilta jää myyntiin ylimääräisiä päästöoikeuksia – eli kuinka moni osaa elää tehokkaasti päästöjä minimoiden. Skenaariossa omat valinnat tuottavat sekä säästöä itselle että yhteistä hyvää. Tällainen kansalaisten välinen päästökauppa loisi kokonaan uudenlaisen tavan jakaa varallisuutta julkisen vallan välityksellä.

Toinen puoli ilmastonmuutoskeskustelusta on tapahtuviin muutoksiin sopeutuminen. Äärimmäiset sääilmiöt ja niiden tuottamat vaikutukset maa- ja metsätalouteen ja ennen kaikkea siirtolaisvirtoihin ovat tekijöitä, jotka haastavat yhteiskuntamme erilaisia varojärjestelmiä ruoan jakelusta terveydenhuoltoon, rajavalvontaan ja kriisinhallintaan. Näihin joudutaan investoimaan yhteistä varallisuutta, joka taas on poissa muista asioista kuten tutkimuksesta, koulutuksesta ja terveydenhuollosta.

Vaikein kysymys saattaa lopulta nousta esiin, jos uhkia ei pystytä torjumaan. Jos ilmastonmuutos karkaa käsistä ja lisää huomattavasti elämän epävarmuutta, miten käy luottamukselle demokraattiseen päätöksentekoon?

Dilemma 3: Asiantuntijoiden ylivalta tukehduttaa politiikan

Suomi kärsii valtavasta demokratiavajeesta. Jotta demokratia voisi toteutua Suomen kaltaisessa kehittyneessä ja hetkessä monimuotoistuvassa yhteiskunnassa, sen täytyy keksiä itsensä uudelleen.

Kaikenlainen perinteinen poliittinen osallistuminen on laskussa. Suomen valtio ja EU ovat käynnistäneet mittavia ohjelmia aktivoidakseen kansalaisia – saadakseen nämä määrävuosin vaaliuurnille sinetöimään tehdyt päätökset.

Nykyihmisen silmissä äänestämisestä on kuitenkin tullut hitaudessaan, epäsuoruudessaan ja teknisyydessään riittämätön tapa vaikuttaa omassa elinpiirissä näkyviin asioihin. Edustuksellinen demokratia ei enää kykene tekemään ihmisten päivittäistä hyvinvointia tukevia päätöksiä, se ei niin sanotusti pääse iholle. Päätöksentekokoneistomme on kyvytön muuttamaan sektoreihin jakaantunutta valtiokoneistoa tai kontrolloimaan markkinoita, jotka vaativat itselleen yhä suurempaa vapautta. Markkinoiden osana toimiessaan politiikka on ainoastaan päätöksiä rahoituksesta ja kansalaisten hoidon tekniikasta. Siitä, kuinka paljon mikäkin sektori saa ja kuinka eri sektoreita voisi tehostaa.

Politiikka ei ole läsnä arjessamme ja sen ongelmissa yksinkertaisesta syystä. Nykyään poliittisen koneiston pääasiallisena tehtävänä tuntuu olevan taata valtionvarainministeriölle mahdollisimman hyvin verotettava kansa ja johtaa virastoja, jotka tuottavat verovaroilla hyväksi katsomiaan palveluja. Se ei puhu siitä mitä me haluaisimme olla ja tehdä, mikä on oikein ja mikä väärin, vaan yksipuolisista velvollisuuksista tuottaa verotettavia tuloja ja olla tuottamatta kuluja.

Vielä hurjempi on kuitenkin kuilu virkamiesvetoisesti tapahtuvan päätöksenteon ja kansalaisia puhuttavan julkisen poliittisen keskustelun välillä. Virkamiesvalta maskeerataan henkilöpolitiikalla. Poliitikot sanailevat toistensa seksikkyydestä ja virkamiehet valmistelevat ”tylsät” päätökset. Lopputulos on kansanvallan häviö. Arki ja edustuksellinen demokratia eivät kohtaa.

Hyvinvointivaltio siirsi järjestelmällisesti vastuun sivistymättömältä maanviljelijäkansalta koulutetuille asiantuntijoille eli virkamiehille. Laajasti tutkimuksia ja selvityksiä tehtailevan valtionhallinnon rinnalle ei ole enää vuosikymmeniin mahtunut poliittista idealismia, avauksia radikaaleista rakenteellisista muutoksista tai edes uskottavaa populismia. Eksperttiyhteiskunta elää kuitenkin viimeisiä päiviään, koska se joutuu yhä useammin ristiriitoihin omaa ääntään hakevien yksilöiden kanssa.

Siksi demokratiaa tulee kehittää vastaamaan nykyajan ihmisten moninaisiin tarpeisiin, tarttumaan suoraan niihin asioihin, jotka ovat tärkeitä ihmisten kokemassa arkisessa elämässä.

Ennen kaikkea politiikan tulisi olla päätöksiä, kokeiluja ja keskustelua siitä, miten kansalaisten yksityinen hyvinvointi ja menestys saadaan sovitettua yhteiseen hyvään. Tämä on 2000-luvun demokratian todellinen haaste: miten sovittaa yksilöt yhteisöön niin, että kumpikaan ei kärsi.

Dilemma 4:
Kyllä Wikipedia tietää

Yleinen sivistystason nousu on tuonut mukanaan odottamattomia muutoksia. Informaatio on demokratisoitunut. Sitä ei enää määritellä tiedepyramidin huipulla. Sen sijaan se jalostuu tuhansissa käytännön tietoa testaavissa ja siitä keskustelevissa yhteisöissä. Tiede, valistus ja muodollinen koulutus näkivät tärkeytensä kulminaatiopisteen 1900-luvulla. Nyt informaatiota ei omista kukaan.

Alle 20-vuotiaat lukevat enemmän kuin koskaan, joskin yli puolet heidän lukemastaan tekstistä on heidän ikätovereidensa kirjoittamaa – blogeja, foorumeita, chatteja, meilejä ja tekstiviestejä. Tieto ei tule enää kirjasta vaan kaverilta. Informaation demokratisoitumisen seurauksia voi vain arvuutella. Minkälaista terveysvalistusta antaa 14-vuotias toiselle?

Myös aikuisemmat ihmiset hakevat ja antavat tukea internet-foorumeilla ja blogeissa. Ne ovat medioita, joihin on kaikilla avoin pääsy ja joita ei ollut olemassa kymmenen vuotta sitten. Neuvoja löytyy kaikkeen: liikalihavuuteen, imetykseen, kuukautisiin ja tietenkin kroonisiin sairauksiin. Puhumattakaan naimisiin menosta, pukeutumisesta, rakentamisesta, sisustamisesta, ihonhoidosta, ruumiinrakennuksesta ja musiikista. Useilla ryhmillä on toimintaa myös fyysisessä maailmassa.

Internet ja muut vertaisverkostot ovat alkaneet näytellä entistä merkittävämpää osaa suomalaisten informaatiohankinnassa. Informaatiokanavien määrän räjähdys on johtanut vertaisilta saadun informaation arvon nousuun ja ylhäältä alas annetun valistuksen arvon inflaatioon. ”Oikeaa tietoa” ei voi enää luoda, hallita ja jaella keskitetysti. Lääkärit valittelevat jo nyt potilassuhteen kääntyneen päälaelleen: yhä useampi potilas ”tilaa” haluamansa hoidon. Samaa todistavat opettajat – vanhemmat osaavat vaatia ja tilata. Informaatiotulva on nostanut vertaisinformaation arvoa. Nykyaikainen markkinointi on ottanut uudeksi kanavakseen *word-of-mouthin*. Se pyrkii vaikuttamaan siihen mitä ystävillemme kerromme.

Informaatio uusista mahdollisista sairauksien hoidoista ehtii usein potilaalle jo ennen lääkäriä. Potilaalla on siihen suurempi henkilökohtainen intressi ja verkostojensa kautta jopa paremmat informaation keruumenetelmät kuin terveydenhoidon ammattilaisella.

Vaihtoehtoisten hoitojen hyväksyminen länsimaisen lääketieteen rinnalle on yksi osoitus tiedon demokratisoitumisesta. Yksi asiantuntijoiden joukko ei enää kykene tarjoamaan dominoivaa näkemystä laajasta ilmiöstä, etenkin kun jollakulla on aina kertoa kokemuksia kilpailevan hoidon toimivuudesta. On täysin arkipäiväistä hakea sairauksiin apua akupunktiosta, homeopatiasta, hivenainespesialistilta, osteopatiasta ja rosen-terapeutilta. On vain ajan kysymys milloin näistä tulee osa hyvinvointivaltiolta vaadittavaa hoitopalettia.

Enää kansalaisille ei pystytä antamaan absoluuttisesti oikeita hyvän elämän ohjeita, ei edes lääkkeitä. Ei ainakaan ylhäältä alas, lääkäriltä passiiviselle potilaalle. Hyvinvointivaltiolla ei ole myöskään standardoituja, mekaanisia valmiuksia hoitaa esimerkiksi elämäntapasairauksia kuten stressiä.

Tiedon pirstaloiduttua eri yhteisöjen peukalosäännöiksi potilaan on pakko osallistua hyvinvointinsa tuottamiseen investoimalla siihen omaa aikaa, viitseliäisyyttä ja osaamista – ellei hänellä ole käsistä karkaavia summia rahaa. Tällöin kyse ei kuitenkaan ole laskeneen palvelutason korvaamisesta yksilön vastuulla. Kyse on uudesta tavasta tuottaa palveluita. Selkeästä asiantuntija-asiakas-asetelmasta ollaan siirtymässä palvelujen osallistuvaan tuotantoon, joka edellyttää aktiivista ja kehittyvää panosta myös asiakkaalta. Se avaa oven paremmin tarpeita tyydyttävälle palvelulle niin terveydenhoidossa, koulutuksessa kuin hoivapalveluissakin.

Dilemma 5:
Tupakka tappaa – mutta senhän me jo tiesimmekin

Perinteisen terveysvalistuksen pitkäaikaiset vaikutukset ovat olemattomia ja heikkeneviä, erityisesti päihteiden osalta. Tietoiskun väläyttäminen Yleisradion televisiokanavilla tavoitti kansan, kun televisiokanavia oli vielä kaksi eikä internet ollut aina auki joka kodissa ja työpaikalla. Valistuksen vaikutusten laimeneminen ei kuitenkaan selity vain informaatiokanavien lisääntymisellä. Ihmisten käsitys omasta autonomiasta on vahvistunut ja samalla epäluuloisuus ylhäältä alas annettua ohjetta kohtaan on kasvanut. Vastuuta kannetaan mielellään, mutta ei käskystä eikä kritiikittä.

Tästä hyvinä esimerkkeinä ovat valtion yritykset vähentää kansalaisten tupakointia. Terveysvalistus tupakoinnin haitoista on jatkunut 1970-luvulta alkaen. Mutta vasta kun heristävän sormen lisäksi alettiin tarjota muita tukipalveluja – lääkäriä, lääkehoitoa, savuttomia julkisia tiloja, vertaistukea – alkoivat tupakoitsijat lopettaa laumoittain.

Tiedon demokratisoitumisen seurauksena myös sääntely vaikeutuu. Edes lainsäädännöllä ei voida täysin kieltää haitallisia asioita. Esimerkiksi limonadin tuotesijoittelun estäminen lastenmedioissa tuntuisi selkeästi hyvältä idealta: 10–20 prosenttia kouluikäisistä lapsista on ylipainoisia. On heidän ja yhteisen hyvän mukaista, että brändätyn sokerin menekki ei nouse esimerkiksi Yhdysvaltojen tasolle. Silti kukaan ei enää voi täysin kontrolloida medioita. Myös markkinointiviestit tihkuvat läpi. Olisi epäreilua suomalaista mediatuottajaa kohtaan kieltää se, mikä kansainvälisille tuottajille on sallittua. Voikin olla, että kaupallisesta mediasta tulee muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta markkinointiin limittynyttä audiovisuaalista ajantäytettä ja että luotettavana pidetyn tiedon muodostaminen ja jakaminen siirtyy vertaisverkoille.

Toisaalta elämäntapojen ja arvojen moninaistuminen on nostattanut vaatimusta yhä elämäntapa-neutraalimmasta valtiosta. Valtiosta, joka ei moralisoi eikä sano kuinka kansalaisten tulisi elää – ei siis edes terveysvalista. Tasa-arvo on 2000-luvulla yhä enemmän mahdollisuutta elää oman itsensä näköistä elämää, ei ylhäältä asetetun normin mukaista massaelämää.

Tämän hetken suuria yhteiskunnallisia ristiriitoja aiheuttavat erot elämäntyyleissä. Kun on pakko tehdä päätöksiä, jotka ovat joidenkin elämäntyylien vastaisia, kuinka oikeista elämäntyyleistä päätetään? Tupakoinnin lopettamiseen luodut tukitoimet, kuten tupakoinnin kieltäminen julkisissa rakennuksissa, junissa ja ravintoloissa, ovat herättäneet tällaista keskustelua: miten teemme demokraattisesti päätökset siitä, mikä on hyvää ja mikä pahaa? Nykyisessä politiikassa foorumia tälle keskustelulle ihmisten vapaudesta elämäntapavalintoihin ei ole.

Kun yhteiskunnalliset ongelmat eivät enää saa alkuaan vaurauseroista, joita voi tasata tulonjaolla, vaaditaan jatkuvaa keskustelua oikeasta ja väärästä. Politiikan perspektiivi on räjähtänyt yksiulotteisesta luokkasodasta moniulotteiseksi elämäntyylien sissisodaksi.

Dilemma 6: Keilaamme jälleen yhdessä

Perinteinen kansalaisosallistuminen, puoluejäsenyys ja äänestämisaktiivisuus ovat siis varmassa laskussa. Ammattiyhdistystoiminta ei voisi vähempää kiinnostaa. Kirkot ovat tyhjiä. Monet meistä uskovat, ettei yhteisöllisyyttä enää ole. Äänekkäimmin sanomaa on julistanut amerikkalainen politiikantutkija Robert Putnam: mitä ennen tehtiin ja harrastettiin porukalla, on nyt muuttunut yksilösuoritukseksi.

Radikaaleimmin muutos näkyy siinä, millaisena näemme *oman tulevaisuutemme* suhteessa *yhteiskuntamme tulevaisuuteen*. Suomalainen uskoo oman hyvinvointinsa lisääntyvän, mutta yhteiskunnallisen hyvinvoinnin – yhteisönsä kumulatiivisen hyvinvoinnin – huononevan. Samaan uskovat muutkin eurooppalaiset. *Minulla* tulee menemään hyvin, mutta *meillä* huonosti.

Syy kasvavaan uskoon yhteiskunnallisesta rappiosta on yksinkertainen. Hyvinvointivaltiota rakennettaessa enemmistö kansasta oli köyhää ja kurjaa. Yhteiskunnan vaurastuminen siis näkyi ja tuntui monien elämän syvärakenteissa: yhä useammalle lapselle tuli mahdolliseksi jatkaa koulunkäyntiä alaluokkien jälkeen ja terveyskeskukset toivat hoitopalvelut myös syrjäseutujen vähäväkisten ulottuville. Kun vauraustaso sittemmin nousi, samalla kohosi henkilökohtaisen autonomian arvostus ja tarve kollektiivisesti tuotetulle avulle laski.

Tarve yhteisöille ei sen sijaan ole hävinnyt minnekään, se on ihmisen tapa olla ja luoda identiteettiään. Haluamme yhä kuulua hyväksyttynä jäsenenä erilaisiin ryhmiin. Niinpä perinteisten yhteisöjen heikentyessä suomalaisilla on entistä kovempi tarve uusiin yksilöllisen yhteisöllisyyden muotoihin. Vaikka ihmiset ovat vieraantuneita puoluepolitiikasta ja äänestämisestä, he eivät välttämättä ole vieraantuneita yhteisen hyvän edistämisestä tai edes halusta osallistua yhteiseen päätöksentekoon.

Vain osallistumisen välineet ovat muuttumassa. Erilaiset yhden asian liikkeet, boikotit ja adressit on valtajulkisuudessa tulkittu puoluepolitiikan populistisiksi kilpailijoiksi ja yhteiskuntarauhan häiritsijöiksi, jotka rapauttavat demokraattista osallistumista. Niiden merkitystä vaikutuskanavana ei voi kuitenkaan enää kiistää, vaikka kansalaisten kyvyt ottaa osaa näihin spontaaneihin elämäntapayhteisöihin ovat entistä epätasaisemmin jakautuneet.

Myös aivan uudenlaiset, massiiviset ja globaalit yhteisöllisen tuotannon muodot rynnivät osaksi yhteiskuntaa. Vapaaehtoistoiminta tarkoitti aiemmin urheiluseuroja, marttoja, metsästysseuraa ja partiota. Nyt yhteisöllinen tuotanto on jo saanut aikaan kokonaisia tietokoneiden käyttöjärjestelmiä ja ohjelmistoja (GNU/Linux, OpenOffice, Firefox), organisoinut maailmanlaajuisia poliittisia kampanjoita (Jubilee Debt Campaign, Make Poverty History), mullistanut tähtitieteen (CCC), luonut maailman voimakkaimman tietokoneen (seti@HOME) ja ensimmäisen myös naisten pelaaman tietokonepelin (SIMS). Ilmiötä on kuvattu *pro-am*-vallankumoukseksi: nyt amatööri toimii ammattimaisin standardein, mutta vapaaehtoisen suurella sydämellä.

Hyvä esimerkki uudesta vapaaehtoistoiminnasta on *open source*, eli avoimen lähdekoodin ohjelmointi. Open source -ohjelmoija tekee vapaaehtoistyötä osana usein anonyymiä ohjelmoijayhteisöä ja lahjoittaa työnsä tulokset vähintään yhtä nimettömälle maailmalle. Palkkiona on vain maine ohjelmoijana.

Hyvinvointivaltion on vaikea saada verkostoituneen yhteisöllisyyden ja yksilöllistyneen hyvän tekemisen voimavarat käyttöönsä. Modernille yhteisöllisyydelle pitäisi luoda tilaa ja mahdollisuuksia tavoilla, joita emme välttämättä vielä tunne. Uudet ilmaisumuodot pitää saada linkitettyä päätöksentekoon. Nyt yhteys yksityisen ja yhteisen hyvän välillä on hukassa. Valtion ja kansalaisten yhteiseen hyvään tähtäävät toimet eivät kohtaa. Yksilö haluaa ottaa osaa tavalla, jota valtio ei salli tai joka ei näy valtion tutkassa.

Yksilöllistyminen tuo paitsi tyylin myös arvot kulutukseen. Sen ansiosta nykyihmisellä on valtava tarve osoittaa sekä elämäntyyliä että elämänarvoja ostopäätöksillään. Luomuruoan ja reilun kaupan tuotteiden lyöminen läpi valtavirran kulutustapoihin on hyvä esimerkki tästä. Esimerkistä käyvät myös uudet kuluttajaliikkeet, jotka usein sijaitsevat verkossa ja antavat tukea kuluttajan päätöksille. Kaikesta löytyy tietoa, varsinkin tuotteiden etiikasta. Kuluttamisesta on tullut poliittista. Mistä muusta kuin politiikan paluusta kertoo se, että reilun kaupan tuotteiden myynti kasvoi Suomessa viime vuonna 104 prosenttia – enemmän kuin missään muussa eurooppalaisessa maassa?

Kansalaisten välisen toiminnan ja tietoisesti arvopohjaisten elämäntapavalintojen rajaaminen politiikan ulkopuolelle on virhe. Uhkana on, että politiikasta tulee vain teknisten ratkaisujen politiikkaa: välttämättömyyksien jakamista jo kelkasta pudonneille ja hyvinvoinnin laskelmallista kasvattamista keskiarvoille. Yksilöt ja heidän välisensä arvoyhteisöt jäävät politiikan ulkopuolelle.

Dilemma 7:
Nälästä ja puutteesta liikalihavuuteen ja anoreksiaan

Hyvinvointivaltio on luotu köyhyyden ja niukkuuden aikakaudelle. Nykyisen kasvun ja runsauden aikana hyvinvointiongelmat eivät enää liity ravinnon, koulutuksen, suojan ja muiden maslowlaisten perustarpeiden tyydyttämiseen. Huomattava osa terveysongelmista ja muistakin hyvinvointiamme uhkaavista ongelmista on omilla valinnoilla aiheutettuja elämäntapavaivoja. Vaurailla suomalaisilla on aiempaa paremmat mahdollisuudet kuluttaa, myös itselleen haittoja aiheuttaen. Erään arvion mukaan aidsiin kuolee maailmassa vuosittain 3 miljoonaa ihmistä ja tupakointiin 5 miljoonaa ihmistä. Ylipainosta johtuviin sairauksiin menehtyy 12 miljoonaa.

Alkoholin kulutuksen kasvu lisää sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia jo lähivuosina. Ylipainoisten lasten määrä on yli kaksinkertaistunut parissakymmenessä vuodessa. Stakesin määrittelemiä uusia kansanterveysongelmiamme ovat liikalihavuus, metabolinen oireyhtymä ja aikuistyypin sokeritauti. Kaikki näistä liittyvät epäterveelliseen elämäntyyliin. Syytkin ovat selvät. Esimerkiksi makeisten vuosimyynti kasvoi Suomessa 1995–2005 noin 29 miljoonasta tonnista 43 miljoonaan tonniin. Virvoitusjuomien menekki on kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa, mutta on vasta puolet esimerkiksi Irlannin tai Norjan kulutuksesta.

Vääriä elämäntapavalintoja on helppo tehdä. Epäterveellinen tuote on säännöllisesti halvin, eniten mainostettu ja helpoiten saatavilla oleva. Valmishampurilaisia saa kolme yhdellä eurolla, porkkana- tai omenapusseja ei saa vastaavalla hinnalla. Kioskien tarjoamat elintarvikkeet ovat lähinnä sokeria ja muita hiilihydraatteja.

Valintojen yhteiskunnassa kaikkien epäterveellisten houkutusten vastavoimana on hyvinvointielämäntyyli. Sitä tukee kasvava *wellness-bisnes*. Ihmiset syövät itsensä ensin ylipainoisiksi ja lähtevät sitten ratkomaan ongelmaansa markkinoilla olevilla kuntoilu-, laihdutus- ja lisäravinnepalveluilla. Ja viime kädessä terveydenhoitopalveluilla.

Suomen laihdutusmarkkinoiden koko on joidenkin arvioiden mukaan 200 miljoona euroa. Atkins- ja Southbeach-dieetit ovat muuttaneet globaaleja syömistottumuksia enemmän ja nopeammin kuin mikään teknologinen tai taloudellinen muutos ravinnontuotannossa. Jo 1980-luvun alussa markkinoille ilmestyivät kevytlimonadit. Nyt niiden myynti on jo lähes puolet limonadien myynnistä.

Elämäntyyliin liittyvät ratkaisut ovat nykyisten hyvinvointipalvelujen ja niitä koskevan politiikan ulkopuolella. Ainoastaan koulutus tarjoaa niihin tukea.

Yksilöllistyminen tarkoittaa myös koetun hyvinvoinnin yksilöllistymistä. Terveyteen ja turvallisuuteen keskittyminen on yksilöllisen hyvinvoinnin ratkaisu. Kasvava joukko ihmisiä käyttää yhä suuremman osan resursseistaan oman fyysisen hyvinvointinsa ja turvallisuutensa vaalimiseen. He liikkuvat intohimoisesti, suunnittelevat ruokavalionsa ja ostavat hälytyslaitteet kotiinsa. Usein tämä kytkeytyy läheisesti eräänlaiseen menestysuskontoon, jonka mukaan itseään vaalivat pärjäävät myös muuten elämässä. Työelämässä menestyneet naiset ovat keskimääräistä laihempia. Maailman bisneskeskuksia ympäröivät läpi vuorokauden auki olevat kuntosalit ja suurkaupunkien halutuimmista kodeista ei tarvitse kulkea kadun kautta autoon.

Hyvinvoivien elämäntapojen tukeminen on Suomessa lapsenkengissään. Aktiivisen kansalaisen myyttiä pidetään yllä laittamalla rahaa esimerkiksi kuntourheilumahdollisuuksiin, joiden harrastajat eivät ole yhteiskunnan avun tarpeessa. Näin aktivoidaan jo aktiivisia. Sen sijaan työelämän aktiviteeteista pudonneille tarjotaan rahaa, ei mielekkään tekemisen paikkoja tai eväitä hyvinvoinnin vaalimiseen.

Dilemma 8: 1900-luvulla kansalainen halusi äänioikeuden, nyt hän haluaa äänen

Kulutuksen yksilöllistyminen ja yhteiskunnan monimuotoistuminen ovat voimistaneet itsensä toteuttamisen ja yksilön psykologisen riippumattomuuden tarvetta. Silti suurin osa kuluttamistamme palveluista ja tuotteista ovat massatuotettuja. Teollinen tuotanto on uuden paradigman edessä.

Työelämä on vaativaa ja harvat pääsevät tekemään juuri sitä mitä haluavat, ainakaan pitkään. Yleensähän keskustelu menee näin. Kysymys: ”Mitä teet työksesi?” Vastaus: ”No, olen töissä siellä, mutta oikeasti haluaisin...”.

Työ on aina ollut vaativaa. Ennen yksilöllistymistä työn kurjuus ei ollut suurikaan henkilökohtainen ongelma. Vakaissa ja turvatuissa töissä toteutettiin ainakin nimellisesti kansallista ja paikallista yhteistä hyvää, rakennettiin sodan runtelemaa Suomea uudelleen. Se ei ollut välttämättä helppoa, kevyttä tai turvallistakaan, mutta antoi sekä yhteisen kansallisen identiteetin että oman ammatti- ja luokkaidentiteetin.

Jos osana globaalin maailmantalouden mielivaltaista koneistoa ei voi toteuttaa itseään työntekijänä, jää oman äänen etsimisemme kuluttamisen varaan. Nykytalouden paradoksi onkin se, että se ei pysty enää tuottamaan tarpeeksi yksilöllisiä tuotteita ja palveluita. Yksilö, joka on osittain kulutusyhteiskunnan luomus, suorittaa hidasta isänmurhaa. Kaupallinen tuotanto pyrkii vastaamaan massakustomoiduilla tuotteilla ja palveluilla.

Emme tietenkään ole tyytymättömiä jokaiseen massatuotettuun hyödykkeeseen. Mutta jokainen on varmasti törmännyt tilanteeseen, jossa haluaisimme jotain parempaa, sellaista, jota kaupasta ei saa. Siksi teinipojat tuunaavat mopojaan, teinitytöt vaatteitaan ja aikuiset mökkejään.

Talouselämä kehitteleekin koko ajan tapoja saada ostopäätöstä ja markkinatutkimuksia suorempaa ja yksilöllisempää tietoa kuluttajan tarpeista. Siksi kuluttajailmiöt – *consumer emansipation*, *co-production*, *co-design*, *creative consumer*, *democratisation of innovation* ja *participatory design* – keräävät maailmalla konferenssihalleja täyteen. Näiden uusien tuotantomallien ytimessä on sama ajatus: kuluttajan on otettava osaa tuotantoon, jotta hän voi saada juuri haluamansa yksilöllisen tuotteen tai palvelun.

Onkin järjenvastaista, että hyvinvointivaltio on yleisessä demokratisoitumiskehityksessä talouden jäljessä. Se toimii vieläkin kuin kone, johon voi vaikuttaa vain äänestämällä oikeistoa tai vasemmistoa. Se on vielä ostopäätöstäkin epämääräisempi ja vulgaarimpi tapa. Silti markkinafundamentalistit ja julkisen sektorin tehostamiseen keskittyneet puolueet ja virkamiehet haluavat siirtyä juuri tuohon fordistiseen palvelujen tuotantomalliin, josta kaupallinen palveluntuotanto pyrkii pois.

Lopputulos on karmea. Tulevaisuuden kansalaisella on vähemmän valtaa kuin tulevaisuuden kuluttajalla. Riskinä on, että tulevaisuudessa voimme olla yksilöitä (ja valitsemamme elämäntaparyhmän jäseniä) vain kuluttamisen kautta. Ei siis ole suurikaan ihme, jos toimimme mieluiten kuluttajina. Kansalaisesta on tullut ressukka, mutta kuluttajuus lupailee kuninkuutta.

Dilemma 9: Työ ei riitä

Hyvinvointivaltio luotiin palvelemaan tasaisesti kasvavaa palkkatyöyhteiskuntaa. Niinpä sen yhtenä päätehtävänä on ollut tuottaa mahdollisimman suuri määrä mahdollisimman hyvin tuottavia työntekijöitä: koulutettuja, terveitä ja kykeneväisiä innovoimaan vailla pelkoa pohjalle putoamisesta.

Weberiläisen mallin mukaan työntekijää motivoi lupaus ”lykätystä tarvetyydytyksestä”. Protestanttista etiikkaa toteuttava työntekijä saa joskus lopulta palkkionsa ja ansionsa mukaan: työ- ja taivaspaikan. Sosiologi Richard Sennet on vuosikymmeniä jatkuneissa tutkimuksissaan huomannut, että työ ei enää tuota tätä turvallisuuden ”rautahäkkiä”. Muutoksen taustalla on vallan siirtyminen yrityksen johdolta osakkeenomistajille, lyhyen aikavälin voittojen maksimointi sekä teknologiset muutokset. Siksi emme voi enää luottaa lykättyyn tarvetyydytykseen. Juuri sen vuoksi kaikki pitää saada nyt. Kukaan ei kanna vastuuta lopussa jaettavista oikeudenmukaisista palkkioista.

Suomeen tämä ”hallittu rakennemuutos” saapui anglosaksista maailmaa myöhemmin, vasta 1980-luvun lopulla. Silloin siirryttiin pois organisatorisesta pyramidimallista, jossa jokainen työntekijä suoritti tehtävänsä yhteistyössä toisten kanssa. Nyt kilpailu on myös yrityksen sisäistä. Kukaan ei tiedä mitä tehtäviä huomisen markkinat tuovat tullessaan. Taitomme voivat käydä tarpeettomiksi.

Hyvinvointivaltiossa työläiset saivat vastineeksi luovuttamastaan ajasta tyydytettyä turvallisuuden, hyödyllisyyden, yhteisöllisyyden ja itsensä toteuttamisen tarpeensa. Toisin sanoen hyvinvointivaltio tuotti näin hyvinvoinnin perusteet työssäkäyvälle ja kasvavalle keskiluokalle.

Nyt olemme tilanteessa, jossa täyspäiväisiä palkkatöitä tekee vähemmistö suomalaisista. Sitkeä rakennetyöttömyys ja kasvava eläkeläisten määrä takaavat tilanteen jatkuvuuden. Kaikki työ on prekarisoitunut, muuttunut epävarmaksi. Hyväkään työ ei takaa täyttä turvaa. Radikaalein muutos näkyy työn merkityksessä, siinä miten yksilö kokee työnsä ja rakentaa sen avulla identiteettiään. Tulevaisuuden hyvinvointiyhteiskunnassa työ ei voi enää olla ainoa tapa kokea yhteisöllisyyttä ja hankkia yksilöllinen identiteetti. Työkeskeisyydestä on tullut ongelma.

Työn muutos muuttaa myös vapaa-ajan. Siitä on tullut työ- ja suorituskeskeistä. Vapaa-ajalla me suoritamme rentoutumista, kulutamme tehokkaasti kokemuksia, kehitämme itseämme työn haasteisiin sekä yksinkertaisesti ”lataamme akkuja” uutta työpäivää varten. Koska työmarkkinat ovat niin kilpailtuja, ei vapaa-aikaa pysty ostamaan. Yhdysvaltojen työkulttuuri on tästä hyvä esimerkki: maailman vauraimman maan työläiset tekevät eurooppalaisittain pitkiä päiviä ja lomailevat vain viikon vuodessa. Työkulttuuria rapauttavat myös yhä villimmät kulutusunelmat, unelmamme vapaudesta ja mahdollisuudesta elää aina hetkelle. Työtä ajatellaan välivaiheena, jonka aikana kerätty vauraus tarjoaa odotetun vapautuksen niukkuudesta ja raadannasta. Kulutusunelmissa työtä on vähän tai ei ollenkaan. Kuka uskaltaisi esittää samanlaisen yhteiskunnallisen unelman?

Nykyajan poliittiset unelmat ovat täysin vastakkaisia. Niiden taustalla on vain hyvinvointivaltion varainhankinta eli suurten ikäluokkien muuttuvat tarpeet. Väestön vanheneminen saa hyvinvointivaltion natisemaan liitoksistaan: työikäisten määrä pienenee ja työntekijöiden keski-ikä nousee. Toisin sanoen Suomen työpanos vähenee ja työn tuottavuus laskee. Tämä uusi tilanne Suomen sodanjälkeisessä historiassa johtaa siihen, että työllisten ja työn tehokkuutta pyritään kasvattamaan kaikin keinoin. Erityisesti osaavassa työssä vaatimukset nousevat entisestään.

Dilemma 10:
Me ja muut

Suomi, enemmän kuin mikään muu läntisen maailman maa, elää kahden valtavan kulttuurisen voiman puristuksessa: samanaikaisen tasapäistymisen ja moniarvoistumisen paineessa. Kuluttajatutkimusten mukaan Suomeen syntyy eräänlaista superdiversiteettiä: Useimmat kokevat monikulttuuristumisen uhkana. Tätä he yrittävät torjua käpertymällä yhä voimakkaammin vanhoihin ja harvoille mahdollisiin elämänarvoihin ja -tapoihin. Syntyy homogeeninen ja suljettu, mutta reunoiltaan rapautuva ydinkulttuuri.

Sen keskiössä ovat suuret ikäluokat, jotka ovat seuraavan noin 25 vuoden ajan ylivoimainen kuluttava ja äänestävä ryhmä. Todellinen eläkepommi räjähtää silloin, kun heillä on töiden loputtua aikaa etujensa valvomiseen ja säästöjensä kuluttamiseen. Koska kuluttaminen ohjaa pitkälti kulttuuriamme, eniten kuluttava luokka hallitsee. Tämä massa vetää mukanaan kulutuksemme, politiikkamme ja identiteettimme. Elämme uudenlaisen kulttuurisen luokkayhteiskunnan aikaa. Kulttuurin keskiön tasapäistyminen näkyy selvimmin kotikeskeisessä viihdeyhteiskunnassa. Sen sijaan että ihmiset käyttäisivät mobiiliteknologian tarjoamaa mahdollisuutta yhä liikkuvampaan elämään, he tavoittelevatkin turvallisuutta ja helppoutta. Kodintekniikkakauppa on kuluttajamarkkinoiden nopeimmin kasvava erikoisala.

Yhtenäiskulttuurin rapautumisesta huolehtijoille on siis sekä hyviä että huonoja uutisia. Kulttuuriamme hallitsee entistä tiukempi moraalinen keskiö. Yhtenäiskulttuuri pistää vastaan uusille ideoille, ilmaisukeinoille ja tavoille sulkemalla ovensa. Mutta keskipakoisvoima kovenee.

Samaan aikaan kun ovia suljetaan, Suomeen on hitaasti iskemässä muutospaine, joka on muualla Euroopassa koettu jopa suurimmaksi poliittiseksi ongelmaksi: moninaistuminen. Kyse ei ole vain kulttuurin monimuotoistumisesta ja yksilöllistymisestä. Diversifikaatio on myös saman yhteiskunnan sisällä elävien elämäntaparyhmien erkaantumista toisistaan.

Meneillään ei siis ole yksinkertainen moniarvoistuminen tai homogenisoituminen vaan Suomessa asuvien voimakas jakautuminen. Kansalaisen vaihtoehtoina ovat tasapäistyminen tai kelkasta putoaminen. Valtakulttuurin ulkopuolelle jäävillä ei ole muuta tapaa ottaa osaa yhteiskuntaan kuin kuluttaminen omassa marginaalissaan. Tämä näkyy jo selkeästi maahanmuuttajien ja pitkäaikaistyöttömien yhteisöissä, jotka ovat molemmat ajautuneet yhteiskuntamme ulkopuolelle. Etnisen ruuan kaupat tai pimeän tupakan markkinat ovat osa epävirallisempaa yhteiskuntaa.

Yhteiskunnallisella tutkimuksella on vedenpitävät todisteet siitä, että samojen julkisten palveluiden käyttäminen on tehokkain tunnettu tapa katkais-

ta köyhyyskierre ja tarjota luokkien välistä mobiliteettia. Sen sijaan alueellinen eriytyminen on Suomelle uusi ilmiö. Tietyillä kaupunkiseuduilla opettajien ja muiden julkisen sektorin työntekijöiden vaihtuvuus on poikkeuksellisen suurta. Se kertoo surullista tarinaa siitä, kuinka Suomeen on ensi kertaa syntymässä pysyvän kurjaliston alueita.

Nuorille on superdiversissä yhteiskunnassa varattu sivullisen asema. Teini-ikäisistä 15–19-vuotiaista pojista 7–13 prosenttia on jo nyt joutilaina, koulutuksen ja palkkatyön ulkopuolella. Muihin Pohjoismaihin verrattuna tämä joukko on suuri. Tässä näkyvät jo keskipakoisvoiman ensimmäiset vaikutukset. Uhkana on, että yksilöt ja omaehtoiset uudet alakulttuurit gettoutuvat homogeenisessä Suomessa. Ne marginalisoidaan tai ajetaan ulkomaille. Yksilöllisyydestä tulee ongelma.

Sota markkinoiden ja hyvinvointivaltion välillä on ohi

Keskustelu hyvinvointivaltiosta on jämähtänyt kiistelyksi kahden leirin välillä. Hyvinvointivaltiofundamentalistin mielestä nykyinen systeemi tukee kyllä kansalaisten hyvinvointia, kunhan sen rahoitus turvataan. Mallin kannattajan poliittinen unelma olisi saada joka vuosi 300 miljoonaa euroa lisää peruspalveluihin.

Keskustelun uudet ajatukset tulevat markkinafundamentalisteilta. Tämä leiri uskoo, että yksityistäminen ratkaisee hyvinvointivaltion ongelmat: vapaa markkinakilpailu ja palveluiden hinnoittelu tekevät hyvinvointivaltiosta tuotannollisesti tehokkaamman ja sen tarjoamista palveluista monipuolisempia. Markkinafundamentalisti uskoo myös, että spontaani yhteisöllisyys kasvaa automaattisesti, jos valtiota karsitaan. Yksilöt, perheet ja kansalaisjärjestöt tarttuisivat pakon edessä valtion aiemmin kantamiin vastuisiin. Vastuunkantoon kannustaa myös se, että niukemmassa valtiossa verot ovat pienemmät eli ihmisillä on suurempi vapaus käyttää rahansa oman hyvinvointinsa parantamiseen. Markkinaliberalistin poliittinen unelma on ottaa joka vuosi 300 miljoonaa pois peruspalveluista.

Keskittyminen tarvittavan rahan määrään on ymmärrettävää: hyvinvointivaltion kustannuksilla ei ole kattoa ja sen rahoittaminen on hankalaa. Uudet teknologiat mahdollistavat kalliita hoitoja ja opetusmuotoja. Myös ihmisten vaatimukset lisääntyvät. Esimerkiksi kosmeettinen kirurgia ja muut terveydenhoidon rajamailla liikkuvat villitykset sekä erityisoppilaiden määrän nopea kasvu kouluissa todistavat, että terveydenhoitoon ja koulutukseen voi sijoittaa loputtomasti. Kustannuksien leikkaamisen paineita lisää myös väestön vanheneminen. Työstään veroa maksavien määrä vähenee ja kallista hoitoa tarvitsevien vanhusten määrä kasvaa.

Olemme siis pisteessä, jossa on vaikea tehdä muuta kuin tehostaa. Ja sekin vaikeutuu. Mitä enemmän asian hyväksi on samoilla keinoilla jo tehty, sitä tehottomampia uudet toimet ovat. Suomeksi: hyvinvointipalvelun käyttäjien tyytyväisyys ja heidän kokemansa yksilöllinen hyvinvointi eivät radikaalisti lisäänny, vaikka rahoitusta lisättäisiin tai nykyisiä palveluita tehostettaisiin tai ulkoistettaisiin.

Tuotantotaloudellinen tutkimus ja kansainväliset esimerkit ovat osoittaneet, että yksityistäminen ei välttämättä nosta hyvinvointipalveluiden tehokkuutta, vaikka valinnanvara saattaisi noustakin. On myös moneen kertaan todistettu, että julkisten instituutioiden purku ja niiden vastuun poistaminen ei synnytä vastuullisia kansalaisia tai vastuuta jakavia pienyhteisöjä. Päinvastoin, kaupallisten ja julkisten instituutioiden jatkuva fragmentoituminen on tehnyt myös ihmisten elämästä pirstaleista ja turvatonta.

Mutta mitä jos miettisimme tehostamisen sijaan sitä, miltä hyvinvointi tuntuu. Miltä minusta pitäisi tuntua, jotta hyvinvointivaltio on onnistunut tehtävässään? Olenko onnellinen?

Brittiläinen taloustieteilijä Richard Layard on osoittanut, että yhteiskunnan varallisuuden nousu ei lisää kansalaisten onnellisuutta. Layardin sanoma on häkellyttävä: kaikki länsimaat ovat jo saavuttaneet tämän pisteen.

Hyvinvointivaltiomme on nyt vastaavassa kulminaatiopisteessä: se ei enää kasvata hyvinvointiamme. 2000-luvun hyvinvointiyhteiskunnan suuri poliittinen kysymys on se, missä pisteessä hyvinvointipalveluiden mekaaninen tuottaminen kansalaisille muuttuu tehottomaksi ja pahimmillaan ihmisten kykyjä ja motivaatiota latistavaksi. Sen riman ylittäminen kunnialla vaatii radikaalisti uuden tavan ymmärtää hyvinvointi.

Tehostamisen väärästä lupauksesta uudenlaiseen hyvinvointikäsitykseen

1980-luvun lopulla alkaneen tilaaja-tuottaja-mallin suosion myötä hyvinvointia alettiin mitata määrällisesti, ei laadullisesti. Mallissa pyritään laskemaan, kuinka monta kansalaista kukin instituutio ja sen palveluksessa oleva yksilö tai kone – sairaanhoitaja, opettaja, lääkäri, tieto- tai hengityskone – pystyy palvelemaan minimikustannuksilla. Suoritetaloudessa kukaan ei kanna kokonaisvastuuta kansalaisen hyvinvoinnista. Kulut siirtyvät helposti sektorilta toiselle.

Vanhan hyvinvointikoneen tehostaminen liiketaloudesta kopioiduin opein on osa ongelmaa. Hyvinvointi ei ole massatuote. Sitä tuotetaan ja kulutetaan monella eri tavalla, monimutkaisella tukiverkostolla, joka koostuu koulutuksesta, sosiaaliturvasta, yhteiskunnallisesta turvallisuudesta ja kansalaisten mahdollisuuksista toteuttaa itseään. Se on palveluntuotantoa, jossa asiakassuhteen – kansalaisuuden – syvyys ratkaisee tuen onnistuvuuden.

Kun vapaassa markkinataloudessa asiakasta kohdellaan huonosti, (jos palvelu ei tuotakaan ratkaisua ongelmaan tai tyydytystä tarpeeseen, vaan lisää ongelmia tai luo uusia tarpeita) saattaa tämä olla markkinoille vain hyvä asia. Se tietää uusia markkinoita paremmille tuotteille ja palveluille.

Hyvinvointivaltio toimii toisin. Hyvinvointivaltiossa kansalainen on sekä asiakas että osakkeenomistaja. Sen markkinat ovat suljetut. Hyvinvointivaltio Ruotsi ei tarjoa palveluitaan Hyvinvointivaltio Suomessa. Ei siis ole hyvinvointivaltion osakkeenomistajan edun mukaista ainoastaan tehostaa tuotantoa. Se saattaa itse asiassa nostaa tosiasiallisen hyvinvoinnin kustannuksia. Hoitamattoman kansalaisen kustannukset siirtyvät pitkälti takaisin yhteiskunnalle, joko tulevaisuuden veronmaksajille tai toiselle yhteiskunnan sektorille.

Hyvinvointia tutkitaan ja mitataan enemmän kuin koskaan. Tämä tapahtuu kuitenkin useimmiten objektiivisen pahoinvoinnin – työttömyyden, sairauksien ja itsemurhien termein. Koetusta hyvinvoinnista ei puhuta.

Suomalainen 1970-luvulla ja suomalainen 2000-luvulla ovat täysin eri henkilöitä. Nykysuomalaisen hyvinvointia uhkaavat erilaiset asiat kuin hänen 70-lukulaista edeltäjäänsä. Hyvinvointivaltion meille antama tuki ei ole tarkoituksenmukaista eikä riittävää muuttuneessa maailmassa. Ongelma ei kuitenkaan ole mahdoton. Orastavia ratkaisuja on jo olemassa. Nyt ne vain pitäisi saada kukkimaan.

3 Kuinka minusta tuli minä ja meistä me

Oranssin amatööriteatteri on omaehtoista nuorisokulttuuria.

Tässä luvussa kerrotaan, millaiset sosiaaliset innovaatiot ovat rakentaneet hyvinvointi-Suomea ja mitkä työntävät sen seuraavaan vaiheeseen. Hyvinvointivaltio tarjoaa vaikeiden elämäntilanteiden varalle lähinnä taloudellista turvaa. Sillä ei kuitenkaan jatkossa ylläpidetä yhteiskunnallista luottamusta ja tulevaisuudenuskoa. Siksi me tarvitsemme uusia sosiaalisia innovaatioita. Sellaisten kautta suomalainen yhteiskunta on aiemminkin uudistanut itseään. Sosiaalisia innovaatioita ovat olleet muun muassa torpparivapautus, työeläkejärjestelmä, maksuton terveydenhuolto ja valtion tutkimusrahoituksen kasvattaminen. Ne ovat olleet kuitenkin ylhäältä alaspäin suunnattuja ratkaisuja. Niin ei voida enää toimia. Kansakunta yhteisönä on menettänyt merkitystään ja kansalaisuus on muuttumassa pelkäksi palveluiden kuluttamiseksi. Sen korjaamiseksi pitää siirtyä avoimeen sosiaaliseen innovaatioon. Seuraava suuri sosiaalinen innovaatio onkin se, jonka seurauksena julkiset palvelut alkavat tuottaa ihmisille tapoja vaikuttaa omaan ja yhteiseen hyvinvointiin ja tuntea olevansa hyödyllinen yhteisön kannalta.

Sosiaalisten innovaatioiden historia

Sosiaalisissa innovaatioissa ei ole mitään uutta. Niitä tapahtuu aikoina, jolloin yhteiskunnalliset ”superrakenteet” muuttuvat, kun ihmiset ja heidän yhteisönsä tarvitsevat uusia tapoja organisoitua ja jakaa vastuita. Kahden viimeisen vuosisadan aikana lukemattomat sosiaaliset innovaatiot ovat siirtyneet marginaaleista kansainväliseen valtavirtaan. 1800-luvulla levisi uudenlaisten yliopistojen malli, joka vastasi silloin teollistuvan yhteiskunnan tarpeisiin. Ammattiyhdistysliikkeet muokkasivat teollistuvan yhteiskunnan työoloja. Jaettu vakuutus köyhyyden ja sairauden varalle mullisti hyvinvointipalvelut ja yksilön oikeudet. Lastentarhat saivat alkunsa Friedrich Fröbelin ideasta vuonna 1837. Hiukan myöhemmin syntyivät urheiluseurat, jotka ovat avoimia amatööreille ja toimivat vapaaehtoistyön varassa. Nämä kaikki sosiaaliset innovaatiot ovat levinneet keksimispaikastaan kaikkialle läntiseen maailmaan. Niille on ollut kysyntää, eli yhteiskunnallinen tarve.

Myös kotoinen hyvinvointivaltiomme on loistokas ja kansainvälisesti ihmetelty sosiaalisten innovaatioiden rakennelma. Niitä on ilmennyt historian aikana erityisen paljon itsenäistymisen jälkimainingeissa, teollistumisen ja kaupungistumisen seurauksena, sitten 1980-luvulta tähän päivään reaktiona finanssimarkkinoiden vapautumiseen ja Japanin aloittamaan kehitykseen, jota me nyt kutsumme globalisaatioksi.

a Maareformit olivat maatalousyhteiskunnan keskeinen sosiaalisten innovaatioiden muoto. Niillä turvattiin ihmisten luottamus uusiin vallanpitäjiin ja ylläpidettiin ruoantuotantoa ja -jakelua. Näin pyrittiin turvaamaan

kroonisen köyhyyden partaalla kamppailleen kansan perustarpeet – koti ja ruoka. 1900-luvun alussa jaettiin rajattua omistusoikeutta, eli oikeutta tuotantovälineisiin. Torpparivapautus, Lex Kallio, karjalaisten uudelleenasutus ja omalla tavallaan myös jokamiehen oikeudet olivat kukin askelia kohden hyvinvointivaltiota. Ne olivat myös muovaamassa asukkaista tasavertaisia kansalaisia, yksilöitä ja kuluttajia. Torpparijärjestelmän purkaminen kansalaissodan jälkeen tarkoitti sodan jättämän sosiaaliluokkien välisen jännitteen purkamista ja yhteiskuntarauhan nopeaa turvaamista. Pientilallisiksi muuttuneista torppareista tuli taloudellisesti itsenäisiä toimijoita, ei tehdastyöläisiä tai muita työntekijöitä. Jatkosodan jälkeen edessä oli karjalaisten ja sodasta palaavien rintamamiesten asuttaminen. Ikiaikaisilla jokamiehen oikeuksilla saatiin maaseudun käyttämättömät resurssit, marjat, sienet ja virkistäytymismahdollisuudet kaupungistuvan kansakunnan käyttöön.

b Terveyskeskusverkoston levittäytyminen ja kouluttautumismahdollisuuksien laajeneminen 1950–70-luvuilla levitti konkreettisia vaurastumisen hedelmiä tasaisesti eri puolille Suomea. Synnytetyt työpaikat, tulontasausjärjestelmät ja uudet hyvinvointirakenteet saivat koko kansan kuluttamaan ja töihin. Kasvava julkinen sektori petasi nopeasti vaurastuvan Suomen tietä teollisuusyhteiskunnasta palveluyhteiskunnaksi, jossa enemmistö kansalaisista työskentelee julkisen sektorin ja palvelujen parissa.

c Progressiivisen verotuksen tarvetta perusteltiin tulonsiirrolla kaikkein köyhimmille eli kansalaisten perustarpeiden tyydyttämisellä. Progressiivisen verotuksen innovatiivisin tuotos lienee kuitenkin puhdas vahinko. Verotuksemme tuottaa onnellisuutta. Tosin ei suoraviivaisesti. Mitä rikkaammasta ihmisestä on kyse, sitä vähemmän lisätulo lisää heidän onnellisuuttaan. Tästä psykologisesta tosiasiasta seuraa, että kun rahaa siirretään rikkaalta köyhemmälle, köyhä saa enemmän onnellisuutta kuin rikas menettää. Siksi progressiivinen verotus lisää paitsi köyhimpien aineellista hyvinvointia, myös tasa-arvoa ja yhteiskunnan absoluuttista onnellisuutta. Onnellisuustutkimus kuitenkin painottaa, että tulonsiirroilla päästään vain tiettyyn pisteeseen. Onnellisuus ei kasva loputtomiin tulojen myötä.

d Rikoslaki ja koulujärjestelmä uudistettiin 1960–70-luvuilla vastamaan pohjoismaisen hyvinvointivaltion mottoa ”yhteiskunta kaikille”. Rikoslain uudistus lievensi rangaistuskäytäntöä, minkä seurauksena vankeusrangaistusten ja vankien määrä väheni rajusti. Yksittäisestä pikkurikoksesta ei ollut enää seurauksena sulkeminen määräajaksi linnaan ja pysyvästi kunniallisen yhteiskunnan ulkopuolelle. Muutamia vuosia myöhemmin

toteutettu peruskoulu-uudistus tasasi kouluttautumismahdollisuuksia. Kaikki lapset saivat asuinpaikasta tai perheen varallisuudesta riippumatta vanhan keskikoulun tasoisen koulutuksen. Vähävaraisten perheiden lasten lahjakkuus pääsi kehittymään, mikä paransi sosiaalista liikkuvuutta. Kansanvalistusaatteesta kummunnut uudistus hyödytti lopulta myös liike-elämää. Suorittavan työn tekijät kehittivät taitojaan. Näin Suomeen luotiin valmiudet siirtyä aiempaa osaamisintensiivisempään tuotantoon, jossa fyysisen ihmistyön osuus kävi yhä pienemmäksi.

e Päivähoitojärjestelmä syntyi, kun ruumiillisen työn osuus tuotannossa laski ja palvelutalouden työllistävä merkitys kasvoi. Naisten saaminen kotoa työmarkkinoille tuli entistä tärkeämmäksi yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi. Työvoiman vapauttamiseksi luotiin kunnallinen päivähoitojärjestelmä, joka vieläkin on kattavuudessaan kansainvälisesti katsottuna erikoinen luomus. Näin valjastettiin kansakunnan osaamispotentiaali aiempaa täysimääräisemmin mitattavan tuotannon piiriin. Samalla muutettiin radikaalisti lasten varhaiskasvatuksen perinnettä: tiettyjä vastuita otettiin vanhemmilta, tällä kertaa ottajana oli valtio. Työ ja tuotanto sanelivat tämän hyvinvointivaltion osan.

f Koko maan kattavan korkeakouluverkoston rakentaminen oli rohkea ja onnistunut yritys muuttaa tuotantorakennetta. Rohkean siitä teki korkean tavoitteen nostaminen ja saavuttaminen harvaan asutussa ja silloin vielä huonosti koulutetun kansan kansoittamassa maassa. Korkeakoulujen luomista seurasi jatkuva rahan sijoittaminen teknologiseen tutkimukseen ja kehitystyöhön. Nämä teot olivat sosiaalisia innovaatioita, jotka loivat suomalaisen osaamisyhteiskunnan ja innovaatiojärjestelmän. Onnistuneen tästä sosiaalisesta innovaatiosta, varsinkin taloudellisessa mielessä, teki ICT-kasvumarkkinoiden syntyminen samaan aikaan.

g Monet koettua hyvinvointia tukeneet hyvinvointivaltion sosiaaliset innovaatiot ovat nykyisen hyvinvointikeskustelun ulkopuolella: vapaa-aikana suomalaisia parhaiten palvelevat televisio ja kävelytiet. Molempien perusverkot on tuotettu julkisin varoin menneinä vuosikymmeninä.

Puoluepolitiikan takki on tyhjä

Aiemmin sosiaaliset innovaatiot olivat ylhäältä alas tuotettuja ”päätöksiä”, joissa kansalaisella ei ole ollut kovin paljoa sanottavaa. Valtiota johtivat puolueet ja etujärjestöt. Poliitikot ja virkamiehet tekivät kauaskantoisia satsauksia uusiin instituutioihin. Massayhteiskunnalle massaratkaisut toimivat. Puoluepolitiikka onkin ollut hyvinvointivaltion voittaja.

Nyt takki on tyhjä. Sekä vasemmisto että oikeisto ovat saaneet sen mitä halusivat – hyvinvointivaltion *ja* vapaat markkinat. Puoluepolitiikka on saanut sekä pitää kakun että syödä sen.

Asiantuntijavaltiossa on hyviä puolia, se on vain jäämässä mahdottomaksi pitää yllä. Nykyinen hyvinvointivaltio tukee meitä perinteisten riskien kuten työttömyyden ja sairauksien iskiessä. Se auttaa meidät niiden yli ja luo pääosin taloudellista turvaa niille, jotka eivät voi elättää itseään työllä – lapsille, nuorille, vanhuksille ja tavalla tai toisella vajaakuntoisille. Peruspalveluita tarvitaan varmasti jatkossakin. Mutta ne eivät riitä, jos pyrimme tukemaan yhteiskunnallisen luottamuksen ja tulevaisuudenuskon muodostumista, eli paljon kuulutetun vastuun syntymistä.

Yhteiskuntamme ei tarjoa kansalaisia haastavia ja kannustavia arvoja pysyvän hyvinvoinnin ja onnellisuuden rakentamiseen. Lähtökohtana on yhä varsin perinteinen kiinnittyminen elämäntapaan, jonka päämäärät määrittyvät työnteon ja ydinperheen kautta. Yksilön valinnalle ja elämänkaaren kasvavalle rikkonaisuudelle (niin varallisuuden, perhesuhteiden, harrastusten kuin työurankin suhteen) ei tässä kahteen korttiin luottavassa pelissä ole riittävästi tilaa.

Miten sosiaalinen innovaatio syntyy?

Sosiaalisten innovaatioiden tarve on ajankohtaistunut eri aikoina erilaisessa järjestyksessä: välillä muutoksen keskiössä ovat olleet yritysten tarpeet ja markkinoiden muutokset, välillä julkiset organisaatiot, välillä lainsäädäntö. Juuri nyt suurimmat muutokset tapahtuvat elämäntavassamme. Siinä mitä tarvitsemme voidaksemme hyvin.

Kaikkia meitä vaivaa ajoittain hämmennys siitä, mistä yhteiskunnassamme on oikeastaan kyse. Mihin se on menossa, keitä me oikeasti olemme, mitä hyvän ja *aidolta* tuntuvan elämän eteen pitäisi tehdä?

Hämmennys ympäröivän yhteiskunnan muutoksista luo pohjan sosiaalisille innovaatioille. Muutokset näkyvät työpaikan ristiriitoina, arjen pieninä pulmina, ihmissuhteiden käänteinä, kansalaistoiminnan muutoksina tai kulutusvalintojen monimutkaisuutena. Minkä merkityksen megatrendit tai rakennemuutos saavat osuessaan ruokapöytäämme? Sosiaaliset innovaatiot eivät kuitenkaan ole muovautumista pakon kautta muuttuneisiin olosuhteisiin, vaan ne ovat seurausta päämäärätietoisesta toiminnasta. Sosiaaliset innovaatiot ovat siis ennen kaikkea yhteiskunnallisia sijoituksia. Valmiudet tehdä oikeita sijoituksia hämmennyksen keskellä vaihtelevat: joillakin yksilöillä ja yhteisöillä on parempi uudistumiskyky kuin toisilla.

Uudet yhteiskunnalliset ajatukset löytävät tiensä julkiseen keskusteluun hitaasti. Ensin ne ajetaan marginaaliin. Kun ne nousevat uudestaan esiin, niitä

vastaan hyökätään vedoten teknisiin yksityiskohtiin – meidän järjestelmämme ei pysty toteuttamaan tätä ajatusta, ohjelma ei salli tätä toimintoa.

Mutta jos emme enää tunnista omaksemme yhteiskunnan tarjoamia toimintatapoja, on edessä enemmin tai myöhemmin rakenteiden uudistaminen. Jotkut huomaavat muutospaineen jo aikaisemmin – tosin usein tietämättään. Tällaista ihmistä voi kutsua ”yhteiskunnalliseksi yrittäjäksi”. Hän osoittaa muutostarpeen tarjoamalla siihen ratkaisua. Yhteiskunnallinen yrittäjä toimii liiketalouden yrittäjän tavoin, mutta tekee sen yhteisen hyvän eikä rahan vuoksi. Yhteiskunnallisten yrittäjien alulleen panemat sosiaaliset innovaatiot kertovat meille kahdesta asiasta:

1. Missä suurimmat yhteiskunnalliset muutostarpeet makaavat
2. Millaisia mahdollisia ratkaisuja niihin on löydettävissä

Avoimet sosiaaliset innovaatiot

Suomalaisen yhteiskunnan vaurastumisen rinnalla tapahtunut voimakas yksilöllistyminen muutti syvällisesti ihmisten suhdetta viralliseen yhteiskuntaan, poliittiseen järjestelmään ja jäsenyyteen yhteiskunnassa kuluttajana, kansalaisena ja yksityishenkilönä. Ristiriita arjen ja siinä läsnä olevien instituutioiden välillä kasvoi. Nyt yksilöiden elämää hankaloittavat sekä suuret julkiset että kaupalliset organisaatiot, jotka toimivat yhä ylhäältä alaspäin -logiikalla. Byrokratia ei ole enää valtion yksinoikeus.

Siksi muutos on väistämätön. Mutta ehdotamme, että se tapahtuisi tällä kertaa demokraattisesti. Toisin kuin Margaret Thatcher 1980-luvulla väitti, yhteiskunta on enemmän kuin joukko yksilöitä. Yhteiskunnan perusyksikkö on yhteisö. Sosiaaliset innovaatiot tapahtuvat silloin, kun yksilöiden ja heidän muodostamiensa yhteisöjen toiminta ja käytännöt muuttuvat. Yksilöllistymisen kirittämänä demokratisoituminen on edennyt vaiheeseen, jossa valtio ei voi enää innovoida yksin. Nyt sen tehtävänä on mahdollistaa sosiaaliset innovaatiot, ei monopolisoida niitä. *Avoimet sosiaaliset innovaatiot* löytyvät kansalaisyhteiskunnasta, laajasti ymmärrettynä. Ei ainoastaan rekisteröidyissä yhdistyksissä vaan erilaisissa epävirallisissa kansalaisten, kuluttajien ja yksilöiden verkostoissa: työpaikoilla, kaupoissa ja kauppakeskuksissa, baareissa, spektaakkeleiden väkijoukoissa, virtuaalisissa ja symbolisissa yhteisöissä.

Voi tuntua absurdilta sanahelinältä, mutta seuraavaksi demokratisoituu demokratia. Siis se tapa, jolla sosiaalisia innovaatioita eli ”päätöksiä” tehdään. Näin on pakko tapahtua, jotta yhteiskuntamme voisi jakaa hyvinvointia kaikille jäsenilleen. Vain niin taataan hyvinvointi eksperttijohtoisten ja homogeenisten yhteiskuntien ajan jälkeen.

Tämä raportti yrittää jäljittää näitä uudenlaisia avoimia sosiaalisia innovaatioita. Uskomme, että seuraavat merkittävät muutokset ovat jo nyt näkyvissä ympärillämme. Kuukuppikunta on vain yksi monista uuden yhteisöllisen tuotannon muodoista. Pyrimme kuvaamaan uusia hyvinvointia tukevia toimintatapoja ja niitä toteuttavien ihmisten motiiveja. Sitä mikä tekee ihmisestä aktiivisen, innovatiivisen ja vastuullisen.

Mikä poistaisi riittämättömyyden tunteen?

Nyt tarvitaan innovaatioita, jotka toimivat yksilöllistyneen maailman yksilöllistyneitä uhkia vastaan ja lieventävät ihmisten tuskaa kodin ja työn yhteensovittamisesta, lasten ja nuorten kasvavasta pahoinvoinnista ja syrjäytymisestä, elämäntapasairauksien leviämisestä tai kansalaisten muun elämänhallinnan pettämisestä. Näitä ongelmia ei hoideta terveyskeskuksissa, vaan ratkaisut niihin löytyvät arjestamme: päivittäisistä teoistamme yksityishenkilöinä, kuluttajina, kansalaisina ja työntekijöinä.

Kerromme yhteiskunnallisista yrittäjistä todellisten tarinoiden kautta. Kyse on uudenlaisesta tuotannosta, joka ei ole yksinkertaisesti palautettavissa osaksi kaupallista, julkista tai edes kolmannen sektorin toimintaa. Kerromme uudenlaisista motivaatioista ja uudenlaisesta tarpeesta yksilöllisyyteen ja hyödyllisyyteen. Ja siitä, kuinka tämä tarve luo kaikkialle yhteisöllistä ja osallistuvaa tuotantoa.

Hyvinvointivaltion kulminaatiopisteessä etsimme suuntaa uusille sosiaalisille innovaatioille. Jotta löytäisimme suunnan, pitää katsoa ensin hiukan historiaan. Miten arkemme ja kuvamme itsestämme on muuttunut – mikä meille on mahdollista ja mitkä ovat meitä koskevat velvollisuudet? Kuinka yksilöistä tuli työntekijöitä, kuluttajia, kansalaisia ja yksityishenkilöitä?

Yksityishenkilö syntyy

Yksityishenkilö ”keksittiin” vasta uuden ajan koittaessa ja sen leviäminen kaikkien kokemukseksi tapahtui vasta teollistumisen myötä. On tärkeää ymmärtää, että yksityisihmisen kokemus yksilöllisyydestä ja ainutlaatuisuudesta koskettaa meitä kaikkia, ei vain individualisteja tai superkuluttajia. Kaikki meistä haluavat olla jotain, oma erityinen itsensä.

Perinteisissä maatalousyhteisöissä ihmiset olivat ennen kaikkea osa paikallisyhteisöä. Useimpien ihmisten elämänpiiri rajoittui kävelymatkaan. Oman yhteisön ulkopuolella yksittäinen ihminen ei ollut mitään. Yhdessä aterioitiin, peseydyttiin ja nukuttiin. Ei ollut olemassa yksityisyyttä, tilaa omaehtoisille toimille, eikä omaan rajattuun asumukseen keskittyvää ydinperhettä. Sellainen

syntyi vasta teollisen aikakauden myötä. Kuvaavaa on, että tuolit alkoivat yleistyä Euroopassa ensimmäisen kerran vasta 1500-luvulla, sängyt hieman myöhemmin. Sitä ennen istuttiin penkillä ja nukuttiin lattialla siskonpedissä.

Kehitys toi myöhemmin mukanaan esimerkiksi ydinperheen tarpeille mitoitetut modernistiset asuinalueet. Ne ovat sosiaalisia innovaatioita, jotka ovat tähdänneet ihmisten elinolojen parantamiseen. Yhteiskunnallisesti niitä on motivoinut sekä ”työntekijöiden voimavarojen tehokas uusintaminen” että yhteiskunnallisen luottamuksen ja kansalaisuuden vahvistaminen tekemällä mukavasta asumisesta kaikkien perusoikeuden.

Työntekijä itse

Englanninkielisessä kirjallisuudessa sanat ”minä” ja ”itse” alkoivat yleistyä vasta 1700-luvulla. Samoihin aikoihin alettiin kirjoittaa omaelämäkertoja ja muotokuvista tuli suosittu taiteenlaji. Peilien valmistus ja käyttö porvariskotien sisustuksessa yleistyi jo hieman aiemmin. Sitä ennen omalla ulkonäöllä muiden silmissä ei ollut kovin suurta merkitystä.

Valistusaika loi ajatuksen autonomisesta ihmisestä, joka erottuu omilla valinnoillaan villistä luonnosta ja eläimistä. Ulkoisen, ennen kaikkea kirkon asettaman käytöskontrollin sijaan ihmisten oletettiin ensimmäistä kertaa kontrolloivan itse käytöstään ja uskoaan. Ajatus itsekontrollista siirtyi palvelemaan entistä enemmän kapitalistista tuotantoa, jossa jokainen yksilö nähtiin erillisenä ja valintoja tekevänä omaisuuden haltijana.

Yksilöllistymisen historialliset juuret osuvat suunnilleen samaan ajankohtaan kuin työnteon arvostuksen nousu. Uuden ajan alun filosofisessa ja uskonnollisessa kirjallisuudessa arkista aherrusta työn parissa alettiin pitää myös moraalisesti arvokkaana. Aiemmin oppineiden ihannekuvana oli ollut hengellisten asioiden mietiskelylle aikansa uhraava munkki, jolle arkinen työnteko muodostaa esteen kutsumuksen toteuttamiselle ja hyvälle elämälle. Uskonpuhdistuksen myötä heräsi ajatus, että Jumalaa voi palvella myös monilla muilla tavoin ahkerasti ja tunnollisesti velvollisuutensa kantaen. Työntekoa alettiin ihannoida tapana osoittaa kunnioitusta Jumalalle.

Kulutan siis olen

Kuluttajuus kumpusi 1900-luvun teollisen kehityksen luomasta ennennäkemättömästä vaurastumisesta. Yksi keskeisin innovaatio oli Henry Fordin nimiin laitettu kuluttajamarkkinoiden synnyttäminen: maksamalla työläisille parempaa palkkaa kyettiin kasvattamaan tuotteiden markkinoita. Fordin autot olivat myös ensimmäisiä tuotteita, joista löytyi rinnakkaisia vaihtoehtoja luomaan

valinnanvapautta. Varsinainen yksilöllisen kuluttajuuden alkuräjähdys koettiin 1950-luvulla, kun Yhdysvaltojen kulutustavaroiden markkinat saavuttivat kyllästymispisteen. Tavaroista oli ylituotantoa: koko kuluttavalla keskiluokalla oli jo auto, pesukone, stereojärjestelmä ja leivänpaahdin. Tarvittiin syitä ostaa uusi, erilainen auto tai leivänpaahdin, joka on yksilöllisempi, enemmän minua. Näin kulutus alkoi muuttua enemmän osaksi yksilöllistä kokemustamme, eli sitä miten haluamme nähdä itsemme. Tuotteiden menekkiä alettiin kasvattaa mainonnalla, mielikuvilla ja rinnakkaisia tuotteita – vaihtoehtoja – valmistamalla.

Teollinen muotoilu toi *muodin* kaikkiin kulutustavaroihin. Nyt ihmisillä oli varaa valita ja harkita ostopäätöksiään muunkin kuin hinnan perusteella.

Valinnan mahdollisuus ja kulutustottumusten eriytyminen on jäänyt usealta suomalaiselta huomaamatta. Vaikka ostosta perusteltaisiinkin hinnalla, käytetään sen valintaan yhä enemmän aikaa. Pohdimme, mikä sopisi minulle parhaiten. Vapaa-ajan lisääntyminen teki näiden valintojen pohtimisesta entistä tärkeämpää. Samaan aikaan yksityisestä kulutuksesta tuli entistä merkittävämpi tekijä talouden ja työllisyyden pyörittäjänä. Niinpä valtioiden intressissä on tukea kotitalouksien kulutusta esimerkiksi tuloverotusta laskemalla.

Kansalainen saa äänen ja oikeuden

Nykyaikainen ajatus kansalaisesta autonomisena toimijana syntyi niin ikään valistusajalla eli 1700-luvulla. Ensimmäisessä vaiheessa ajatus kansalaisuudesta tarkoitti yksilönvapauksia: oikeutta yksityisomaisuuteen, sananvapauteen ja uskonnonharjoittamiseen. Ajatus kytkeytyi läheisesti kauppaa käyvän porvariston nousuun ja kaupunkien kasvuun. Yksityisyrittäminen ja liiketoiminta – kapitalismi – vahvistui ja viitoitti tietä teollistumiselle. Uudet vapaudet tekivät myös tilaa uusille keksinnöille, joiden ”ajattelemiselle” ja hyödyntämiselle syntyi vapaata aikaa, tilaa ja muita resursseja. Kansalaisuus siis selkeytti ihmisten uudenlaista roolia työntekijöinä ja loi näin aivan uudenlaista osallisuutta.

Seuraava askel kansalaisuuden kehityksessä olivat poliittiset oikeudet, jotka 1800-luvulla loivat pohjan kansalaisvaltioiden synnylle. Ne laajensivat kansalaisuuden tuomia oikeuksia ja velvollisuuksia maanomistajista myös muihin ihmisiin: naisiin, vähemmistöihin ja köyhiin. Tarve muutokselle tuli teollistumiskehityksestä: omaisuus ei ollut enää pelkkää maaomaisuutta tai jalometalleja (tai orjia) eikä oma yhteisö ollut sukupolvesta toiseen samana pysyvä kyläyhteisö. Laajentuva kauppa tarvitsi paikallista kaupankäyntiä suurempia, vapaita markkinoita. Yhtenäisen hallinnon ja kulttuurin muodostava kansallisvaltio tuki markkinoiden laajentumispyrkimystä. Niinpä kansallisvaltiosta tuli yhteinen ideaali kaikille tietyllä alueella asuville.

Valistusideaalien mukaisesti kaikille autonomisille yksilöille oli tunnustettava yhtäläinen asema kansalaisina. Tämä oli osin paradoksaalista, sillä kansallisvaltiot tarkoittivat lopulta ylhäältä asetettuja ideaaleja, laajempaa byrokratiaa ja yksittäisten ihmisten kohtaloita entistä dominoivammin liikuttelevia teollisuusyrityksiä. Toisaalta poliittisten oikeuksien laajentaminen pienensi pikku hiljaa taloudellisesta eriarvoisuudesta syntynyttä juopaa kasvavan työväestön ja omistavan luokan kesken. Kansalaisuuden kokemus laajeni ja sai niitä osallisuuden muotoja, joita mekin yhä vaalimme: äänestämistä ja (puolue)poliittista osallistumista.

Kolmas vaihe kansalaisuuden kehityksessä olivat sosiaaliset oikeudet, joiden lopputuloksena ovat 1900-luvun aikana rakennetut hyvinvointivaltiot. Niiden myötä kansalaisuus muotoutui sellaiseksi velvollisuuksien, oikeuksien ja vapauksien konstruktioksi kuin me sen nyt tunnemme. Yhteiskunnallisena pyrkimyksenä oli taata jokaiselle yksilölle mahdollisuus täysipainoiseen ja mielekkääseen elämään. Siksi kansalaisten terveyteen ja toimeentuloon liittyvistä materiaalisista perustarpeista tehtiin jokaiselle kansalaiselle kuuluvia oikeuksia. Näitä pyrittiin toteuttamaan terveydenhuollolla, koulutuksella ja eläkkeillä. Samalla lujitettiin eri yhteiskuntaluokkien yhteenkuuluvuutta ja ennaltaehkäistiin kansanryhmien välisiä konflikteja. Kansalaisuudesta tuli samalla tavalla käsin kosketeltavaa ja arkista kuin muustakin teollistumisen tuomasta vaurastumisesta. Se tunkeutui entistä syvemmälle ihmisten yksityiselämään, tukemaan ja osin korvaamaan aiemmin kansalaisyhteiskunnan (suvun, perheiden ja muiden teollistuvan yhteiskunnan tarpeisiin ahtaiksi käyneiden sosiaalisten verkostojen) piiriin kuuluvia asioita.

Uutta tasapainoa etsimässä

Etsimme jälleen tasapainoa näiden arjen roolien kesken: miten voimme toimia mielekkäästi työntekijöinä, kuluttajina, kansalaisina ja yksityishenkilöinä? Valtion on löydettävä vahva roolinsa, mutta melko eri tavalla kuin ennen. Sen on ”hajauduttava” osaksi kansalaisten arkisia päätöksiä ja valintoja, tukemaan niitä lukuisissa yksittäisissä tilanteissa. Antamalla yhteiskunnalle ja yhteisen hyvän toteutumiselle jaettua eetosta, tuetaan myös kaikkien kansalaisten yksilönvapauden rakentumista kestävälle pohjalle.

Suomessa 1900-luku oli vahvan työ- ja ammatti-identiteetin aikaa. Viimeisten vuosikymmenten muutos on ollut voimakas kuluttajuuden vahvistuminen. Se on osin sivuuttanut kansalaisuuden. Kansalaisuus ulottui aiemmin vahvasti myös työntekijyyteen ja yksityiseen elämään: teimme töitä yhteiskunnan jäseninä ja koimme velvoitteita lähipiirissä nimenomaan kunnollisina kansalaisina, jotka kasvattavat lapset ja pitävät huolta ympärillään olevista ihmisistä.

Julkisten palveluiden tehtävänä on tässä mielessä auttaa kansalaisuuden muodostumista joksikin muuksi kuin pelkäksi kuluttajuudeksi. Kansalaisuus ei ole pelkästään palveluiden kuluttamista, järjestelmän rahoittamista työnteolla, veroja maksamalla tai ottamalla osaa vaaleihin, joko äänestäjänä tai poliittisen puolueen jäsenenä. Julkisten palveluiden on tarjottava tapoja vaikuttaa omaan ja yhteiseen hyvinvointiin. Siihen ei päästä perinteisellä ajatuksella kuluttajasta tai kansalaisesta, joka passiivisesti ottaa vastaan sitä mitä on tarjolla tai mitä asiantuntija hänen parhaaksensa tuottaa.

Ongelmia syntyy, jos ihmiset eivät kykene toteuttamaan identiteettinsä eri tasoja tasapainoisesti: jos kuluttajuudesta tehdään yhteiskunnallisesti paheellista, jos työntekijän ja vanhemman rooleja on vaikea yhdistää tai jos kansalaisaktiivisuuden ja itseilmaisun uusia purkautumiskanavia ei sallita. Jos hyödyllisen työntekijän identiteetti ei ole mahdollinen kuin vähemmistölle meitä, miten yhteiskuntaosallisuutta ja -vastuuta voi olla? Jos jonkun ihmisryhmän kansalaisaktivismi tuomitaan häiriköinniksi, miten politiikka voidaan tuoda merkityksellisesti arkeen? Kyky ja mahdollisuus ilmaista oma mielipide tarkoittavat myös parempaa kykyä vastuuseen ja sitoutumista yhteiseen hyvään (eli niitä samoja tavoitteita, joiden toteutumiseksi julkiset palvelutkin ovat olemassa): pitämään huolta omasta ja lähimmäisten terveydestä, ylläpitämään yhteiskunnallista luottamusta ja turvallisuudentunnetta. Näiden toteutuminen vaatii miljoonien ihmisten jatkuvia päätöksiä työssä, yksityiselämässä ja kuluttajina. Siksi niiden toteutuminen voi perustua vain kansalaisten omatoimisuuteen.

Julkisen sektorin roolina on tukea näitä päätöksiä ja elämäntapamuutoksia tarjoamalla sekä tukea että tilaa kansalaisten vapaalle toiminnalle. Tuen on edistettävä vastuullisten yhteisöllisten päätösten syntymistä mutta annettava niiden muodostua itsenäisesti. Suurin haaste on luoda yhteiskuntaan oikeanlainen henki tai eetos, joka kannustaa ihmisiä hyödyntämään omia – terveellä ja koulutetulla keskivertosuomalaisella varsin hyviä – voimavaroja yhteiseksi hyväksi.

Tähän viitoittaa tietä sosiaalisiksi yrittäjiksi kutsumiemme yksilöiden toiminta, joka rikkoo perinteistä jaottelua kansalaisen, kuluttajan ja työntekijän rooleihin. Heidän esimerkeistään voimme tunnistaa uudenlaisia välineitä, joiden kautta yksilöt voivat ilmaista omaa identiteettiään ja tuoda esiin omaa ääntään. Niiden perustana on kaksi asiaa: pyrkimys tuntea itsensä ja toimintansa hyödylliseksi ja mahdollisuus kokea kuuluvansa aktiivisena ja tarpeellisena jäsenenä yhteisöön.

4 Oman elämänsä tekijä

Loppukiri-talon asukkaat valmistavat yhteistä ateriaa lokakuussa 2006.

Pyritään yhdessä nostamaan elämänlaatua ja jaetaan tietämystä siitä
– Loppukirin asukas

Tässä luvussa pohditaan, mitä nykyihminen tarvitsee voidakseen hyvin. Hyvinvointi on yksilön luottamusta siihen, että hän on oman elämänsä herra. Jotta luottamus voi syntyä, on yksilön koettava pärjäävänsä kaikissa arkensa rooleissa: niin työntekijänä, yksityishenkilönä, kuluttajana kuin kansalaisenakin. Hyvinvointivaltio toimi pitkään liki täydellisesti. Se synnytti rinnalleen hyvinvointiyhteiskunnan, joka loi luottamusta työn, julkisten palveluiden ja kasvavien kulutusmahdollisuuksien tuottamaan hyvinvointiin. Tällä hetkellä yhteiskunta käsittelee meitä liian suppeissa rooleissa: sairaana, työttömänä, työntekijänä, äänestäjänä, perheellisenä. Kokonaisen yksilön pärjäämistä ei tueta. Jotta ihmiset voisivat toimia vastuullisina yksilöinä, heidän pitää kokea olevansa hyödyllisiä kaikissa elämänsä rooleissa, osana yhteisöä. Siksi roolien välille on löydettävä uusi tasapaino. Kansalaisen pitää muuttua passiivisesta toimenpiteiden kohteesta aktiiviseksi toimijaksi.

Loppukirin hyödylliset

Helsingin Arabianrantaan on noussut uusi uljas sosiaalinen innovaatio. Sen perustana on yksinkertainen idea – ihmiset luovat yhteisön laittamalla ruokaa yhdessä.

Vuonna 2006 valmistuneessa Loppukiri-nimisessä talossa on 74 asuntoa. Asunnon saamisen ehtona on, että ainakin yksi asunnon asukkaista on yli 48-vuotias ja asujat ovat valmiita tekemään yhdessä ruokaa ja siivoamaan talon yhteisiä tiloja. Asunnot ovat tavallisia, yksilöllisiä omistusasuntoja: yksiöitä, kaksioita ja kolmioita. Muuten tavallisen kerrostaloasumisen sydämenä toimivat avarat yhteisölliset tilat – keittiö, kirjasto, ruokala, toimisto, pesutupa, sauna, jumppatilat ja asukkaiden varattavissa oleva vierashuone. Toimintaa pyörittää Aktiiviset Seniorit -niminen yhdistys.

Innovaatiokielellä Loppukiri on sosiaalinen innovaatio, joka tuottaa yhteisöllisyyttä ja toimii perustana palveluiden *yhteisölliselle tuotannolle*. Se valtaistaa asukkaansa toimimaan hyödyllisinä yksilöinä, joiden ääni kuullaan. He ovat aktiivisesti muokkaamassa sitä, minkälainen heidän asuinympäristönsä on. Osallisuus tuo Loppukirin asukkaille myös turvaa arkeen. He eivät ole byrokratian – kasvottoman valtion tai kaupallisen tuotannon – passiivisia vastaanottajia.

Loppukiri sai alkunsa jaetusta arjen kokemuksesta. Neljä keskenään tuttua naista huomasi taistelevansa saman ongelman kanssa. Heidän piti hoitaa töiden ja oman arjen lisäksi vanhenevia sukulaisiaan: vanhempia, isovan-

hempia ja tätejä. Aika ja voimat eivät tahtoneet riittää. Naiset alkoivat pohtia omaa ikääntymistään ja mahdollista päätymistä omaishoidon varaan. Se ei tuntunut houkuttelevalta ratkaisulta. He eivät halunneet itse jäädä omaistensa taakaksi, eikä julkisen palvelun vaihtoehtojen varmuus vakuuttanut.

Syntyi idea naapuriavusta, seniorien porukasta, joka asuisi samassa talossa ja sitoutuisi yhteiseen tekemiseen. ”Yhteinen pyrkimyksemme on nostaa elämänlaatua ja jakaa tietämystä siitä”, Aktiiviset Seniorit ry:n sihteeri Tuula Talvela kertoo.

Itsensä toteuttamiseen tarvittavat kanavat ovat yksinasujalle hankalia löytää. Joka tapauksessa ne vaativat erityistä aktiivisuutta ja uskallusta. ”Täältä kanavat löytyvät”, yhdistyksen puheenjohtaja Heli Stenvall huudahtaa. ”Syntyy uusia ystävyyssuhteita. Maanantaisin pelataan korttia. Tiistaisin on kirjallisuuspiiri. On yhteisiä saunailtoja.”

Loppukirissä on huomattu, että osallisuus luo vastuuta. ”Siivoamista ei ole paljoa. Kun on kerran siivonnut sormenjälkiä hissin kromipinnasta, siitä vaivasta tulee tietoiseksi. Nyt oikein varoo klähmimästä”, Talvela kertoo. Työt ovat antaneet tilaa myös yksilölliselle kasvulle. Eläkkeelläkään ei tarvitse jämähtää yksityiselämän rutiineihin, vaan voi oppia uutta uusissa tehtävissä ja ympäristössä. ”Täällä miehet ovat olleet innokkaita tekemään uusia asioita keittiössä, paljon sellaista, mitä eivät ole ikinä tehneet kotona.”

Talvelan mukaan on jopa väärin pitää yhteisöllistä tuotantoa työnä. ”Täällä tehtävät työt eivät ole kenellekään liian raskaita. Ruoan tekeminen on kivaa. Keittiössä laulu raikaa.” Tehtävät ovat toki haasteellisia ja palkitsevia, niissä pääsee käyttämään kykyjään ja oppimaan uutta. Esimerkiksi ruoanlaittoon sisältyy budjetin tekeminen, koko ruokalistan suunnittelu ja ostosten hoitaminen.

Loppukirin talous on jaettu samaan tapaan kuin koko talo. Osin se on *täysin yksityistä* ja osin *omaehtoisen yhteisöllistä*. Kaikilla talossa asuvilla on rahaa yhteisten toimintojen tilillä. Yhteisötililtä maksetaan ruokailut ja yhteisöllisten toimintojen kustannukset, osallistumisesta riippuen. Loppukirin innovaatiot ovat avoimia: talossa on sekä elektroninen että fyysinen ilmoitustaulu, joihin saa ehdottaa uusia yhteisiä toimintoja tai projekteja. Kaipaisivatko muutkin tällaista koulutusta, entä hierontaa tai lehtiä yhteiseen kirjastoon?

Yhdistykseen tullessaan vain harvat tunsivat toisiaan. Ennen muuttamistaan he kehittivät konseptia yhdessä ja lopulta kävivät jopa ammattipsykologin järjestämän yhteisöllisyyskoulutuksen. ”Tämä vaatii 110 prosenttia elämästä. Siksi tänne on tullut aktiivisia ihmisiä”, Talvela kertoo.

Vaativuudesta huolimatta yhteiset työt houkuttelevat. Jopa alun perin ehtimistään yhteisiin töihin epäillyt asukas on nyt niissä täysillä mukana. Loppukirissä meillä on suurten ikäluokkien edustajia, jotka ovat vahvasti sitoutuneet omaehtoiseen yhteisöllisyyteen ja haluavat tehdä ikääntymisestään laaduk-

kaampaa. He ovat yksilöllisiä, eivät halua jäädä kenellekään taakaksi tai olla yksin. Talo perustuu tasa-arvoiseen vertaisuuteen, yhdessä vanhenemiseen.

Olisi väärin väittää Loppukirin ydinideaksi yhteistä ruoanlaittoa tai edes yhteisöasumista. Ne ovat vain välineitä. Talossa on kyse aktiivisten ihmisten halusta ja kyvystä toteuttaa itseään merkityksellisessä yhteisössä. Tätä yhteisöllisyyttä – tai naapuruutta – luodaan yhteisen asuinpaikan suunnittelulla, siivoamisella, saunomisella, kirjallisuuspiireillä ja askartelulla. Keittiössä ei valmisteta ruokaa vaan sosiaalista verkostoa eli onnellisuuden ja koetun hyvinvoinnin perusedellytyksiä. Loppukiri herättää ajankohtaisen kysymyksen palveluyhteiskunnasta. Minkälaisen palveluyhteiskunnan me haluamme, kasvottoman palveluautomaatin automarketissa vai 110 prosentin panosta vaativaa yhteistuotantoa? Taidamme tietää mitä Aktiiviset Seniorit vastaisivat.

Pahoinvoinnin minimoinnista hyvinvoinnin kultivointiin

Hyvinvointivaltion seuraava askel on selvä. On aika siirtyä pahoinvoinnin minimoinnista hyvinvoinnin jalostamiseen. Siksi meidän tulee kysyä, mitä on hyvinvointi. Mitä koemme, kun tunnemme olevamme hyvinvoivia? Yksilön kokemuksesta käsin *arjen hyvinvointi* on luottamusta siihen, että pärjää niillä resursseilla, joita meillä kullakin on käytettävissämme – nyt ja tavoittelemassamme tulevaisuudessa. Tätä koettua hyvinvointia ei ole mitattu. Tunnemme suuren määrän pahoinvoinnin ja yksittäisten sektorien kuten koulutuksen tehokkuuden mittareita. Vain onnellisuustutkimus on sivunnut koettua hyvinvointia, sekin taloudellisesta näkökulmasta.

Hyvinvointivaltio toimi pitkään hyvin. Valtio tuotti palveluita veroilla, palvelut kehittivät työkykyistä työvoimaa sekä yksityisen että julkisen sektorin palvelukseen ja palkkatuloista maksetut verot rahoittivat valtiota. Työntekijät luottivat pärjäämiseensä, koska oli työtä ja lisäksi sekä elintaso että palvelut paranivat. Syntyi näkymätön luottamuksen kerros.

Emme kuitenkaan enää elä työyhteiskunnan kulta-aikoja, joita varten hyvinvointivaltio rakennettiin. Yhä harvempi suomalainen on osa aktiivista työvoimaa. Vaikka kamppailisimme kuinka työllisyyden lisäämiseksi, eläkeläisten määrä kasvaa tulevina vuosikymmeninä. Elinikäisen oppimisen yhteiskunnassa osa työikäisistäkin ihmisistä on toistuvasti opiskelemassa eli hakemassa uutta paikkaa työmarkkinoilta. Siksi *hyödyllisyyttä* yhteisön ja yhteiskunnan kannalta haetaan moninaisemmin tavoin kuin ennen.

Vanhat yhteisöt ovat hajonneet vähitellen 1960-luvun jälkeen, eri kulttuureissa eri tahtiin. Yksilön identiteetti on vapautunut perinteisistä kahleista, ”identiteettiautomaateista”, jotka ovat lokeroineet meidät mekaanisesti perheen, luokan, uskonnon ja sukupuolen mukaan. Suomessa tämä on tapahtunut erityisen myöhään, vasta 1980- ja 1990-luvuilla. Viimeisenä romahti

illuusio pysyvästä työpaikasta ja ammatista eli tavasta olla hyödyllinen. Yhä harvemmat saavat myöskään ydinperheen tukea. Lisäksi yksityiselämästä on tullut muiden rooliemme likasanko: juuri siellä stressaamme rahojen ja ajan riittävyydestä, seksin määrästä ja työkunnon kestävyydestä. Feministejä lainataksemme, yksityisestä on tullut yhteiskunnallista.

Yksilön perinteiset roolit ovat nyrjähtäneet pois paikaltaan. Elämämme yksityishenkilöinä on tullut ongelmalliseksi, koska sille merkitykselliset yhteisöt tuntuvat kadonneen. Tästä kertoo myös Loppukirin esimerkki. Ei riitä, että on ollut työelämässä hyödyllinen, sillä se ei rakenna yhteisöä elämän viimeiselle neljännekselle. Myös siihen osaan elämään tarvitaan yhteisöä ja tapoja tuoda esiin omaa ääntään.

Yksilöiden aika on yhteisöjen aika

Nykyaikana yksilöt kokevat toimivansa pääasiallisesti neljässä eri roolissa: kuluttajina, työntekijöinä, kansalaisina ja yksityishenkilöinä. Nämä neljä identiteettimme tasoa ovat erilaisia tapoja olla läsnä yhteisöissä, sangen erilaisten mutta päällekkäisten verkostojen jäseninä ja rakentajina. Kysymys kuuluukin, kuinka yksilö voisi olla vastuullinen yksilö *kaikissa* näissä rooleissa ja rakentaa niistä tasapainoisen kuvan itsestään.

On merkittävää huomata, että kaikki nämä yksilöllisen toiminnan tasot saavat merkityksensä suhteesta muihin ihmisiin, eli yhteisöihin. Yksilö ei mitenkään voi enää olla se superindividualistinen arvo- ja yhteisötyhjiössä kasvanut juppimörkö, jollaisena vasemmisto on hänet perinteisesti halunnut nähdä. Yksilöillä on aina merkityksellisiä yhteisöjä, nykyään ne vain rakentuvat erilaisten asioiden ympärille. Oikeiston virheolettamus taas koskee yhteisöjen muodostumista. Jäykkien, holhoavien instituutioiden purkaminen ei automaattisesti luo vastuullisia yhteisöjä yksilöiden tueksi. Julkisten palveluiden purkaminen ei tuota vastuuta, ei varsinkaan työ-, perhe- ja harrastusyhteisöjen verkostoista pudonneille.

On väärin nähdä yksilö yhteisön vastakohtana. Juuri jäsenyys yhteisöissä mahdollistaa yksilöllisyyden. Vasta yhteisön – kuvitteellisen, tyyli-, työ-, perhe-, tai asuinpaikkayhteisön – jäsenenä ihmisestä tulee merkityksellinen yksilö. Loppukirin asukas on merkityksellinen yksilö kokatessaan tai siivotessaan Aktiivisten Senioreiden jäsenenä. Merkityksenanto ei ole koskaan yksityinen tapahtuma vaan jonkin yhteisöllisen teon tulos, oli teko sitten ostos, työpanos, kansalaistoimintaa tai toimintaa perheenjäsenenä. Kallis käsilaukku on tehty tunnistettavaksi, suorittamani tutkinto antaa aseman vain sen tunnistavassa työyhteisössä, käyttämäni parfyymi on joko ihastuttava tuoksu tai ärsyttävä hajupilvi – riippuen siitä, mihin yhteisöön haistaja kokee kuuluvansa.

Tästä seuraa, että ihminen voi hyvin ja kykenee tekemään oman elämänsä kannalta oikeat päätökset vain silloin, kun hän *osaa ottaa aktiivisesti osaa ja mieltää itsensä osaksi yhteisöä*. Jotta ihminen voi ottaa vastuun itsestään ja muista, tulee hänen olla hyödyllinen ja yksilöllinen työntekijä, kuluttaja, kansalainen ja yksityishenkilö. Syrjäytyminen on vastaavasti syrjäytymistä näistä yhteisöistä – otteen menettämistä kuluttamisen, työn, kansalaisuuden ja yksityiselämän verkostoista.

Hyvinvointivaltion tarjoamilla palveluilla voi olla merkittävä rooli ihmisten oman hyödyllisyyden löytämisessä. Tällä hetkellä julkisten palvelujen tarjoama massatuotettu tuki ei riitä. Jotta voimme käyttää hyödyksi kaikki yksilöiden ja yhteiskunnan voimavarat hyvinvoinnin tuotannossa ja samalla ennaltaehkäistä syrjäytymistä, tulee merkityksellisiä verkostoja tietoisesti rakentaa tukemaan yksilöitä kaikissa elämäntilanteissa.

Tasapainottelua eri roolien välillä

Modernille ihmiselle on hyvin tavallista elää erilaisissa rooleissa ja toteuttaa niissä jopa melko vastakkaisia arvoja: työssäni pyrin olemaan rationaalinen rahan käyttäjä, yksityisenä kuluttajana saatan taas olla tuhlaileva. Yksityishenkilönä voin auttaa alkoholisteja ja syrjäytyneitä, mutta kansalaisena vaadin säälimättä kovaa kuria ja yksilön vastuuta.

Historiallisesti eri identiteetin kerrokset ovat korostuneet eri aikoina. Sivilisaatiomme alkutaipaleella ei ollut kansalaisia vaan alamaisia. Kuluttajuus ja työntekijyys ovat enimmäkseen teollisen aikakauden tuotteita. Yksityishenkilö oli maatalousyhteiskunnassa vahvemmin osa yhteisöään kuin erillinen yksilö. Kun esimerkiksi kokemus kuulumisesta työyhteisöön ei eronnut mitenkään kokemuksesta kuulua perheeseen, ei työläisyyttä juuri ollut.

Vastaavasti esimerkiksi lapset olivat teollisen aikakauden varhaisvaiheessa työntekijöitä, mutta nykyään yhä enemmän kuluttajia. Lapsillakin alkaa olla ”yksityiselämä”. Sama pätee vanhuksiin, joilla nykyään on varaa eläkkeelläkin kuluttaa ja kyky olla yhteiskunnallisesti aktiivisia. Ennen hyvinvointivaltiota vanhuus tarkoitti useimmille köyhyyttä ja joko syrjässä tai armeliaisuuden varassa elämistä.

Fundamentaalisin muutos on ollut siirtyminen ”identiteettiautomaateista” ”identiteettiverkostoihin”. Verkostoja ei saa ymmärtää banaalisti cocktailkutsuina tai internetsivustoina. Nykyinen talouden ja yhteiskunnan verkottuminen pitää ymmärtää syväksi yksilön roolien verkottumiseksi myös *ajan* suhteen. Verkottunut rakenne pilkkoo ajantajumme.

Työn ja suorituskeskeisyyden tunkeminen vapaa-aikaamme uhkaa mahdollisuuksiamme toimia vapaina yksityishenkilöinä. Minä tahansa hetkenä

kännykkämme voi piipata ja työhön liittyvä viesti keskeyttää yksityishenkilönä olomme. Kannamme työnantajan murheita kuin omiamme. Vastaavasti työaikamme laikuttuu yksityiselämällä: Lueskelemme työpäivän kuluessa ystäviltämme – ja kollegoiltamme – tulleita sähköposteja, joiden kytkös työtehtäväämme on löyhä. Vilkuilemme kuluttamiseen tai kansalaistoimintaan liittyviä verkkofoorumeita. Ajallinen rajaaminen eri roolien välillä tuntuu meistä yhä mielettömämmältä pakkovallalta tai ainakin epäreilulta oikeuksiemme rajoittamiselta.

Olemme läsnä eri verkostoissa, sosiaalisissa ryhmissä ja rooleissa, kansalaisena, kuluttajatuottajana ja yksityishenkilönä kaikkina vuorokauden aikoina. Verkostoitumisen seurauksena nämä nykyihmisen identiteetin kerrokset sekoittuvat täydellisesti. Tässä on koetun hyvinvointimme ongelman ydin: kun elämän eri osa-alueet sekoittuvat, on niitä vaikea pitää tasapainossa keskenään. Rajojen puuttuessa on yksilön käytävä jatkuvaa sisäistä arviointia ajankäytöstään. Teenkö nyt liikaa töitä ja olen heikosti läsnä perheelleni, vai varastanko jatkuvasti työnantajalta aikaa omien asioideni hoitoon? Onko kuluttamiseni törsäämistä heräteostoksiin, kun en ehdi miettiä mitä todella haluan ja tarvitsen? Laiminlyönkö ystäviäni ja sukulaisiani keskittyessäni vaativien työtehtävien hoitoon ja lasteni harrastuksiin?

Kulutamme yksilöllisiä yhteisöllisyyden kokemuksia

Kuluttajatutkimuskeskuksen mukaan vähittäiskauppa on ulkoistanut kuluttajille 10 miljardin euron vuosittaiset kuljetuskustannukset siirtymällä yhä suurempiin toimipisteisiin, joihin useimmilla ihmisillä on kilometrikaupalla matkaa. Sen sijaan että kauppa jakelisi tavarat lähelle kuluttajan kotia, ihmiset maksavat itse tavaroiden liikuttelusta. Summa ei ole vaatimaton: se vastaa kokoluokaltaan yhteiskunnan sosiaali- ja terveyspalvelujen vuosikuluja. Tämän verran maksamme kokemuksesta, jonka saamme kuluttamisesta Kampin keskuksessa, Ikeassa, Tuurin kyläkaupassa sekä kymmenissä Citymarketeissa ja Prismoissa ympäri maata.

Miksi ihmiset ovat valmiita ostamaan kalliita autoja ja käyttämään vähäistä aikaansa maidon ja makkaran hankkimiseen? Koska päivittäistavarakaupassakaan ei enää ”vain käydä”. Ostoskeskus on kokemus ja yhteinen ajanviettopaikka. Siellä päästään pois kodin piiristä, nähdään muita ihmisiä, ostetaan lapsille hampurilaiset, katsellaan urheiluvälineitä, kännyköitä, lahjatavaroita sekä luontais- ja terveystuotteita. Kaupassa ei enää vain tyydytetä perustarpeita, sinne tullaan kokemaan kodin ja työn ulkopuolista maailmaa.

Elämme kulutusyhteiskunnassa. Useimmilla ihmisillä on taloudelliset edellytykset ostaa muitakin kuin välttämättömyystarvikkeita. Kuluttaminen ja

siihen liittyvät instituutiot ovat vallanneet merkittävän osan meitä ympäröivästä fyysisestä ja virtuaalisesta tilasta. Kuluttaminen hallitsee myös ajankäyttöämme, ja shoppailu syrjäyttää perinteisempiä vapaa-ajanharrastuksia.

Kuluttajuudessa korostuu yhä enemmän oman identiteetin etsiminen ja ilmaiseminen. Vapaus on modernille länsimaiselle ihmiselle keskeinen arvo, jota tällä hetkellä toteutetaan etupäässä ja säännöllisimmin kulutusvalintojen kautta. Kuluttamisen kautta etsitään elämään iloa, mutta joudutaan kokemaan myös pettymyksiä ja surua: kun ei saa mitä haluaa, kokee valinneensa väärin tai typertyy kulutusunelmansa todellisista kustannuksista.

Työssä halutaan olla jotain ja kuulua johonkin

Työkeskeinen ja yksilöllistynyt yhteiskunta on johtanut siihen, että haluamme toteuttaa itseämme myös työssä. Työpaikkoja markkinoidaan – erityisesti uransa alussa oleville – kuin mitä tahansa tuotteita ja palveluita. Kilpailu mielekkäistä työpaikoista on vain lisännyt tätä vaatimusta. Työn ja talouden ympärillä pyörivät mediat täyttyvät yksilöllisistä menestystarinoista ja työstä kilpaillaan jopa tosi-tv-sarjoissa.

Toinen tapa suhtautua työhön on pyrkiä mahdollistamaan sillä laadukas kuluttaminen. Jos työ itsessään ei palkitse, voi ainakin ajatella sen tarjoavan resursseja yksilölliseen vapaa-aikaan. Eikä tuollainen vapaa-aika ole ollenkaan kaikille pelkkää hedonistisen tyhjäpäistä itsensä viihdyttämistä. Muutos on radikaali: kuka tahansa voi nykyään olla se aatelinen, joka kerää vapaa-ajallaan kattavimman perhoskokoelman, nousee arvostetuksi rotukoirien kasvattajaksi tai suunnittelee maailman nopeimman sarjavalmisteisen biopolttoaineella kulkevan auton. (Mikä on todella tapahtunut. Ruotsissa.) Näiden kaikkien harrastusten ympäriltä löytyy mielekkäitä yhteisöjä, joiden kanssa voi rakentaa omaa vertaisuutta ja kokea arvostusta.

Myös palkkatyö on ennen kaikkea yhteisö, joka rakentaa yhteisöllisyyttä työpaikan vertaisverkostossa ja ammattikuntaan liittyvää yhteisidentiteettiä. Työpaikkoihin liittyvät monimutkaiset ja hiljaiset pukeutumiskoodit ovat tästä hyvä esimerkki. Nörtit, pankkiirit, graafiset suunnittelijat ja paperimiehet pukeutuvat omalla tavallaan töihin ja arkeen. Ammattiyhteisö takaa myös jatkuvuutta työpaikkojen vaihtuvuudelle. Julistautuminen jonkin alan asiantuntijaksi tarkoittaa työnantajan vallan yläpuolelle nousemista. Omistan oman osaamiseni, eikä se ole rajoitettu työnantajan käyttöön. Työ ei siis ole vain kaikkia koskeva velvollisuus vaan väline, joka tavalla tai toisella auttaa oman identiteetin rakentamisessa.

Kuinka kansalaisesta tuli vapaamatkustaja

Aikamme suomalaisen yhteiskunnan suuri paradoksi on, että vaikka koulutustaso on noussut huimasti muutamassa sukupolvessa, ihmiset kokevat voimattomuutta yhteiskunnan yhteisen hyvän edistämisen suhteen. Ihmisiä tuskin enää saadaan rohkaistua samanlaiseen poliittiseen osallistumiseen kuin 1900-luvulla. Vahvat massaliikkeet ja yhteiskuntaluokat ovat fragmentoituneet, eikä samanlaisia pysyviä rakenteita enää synny. Vaurastuminen ja valtioiden välisten kulttuuristen, poliittisten ja taloudellisten rajojen madaltuminen on myös tehnyt kansalaisista aiempaa vähemmän riippuvaisia kansallisvaltion yhteisestä pärjäämisestä. Omaan elämään ja kohtaloon voi vaikuttaa monen mielestä paljon suoremmin kuin esimerkiksi puoluepolitiikkaan aktiivisesti osallistumalla.

Niinpä samalla kun ihmiset kokevat vähitellen valtaistuvansa kuluttajina, ovat kansalaisen vaikutuskanavat monille sumuverhon peitossa. Kansalaisten vastuuta perätään, mutta on epäselvää miten ja missä kansalainen voisi vastuitaan kantaa. Kansalaisuudeksi tarjotaan passiivista reagointia yhteisiin päätöksiin. Se on äänestämistä ja velvollisuutta käyttää oikein kansalaisoikeuksina tarjottuja palveluita ja hyödykkeitä: ei saa rohmuta yhteiskunnan etuuksia (opintotukea, Kelakorvauksia, eläkettä) tai kuormittaa julkisia palveluita muutoin kuin perustarpeiden tyydyttämiseksi. Tämä asetelma pitää varjossaan monia muita tapoja toimia kansalaisena yhteisen hyvän edistämiseksi.

Hyvä uutinen on se, että jo pelkästään julkisen sektorin toimintatapoja muokkaamalla olisi mahdollista avata kansalaisille uudenlaisia vaikuttamisen kanavia. Tällä hetkellä julkista sektoria tarkastellaan yksittäisten palvelujen ja niiden kautta tuotettavien hyödykkeiden näkökulmasta. Kansalaisten käyttämiä palveluita ei ymmärretä osaksi kansalaisosallistumista.

Tällöin jää huomiotta se hidas muutos, joka kuluttajuudessa on tapahtumassa. Kuluttajan vaikutusmahdollisuudet kasvavat. Ihmiset haluavat vaikuttaa ja ilmaista omia arvojaan, oli sitten kyse roolista kansalaisena tai kuluttajana. Kuluttajan vapautumisessa kiinnostavaa on uudenlaisten verkostojen ja yhteisöjen synty. Vastaavaa esiintuloa odotetaan yhä kansalaisen uuden vapautumisen ja valtaistumisen osalta.

Kuinka yksityiselämästä tuli roskakori

Viime vuosina julkisessa keskustelussa on puhuttu paljon vanhemmuuden kriisistä. Perhe- ja työelämää on vaikea sovittaa toisiinsa, tarvitsemme vahvempaa perhepolitiikkaa, työ stressaa vanhempia liikaa. Vanhemmuuden kustannuksia tulisi tasata mies- ja naisvaltaisten alojen kesken, pitäisi vähentää naisten

ja miesten palkkaeroja ja lisätä naisjohtajien osuutta sekä tarttua häpeällisen yleiseen parisuhdeväkivaltaan.

Tämä kertoo siitä, että käsityksemme yksityiselämän rajoista ovat muuttuneet. Useimmat ihmisten yksityiselämän ongelmat eivät ole ”vain” yksityiselämän ongelmia vaan heijastumia jännitteistä elämän muilla osa-alueilla: stressaavasta työstä, heikosta asemasta kansalaisena, paineista onnistua kuluttajanakin. Ja vielä yksityiselämässäkin pitää onnistua: rakentaa pysyvää ja intohimoista parisuhdetta, antaa jälkeläisille onnellinen lapsuus sekä toteuttaa ja kehittää itseään vapaa-ajan riennoissa.

Vaikka yksityisestä on tullut tällä tavoin poliittista ja yksityiselämän ongelmat on tuotu julkiseen keskusteluun, on yksityiselämä silti yhä usein varaventtiili kaikelle muulle. Jos teemme liikaa töitä ja palamme loppuun, olemme sairaina yksityishenkilöitä. Samoin käy joutuessamme taloudellisiin vaikeuksiin. Yksityiselämän muodolliset rakenteet ovat joustavampia ja näkymättömämpiä kuin työelämässä. Siksi niiden vahvistumista on vaikea tukea julkisin toimin. On helpompaa vaatia yksilöitä kantamaan vastuuta itsestään.

Yksityiselämän suurimpia muutoksia on ollut naisten vapauttaminen kodin kahleista työelämään. Tämä pakotti miehet ottamaan suuremman vastuun kodista ja lapsista. Sekä miehille että naisille tarjoutui aiempaa laveampi roolien kirjo hoidettavaksi. Kiivas tasa-arvokeskustelu osoittaa sitä, ettei tämä kulttuurinen muutos ole vielä täysin toteutunut. Vaikka kotitaloudet saavat kahden työssäkäyvän ihmisen tulot, se ei ole onnistunut luomaan riittävää taloudellista liikkumavaraa tasapainoisen yksityiselämän rakentamiseen. Yhä useammassa perheessä on alettu kysellä, parantuisiko hyvinvointi jos toinen puolisoista jäisi pois töistä. Se olisi yksi tapa selkeyttää elämän roolijakoa ja vastata nyt heikoille jääneisiin arjen hyvinvointitarpeisiin.

Kuka kokoaisi yksilön?

Jos tavoitteenamme on aktiivinen ja vastuullinen yksilö, tulee omaehtoista vastuullisuutta mahdollistaa ja tukea *kaikilla identiteetin tasoilla* eli kaikissa arjen rooleissamme. Kysymys on passiivisesta roolista vapautumisesta. Tätä on tasa-arvo 2000-luvulla. Moni meistä on ajettu vain yhteen rooliin – dynaamiseksi ja markkinoiden muutoksiin mukautuvaksi monitaituriksi, superkuluttajaksi, puoliammattimaiseksi kansalaisaktivistiksi, täysin omistautuneeksi lastenkasvattajaksi tai työttömäksi. Kaikille ei yksittäisen ihmisen elämässä tunnu löytyvän tilaa.

Aktiivisen hyvinvoinnin toteutumiseksi ihmisten tulee voida tuntea olevansa oman elämänsä mestareita. Juuri tähän ovat pyrkineet Loppukirin aktiiviset seniorit. He ovat tehneet yksilöllisen valinnan: he haluavat olla subjekteja, joilla on paikka yhteisössä ja tapoja olla siinä hyödyllinen. Yhteisö tarjoaa

heille nyt tukea identiteetin eri kerrosten kehittämiseen: kasvua naapureistaan välittäväksi yksityishenkilöksi ja eräänlaisen pienoisyhteiskunnan aktiiviseksi jäseneksi, mahdollisesti myös laajemmin osallistuvaksi kansalaiseksi ja osaavaksi kuluttajaksi.

Jatkossa yhteiskunnallisena ihanteena ei enää voi olla talouden oravanpyörää liikuttava kuluttaja-tuottaja, joka investoi omia rahojaan hyvinvointiinsa ja ostaa palvelut yksityisiltä markkinoilta. Tässä ihanteessa yksilöllisyys ahdetaan pelkkään välinearvoiseen ikiliikkujaan. Teemme töitä, jotta voimme kuluttaa. Kulutamme, jotta talous pyörisi ja meillä olisi töitä.

Enää ei ole olemassa passiivista, ilmaisia palveluja tyytyväisenä hyödyntävää kansalaista. Hänelle on turha tehdä palveluita. On myös tarpeetonta nurista huono-osaisistakaan. Kansalaisuus ei ole hyväntekeväisyyttä tai pelkkien perustarpeiden tyydyttämistä valmiden erinimisten tukien pakettina. Huono-osaisimpien rahallinen tukeminen ei riitä nykyajan yhteiskunnan suunnanantajaksi.

Aktiivinen kuluttaja vs. passiivinen kansalainen

Vaihtoehtojen maailmassa hyvinvointivaltio tuputtaa meille vain kahta betoniin valettua roolia: aktiivisen kuluttaja-tuottajan tai passiivisen kansalaisen. Näiden kahden polariteetin väitetäänkin kuvaavan yhteiskuntamme jakaantumista hyväosaisiin, joilla on työ ja mahdollisuus kuluttaa, ja huono-osaisiin, jotka ovat valtion tuen varassa. Ihmisen pakottaminen näihin kahteen rooliin lamauttaa yhteiskunnallisen vastuunoton. Niiden dominanssin sijaan tarvitsemme uuden ihanteen: aktiivisen subjektin, joka on kokonainen ihminen.

Merkkejä kokonaisen subjektin synnystä on jo monia. Palveluyhteiskunnassa kuluttaminen ja tuottaminen nivoutuvat entistä enemmän yhteen. Palvelun kuluttajan on osallistuttava oman tarpeensa määrittelyyn, jotta lopputulos tyydyttäisi häntä. Monet palvelut perustuvat myös siihen, että niillä on riittävä joukko käyttäjiä: vertaistuki ei onnistu ilman vertaisten ryhmää, konsertti ei ole juuri mitään ilman riittävää yleisöä, joukkoliikenteen ylläpito perustuu riittävään käyttäjämäärään, hyväkin televisiosarja loppuu jos sillä ei ole riittävästi katsojia, lähipalvelut katoavat jos niitä ei käytetä.

Kansantaloudellisesti puhutaan ainoastaan tuottavasta työstä. Jos haluamme siirtyä ennaltaehkäisevään hyvinvointiyhteiskuntaan, on puhuttava myös *säästöjä tuottavasta työstä*. Eikö osa työstä tuota säästöjä tai ainakin ennaltaehkäise tekijänsä putoamista kyydistä? Työttömyys johtaa tunnetusti ennen pitkää myös terveydellisiin ongelmiin. Huono ja stressaava työ taas voi näkyä pahoinvointina yksityiselämässä ja lopulta mahdollisena työkyvyn menetyksenä ja sairaanhoitokuluina. Samalla jatkumolla voidaan ajatella, että

oman terveyden ja henkisen tasapainon ylläpito on sekin tuottavaa tekemistä, sillä se vähentää julkisen tuen tarvetta ja ylläpitää työkykyä.

Uutta kansalaisuutta motivoi tarve yksilölliseen ja hyödylliseen ääneen, eivät ennalta määrätyt velvollisuudet. Hyvä esimerkki on Lontoossa toimiva TimeBank-organisaatio. TimeBank pyrkii kehittämään vapaaehtoistyöstä käyttäjille sopivampaa eli jalostaa vapaaehtoistyön *kokemusta*. Tämä voi kuulostaa nirsoilulta, mutta sitä se ei ole. Ihmisten halu auttaa on vahva, mutta oikeita tapoja ja paikkoja siihen on usein vaikea löytää. Viiden vuoden aikana 220 000 brittiä on löytänyt TimeBankin kautta palkatonta yleishyödyllistä työtä. ”Vapaaehtoistyön kokemus on erittäin vanhanaikainen ja taipumaton. Siinä ei ole otettu huomioon käyttäjän kokemusta. Etsimme esimerkiksi koulutusta tai harrastuneisuutta vastaavaa työtä. Tuotamme käyttäjien ehdoilla tehtyjä vapaaehtoiskokemuksia”, TimeBankia pyörittävä Andrew Dick kertoo.

Osa TimeBankin rahoituksesta tulee valtiolta, mutta huomattava osa työstä tehdään yhteistyössä erilaisten yritysten kanssa. Yritykset ovat huomanneet työntekijöidensä tarpeen tuntea hyödyllisyyttä työn ulkopuolella ja tarjoavat työntekijöilleen mielellään mahdollisuuden osallistua vapaaehtoistyöhön. Suomessa vapaaehtoistyön uutta tulemista vielä odotellaan. Tänä vuonna on kuitenkin perustettu vapaaehtoisvoimin toimiva Verkostopalvelu.fi-palvelu, joka pyrkii TimeBankin tavoin välittämään ihmisten vapaaehtoistyöpanosta oikeisiin paikkoihin.

Kohti subjektia

Muutama kilometri Loppukiristä itään löytyy toisenlainen tapa tuottaa hyötyä ihmisille, joita työelämä ei enää tarvitse. Vanhankaupunginlahden pohjukassa kymmenkunta viisikymppistä miestä kohtaa työmaakopissa joka maanantaiaamu kello seitsemän. Heidän hyödyllisyydestään on aika jättänyt, heidän taitojaan ei enää tarvita. Yhtä lukuun ottamatta kaikki vakiomiehityksestä ovat alkoholisteja. Mutta töissä kukaan ei juo, se on kiellettyä. Työmaakopin pöydän ääressä tuntuu kuin olisi palannut vanhaan ja turvalliseen maailmaan. Kahvin, ruisleivän, nakkisopan ja työn reilu jakaminen pitävät yllä kovia kokeneen joukon itsetuntoa.

Työmaan johtaja Tero Leino puhuu ylpeästi *miehistään*. ”He ovat ulkotöihin tottuneita. Odottelevat täällä eläkkeelle pääsyä ja tekevät rehellisiä ja kovia töitä kaupungin viheralueiden hoitamiseksi. Ammattiylpeydellä.” Leinon mukaan on tärkeää, että miehet eivät koe olevansa suojatöissä vaan töissä puisto-osastolla. Tämä on oikeaa työtä, josta saa oikeaa palkkaa. Porukassa on sekaisin erilaisia mielenterveyskuntoutujia, työllistettyjä ja varsinaisissa suojatöissä olevia, mutta täällä he ovat yksinkertaisesti duunareita. Tunnustusta

KOHTI KOKONAISTA SUBJEKTIA

ROOLI	PASSIIVINEN OBJEKTI	SUBJEKTI
Kuluttaja	• Odottaa hyvinvointipalveluilta valinnan vapautta ja ylellisyyttä. Valmis maksamaan. • Odottaa politiikalta vastausta siihen mihin veroja käytetään. Yhteiskunnan tehtävä on taata turvallisuuden tunne • Kokee olevansa yksilö kulutusvalintojensa kautta. • Työ hallitsee elämää, mutta on vain väline kuluttamiseen. • Vaatii kuluttajana aina pidemmälle menevää ”kokemusten massakustomointia”.	• Ottaa osaa hyvinvointinsa rakentamiseen, se on osa identeettiä ja arkea. • Odottaa politiikalta kosmopoliittista ulottuvuutta ja näkee sen erilaisten elämäntyylien neuvotteluna ja vallanjakona niiden välillä. • Kokee olevansa yksilö niissä monissa ryhmissä ja verkostoissa, joiden jäsenenä toimii. • Ei tee eroa työn ja muun itsensätoteuttamisen ja hyödyllisen toiminnan välillä. Voi kokea hyödyllisyyttä yhtä hyvin palkkatöissä kuin vapaa-aikanaan. • Ymmärtää, että kuluttaminenkin vaatii vaivaa: saadakseen todella yksilöllisen palvelun on osallistuttava sen suunnitteluun ja tuotantoon.
Tuottaja	• Odottaa hyvinvointipalveluilta vastapainoa työnsä vaativuuteen. • Odottaa politiikalta työnsä takaamista. • Kokee olevansa yksilö vain kuluttaessaan. • Työ hallitsee elämää, mutta ei anna turvallisuuden tunnetta. • Hakee kuluttamisesta vastapainoa työlleen, ”silloin eletään”.	
Kansalainen	• Odottaa hyvinvointipalveluilta tehokkaasti tuotettuja massaratkaisuja. • Odottaa politiikalta vastausta siihen, mitä minun kaltaiseni ihminen saa. • Kokee ajatuksen yksilöllisyydestä uhkaavana tai oikeutena kieltäytyä. • Pelkää työn loppuvan. • On kuluttajana hinnan ohjaama.	
Yksityishenkilö	• Odottaa hyvinvointipalveluilta vastaavuutta vain keskivertoyksilön tarpeisiin. • Odottaa politiikan hoitavan kodin ulkopuolisen maailman, kokee uhat ja ongelmat yksityisinä. • Yksilönä ennen kaikkea ”äiti”, ”isä”, ”eronnut”, ”lapsi” tai omaksuu muun automaatti-identiteetin. • Työ ja arki syvässä ristiriidassa. • Kuluttajana vetoaa perheensä tai omiin ”pakollisiin erityistarpeisiin”, jotka ohjaavat täysin kulutusta.	

työn tärkeydestä lisäävät puisto-osaston haalarit – aivan samanlaiset kuin osaston ”normaaleillakin” työntekijöillä.

Vapailla työmarkkinoilla ei ole ollut kymmeniin vuosiin mitään annettavaa tälle porukalle. Heidän taitonsa ovat väärät ja he jopa näyttävät työmarkkinoiden mielestä väärältä. Täällä tatuoinnit kertovat vankilakäynneistä, eivät kehokoristelutrendien seuraamisesta. Miehet tekevät töitä kaupungin puisto-osastolle. Palkan, tai paremminkin tuen, maksaa kaupungin sosiaalivirasto. Mutta sillä ei ole merkitystä. Sillä on, että vain tämä pysyvä työ estää miehiä liukumasta rappioalkoholisteiksi. ”Töihin ei saa tulla kännissä, pidemmästä putkesta voi menettää paikan ja jokaisesta poissaolopäivästä menettää ansiota.” Ansio ei ole suuri, mutta merkittävää on, että sen saa kerran viikossa suoraan käteen. Työpaikalla saa myös aamupalan, lounaan ja iltapalan. ”Sekä leipää niin paljon, ettei kenellekään tule nälkä.”

Tämä työmaakoppi tuottaa hyvinvointivaltiolle kahdenlaista etua – se pitää puistot siisteinä ja puistojen miehet poissa rappioalkoholismista, eli estää sairastumisen valtion varoja nielevään pitkäaikaistyöttömien ammattitautiin. Tällaisen työmaakopin kokonaiskustannuksia ja -hyötyjä on vaikeaa laskea. Juuri se on hyvinvointivaltion kassan vartijan näkökulmasta hyödyllistä ja yksilöllistä äänenkäyttöä mahdollistavien palveluiden heikkous. Koska ne ovat luonteeltaan ennaltaehkäiseviä, emme tiedä kuinka suuret niiden tuomat säästöt ovat.

Työmaakoppi todistaa jälleen kerran, kuinka *tarve ääneen* on yksilöllisyyden läpikypsentämä, jopa syrjäytyneillä. Jos sitä tarvetta ei saa tyydytettyä, uhkaa lopullinen putoaminen. Yksilöllisyys ei ole vain nuorten kuluttajien erikoispiirre ja yksinoikeus, se läpäisee koko nyky-yhteiskunnan. Siksi näille tatuoiduille miehille toimii *juuri tämä* tapa olla hyödyllinen. Kyynikko voisikin pitää työmaakoppia ”työsimulaationa”, hyvinvointivaltion kulta-ajan työeetoksen keinotekoisena tuottamisena jälkiteollisessa yhteiskunnassa.

Piti näitä työmiehiä minä hyvänsä, on selvää, että heille hoito toimii. He ovat työkeskeisen yhteiskunnan kasvatteja ja liian vanhoja ja jäykkiä löytääkseen elämälleen muuta mielekästä sisältöä kuin työn. Täältä he ovat löytäneet omaan duunarin identiteettiin sopivan yksilöllisen tavan olla hyödyksi itselleen ja yhteiskunnalle. Näin he voivat kantaa vastuun, ainakin itsestään.

Mutta mitä tapahtuu sitten kun heidät lopulta siivotaan työllisyystilastoista eläkkeelle? Mistä syntyy silloin hyödyllisyyden tunne ja yhteisö? He ovat liian varattomia hankkiakseen asunnon Loppukiristä. Mistä siis löytyisivät toisenlaiset aktiiviset seniorit, jotka mahdollistaisivat äänen antamisen muillekin kuin vakavaraisille ja sosiaalisesti kyvykkäille eläkeläisille?

Helsingin kaupungin työhönkuntouttamisyksikkö Viikissä.

5 Hyvinvointiyhteiskunnan kolminaisuus

Hyvinvointivaltio toimi pitkään liki täydellisesti. Se antoi työn, julkisten palveluiden ja kasvavien kulutusmahdollisuuksien avulla kansalaisilleen luottamusta ja uskoa tulevaan. Valtion, työntekijäjärjestöjen ja työnantajien kolmikannassa olikin hyvinvointivaltion rakenteellinen nerokkuus. Valtio tuotti palveluita veroilla, palvelut kehittivät työkykyistä työvoimaa sekä yksityisen että julkisen sektorin palvelukseen ja palkkatulot rahoittivat valtiota.

Näiden konkreettisten hyvinvointitekijöiden lisäksi syntyi näkymättömämpi kerros, joka tuki luottamustamme, kokemusta hyödyllisyydestä ja antoi mahdollisuuden osallistua. Työ, kasvava vauraus ja julkiset palvelut tuottivat yhdessä luottamustamme pärjäämiseen ja estivät meitä putoamasta sen tarjoaman verkon ulkopuolelle. Kansalaisten luottamus heijastui keskeisiin instituutioihin ja näin syntyi konsensusyhteiskunta.

Tätä näkymättömämpää kerrosta on kuvattu sosiaalisen pääoman käsitteellä eli hyvinvointivaltion ympärille syntyneellä luottamuksen ja avunannon ilmapiirillä. Siinä ilmapiirissä kansalainen uskaltaa rakentaa elämäänsä ja ottaa vastuuta omasta ja jälkipolven tulevaisuudesta. Valtiovalta takasi tälle vahvat rakenteet.

Nyt valtion ja kansalaisten suhde on muuttunut. Yhä useammat yksilöiden kohtaamat uhat ovat kansallisvaltion vaikutusvallan ulkopuolella: ne ovat globaaleja, määrittelemättömiä ja vaikeasti jäsennettäviä. Valintojen yhteiskunnassa uhat koetaan henkilökohtaisemmin ja vastoinkäymiset omina epäonnistumisina.

Muutos nousee arjestamme. Kuluttajuus on laajentunut, työnteon merkitys on muuttunut, yksityiselämä pirstaloitunut ja kansalaisuus typistynyt vaakunaksi passissa ja tyhjäksi spektaakkeliksi kansanjuhlaväkijoukossa sekä kotikatsomoissa.

Hyvinvointivaltion toiminta

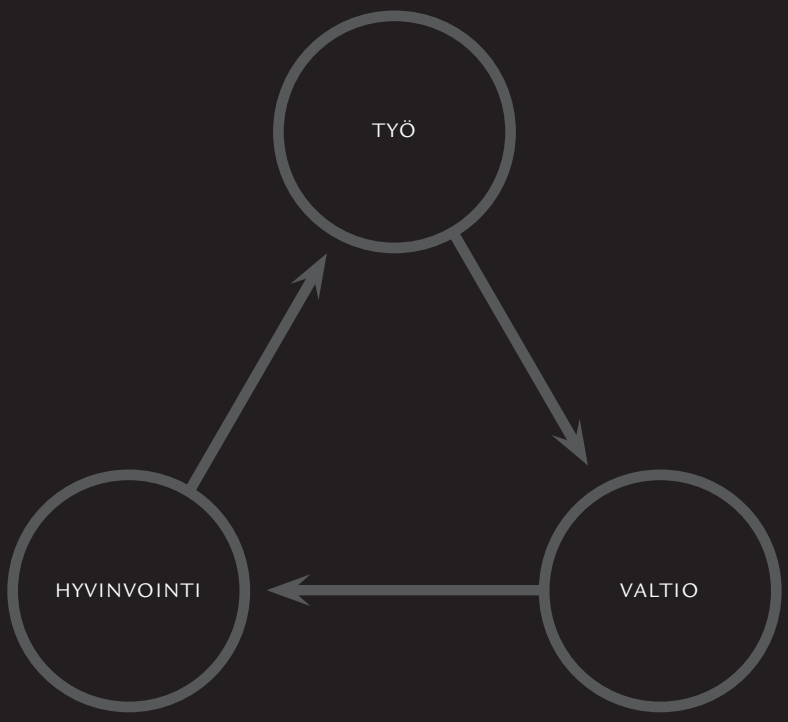

Palkkatyö rahoittaa valtion, joka vastaa työkykyisen kansan tarjoamisesta työnantajille. Tämä on hyvinvointivaltion positiivinen sykli. Se on pyörinyt kolmekymmentä vuotta vimmatusti. Perinteisen hyvinvointivaltion on ajateltu perustuvan työnantajien, palkansaajien ja valtion liitolle, jossa kaikki osapuolet hyötyvät.

Valtio pitää yllä hyvinvointirakenteita. Työnantajat osallistuvat niiden kustantamiseen ja saavat vastineeksi tervettä ja koulutettua työvoimaa. Palkansaajat tekevät töitä ja maksavat niistä veroja ja saavat puolestaan yhteiskunnalta tukea hyvinvointinsa rakentamiseen. Kolmikannan elinehtona on siis työ, joka pyörittää valtiota ja luo hyvinvointia.

Hyvinvointivaltion toiminta – versio 2

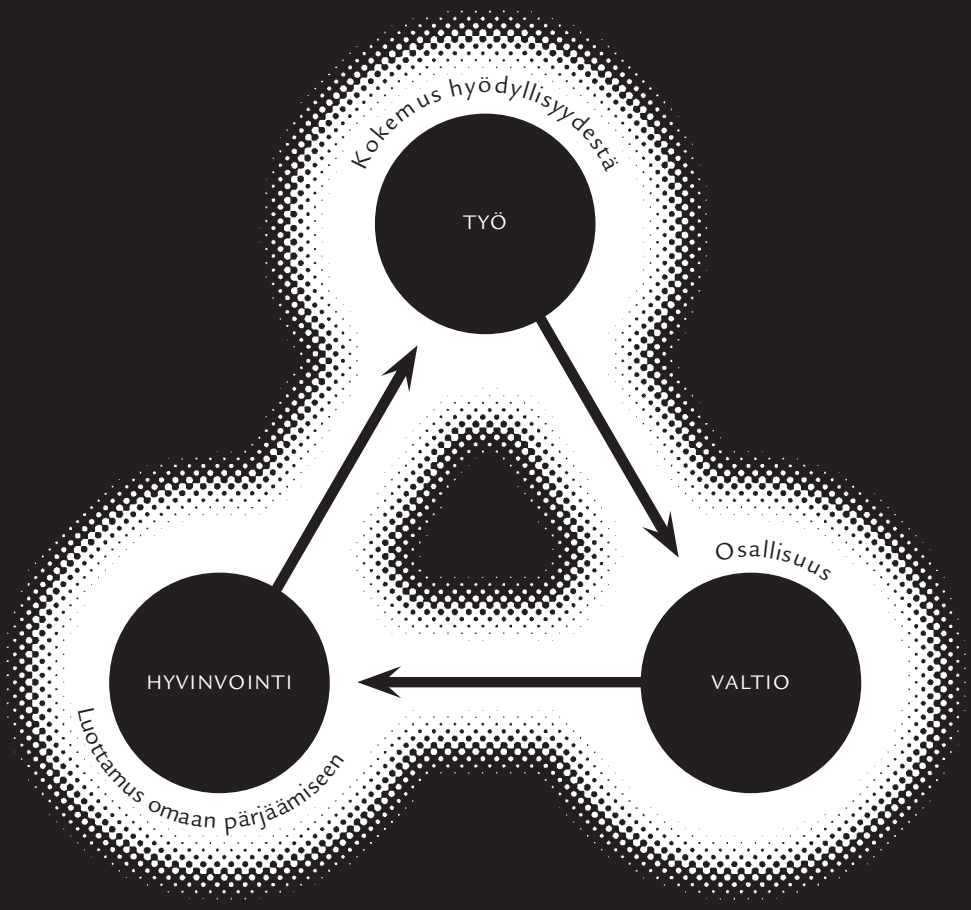

Hyvinvointivaltion todelliset vaikutukset ovat olleet laajemmat kuin kolmikannan vaihtokauppa. Kovien materiaalisten suoritteiden ympärille kasvaa yhteiskunnan henkinen rakenne, hyvinvointiyhteiskunta.

Työ on tarjonnut ihmisille tunnetta hyödyllisyydestä, jonka he ovat voineet kokea osallisuutena kansallisvaltion tarjoamaan yhteisöön, suomalaisuuteen. Näistä seurannut hyvinvointi on paljon laajempaa kuin välitön toimeentulo ja terveys. Koettuun hyvinvointiin liittyy myös yleinen luottamus muihin toimijoihin, instituutioihin ja tulevaisuuteen. Tällaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa kansalaiset jaksavat ja osaavat tukea monin tavoin omaa ja toistensa hyvinvointia.

Hyvinvointiyhteiskunta rapautuu

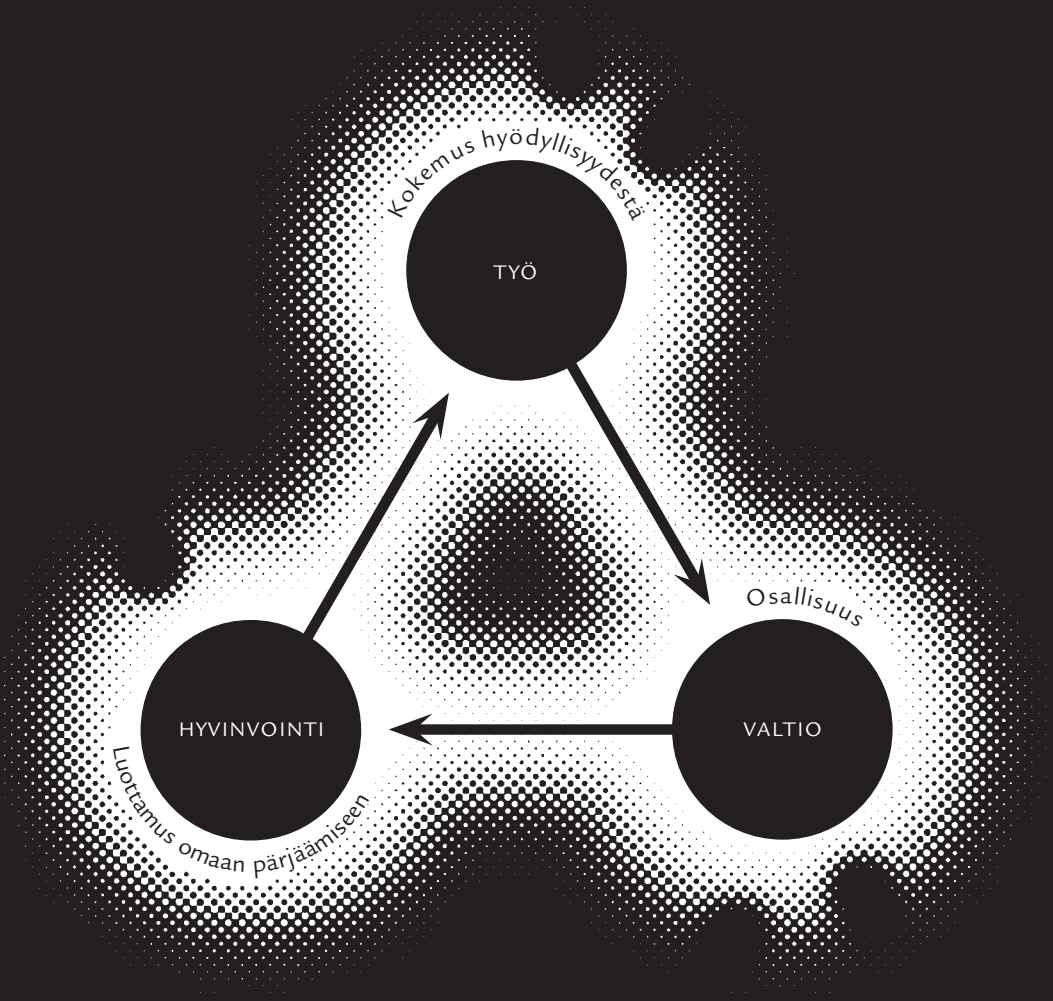

1 **Elintapojen moninaistuminen ja kulutuksen yksilöllistyminen** (s. 22) Elovena-kaurapuuro vaihtuu energiajuomiin, hedelmiin ja megahampurilaisiin. Kaikki on sallittua ja kaikkea on tarjolla. Elämme yltäkylläisessä valintojen yhteiskunnassa.

2 **Ilmastonmuutos ja energiantuotannon kriisit** (s. 24) Lasissa on vain yksi kolmasosa jäljellä. Meidän pitäisi leikata 70 prosenttia hiilidioksidipäästöistämme. Pelkällä teknologialla ei siihen pystytä. Ongelma konkretisoituu työmatkaamme ja ruokapöytäämme.

3 **Edustuksellisen demokratian kriisi** (s. 25) Olemme luovuttaneet päätösvallan virkamiehille ja muille asiantuntijoille. Siksi kansalaisaktiivisuus hakee uusia kanavia.

4 **Informaation demokratisoituminen ja ihmisten välisten verkostojen nousu** (s. 26) Kyllä Wikipedia tietää! Kaikki tieto on helposti saatavilla. Kansa lukee, kirjoittaa, kuvaa, piirtää – ja julkaisee kaiken.

5 **Terveysvalistuksen ja sääntelyn tehon heikkeneminen** (s. 28) Tupakka tappaa – mutta tämänhän me jo tiesimmekin. Kaikkia tavoittavia valistuskanavia ei ole. Koulutetut ihmiset kyseenalaistavat helposti ja vaativat yksilöllisen motiivin muuttaakseen toimintatapojaan.

6 **Muutokset yhteiskunnallisessa osallistumisessa ja yhteisessä hyvässä** (s. 29) Keilaamme jälleen yhdessä. Dystopia hedonistisesta yksilöiden yhteiskunnasta ei toteutunutkaan. Vanhat instituutiot hylkivät uutta, epämuodollista ja hetkellistä yhteisöllisyyttä.

7 **Elämäntapavalintojen mahdollisuuksien kasvu** (s. 31) Nälästä ja puutteesta liikalihavuuteen ja anoreksiaan. Nykyajan sairauksista ei parannuta sairaalassa vaan kaupassa, kotona ja töissä.

8 **Itsensä toteuttamisen tarpeen ja massatuotannon kasvava ristiriita** (s. 32) 1900-luvulla kansalainen halusi äänioikeuden, nyt hän haluaa äänen. Kuluttamalla ei saa sitä yksilöllisyyttä, jota kulutusunelmat lupailevat. Mitä muuta on olla yksilö?

9 **Työn puute ja muutos** (s. 33) Työ ei riitä. Työtä ei ole kaikille. Vaikka sitä olisikin, sen jatkuvuus ei ole varmaa.

10 **Superdiversifikaatio ja syrjäytymisen helppous** (s. 35) Me ja muut. Paikalliset ja yhteiskuntaryhmiin perustuneet erot korvaantuvat suurella keskiluokkaisten arvojen yhtenäistymisellä. Uusi ydin hallitsee politiikkaa ja kulutusta. Kaikki eivät ytimeen sovi. Heitä uhkaa syrjäytyminen.

Kansalaisyhteiskunnan toiminta

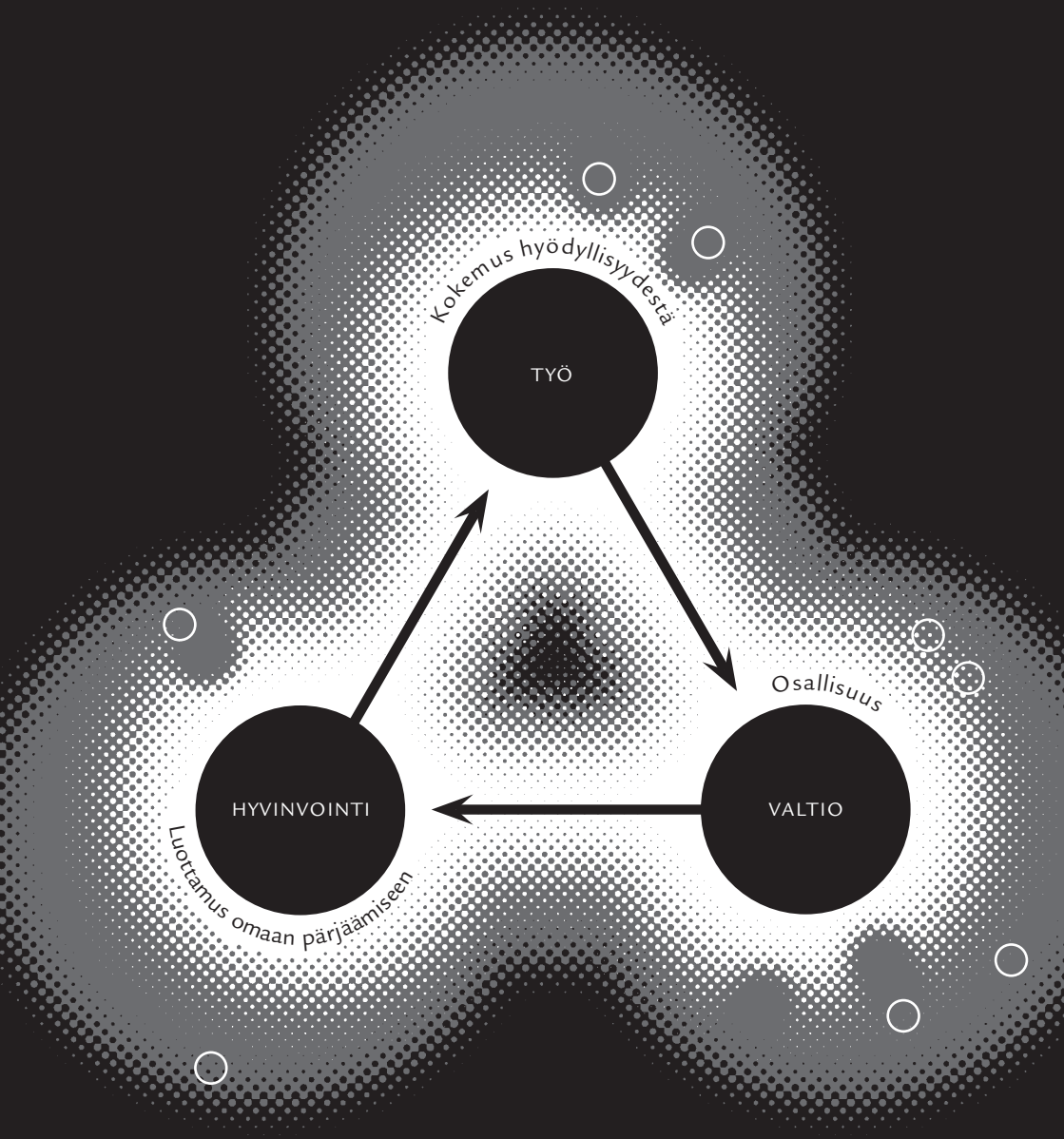

Kuukuppikunta (s. 15) on esimerkki uudenlaisesta yhteisöllisestä tuotannosta. Sen tuotokset eivät mahdu perinteisen hyvinvointiyhteiskunnan raameihin. Se ei myöskään tukeudu vanhan kolmikannan perustaan. Sen sijaan Kuukuppikunta tukeutuu käyttäjiensä pyrkimykselle oman äänen ilmaisuun ja tarjoaa näille yhteisön, jossa ääni voi tulla kuulluksi.

Samalla tavalla Loppukirin (s. 51) senioreiden halu kokea hyödyllisyyttä osana yhteisöä purkautuu palkkatyön ja valtion ulkopuolella. He ovat tietoisesti rakentaneet oman yhteisönsä ja siinä hyödyllisenä toimimisen muodot. Vastineena he saavat muita vahvempaa luottamusta pärjäämiseensä.

Oranssi (s. 76) tarjoaa mahdollisuuden osallistua. Toisin kuin normaaleissa nuorisotiloissa, siellä ei järjestetä toimintaa vaan mahdollistetaan omaehtoista yhteisöllistä toimintaa. Se tukee, neuvoo, valmentaa ja pysyy poissa omaehtoisen toiminnan tieltä.

Onneksi työkeskeisen hyvinvointiyhteiskunnan laitamille on ilmestynyt elinvoimaisia ja innovatiivisia yhteisöjä, eli uusia tapoja tuottaa luottamusta, kokemusta hyödyllisyydestä ja osallisuutta.

On selvää, ettei hyvinvointivaltio enää kykene ylläpitämään entisenlaista hyvinvointiyhteiskuntaa. Muutosten seurauksena kansalaisyhteiskunta – perinteiset yhdistykset, epäviralliset verkostot, vertaisryhmät, virtuaaliset ja symboliset yhteisöt – saa uusia muotoja. Valtion rooli keskeisenä yhteisönä haalistuu sitä mukaa kun löydämme uusia tapoja kokea osallisuutta. Hyvinvoinnin elementtejä haetaan perinteisten hyvinvointipalveluiden ulkopuolelta, entistä laajemmalta alueelta ja yhä omaehtoisemmin. Uudet yhteisöt ja organisoitumisen muodot tarjoavat yksilöille aiempaa paremmat mahdollisuudet tuoda esiin omaa ääntään ja tehdä sitä hyödyllisenä osana merkitykselliseksi koettua yhteisöä.

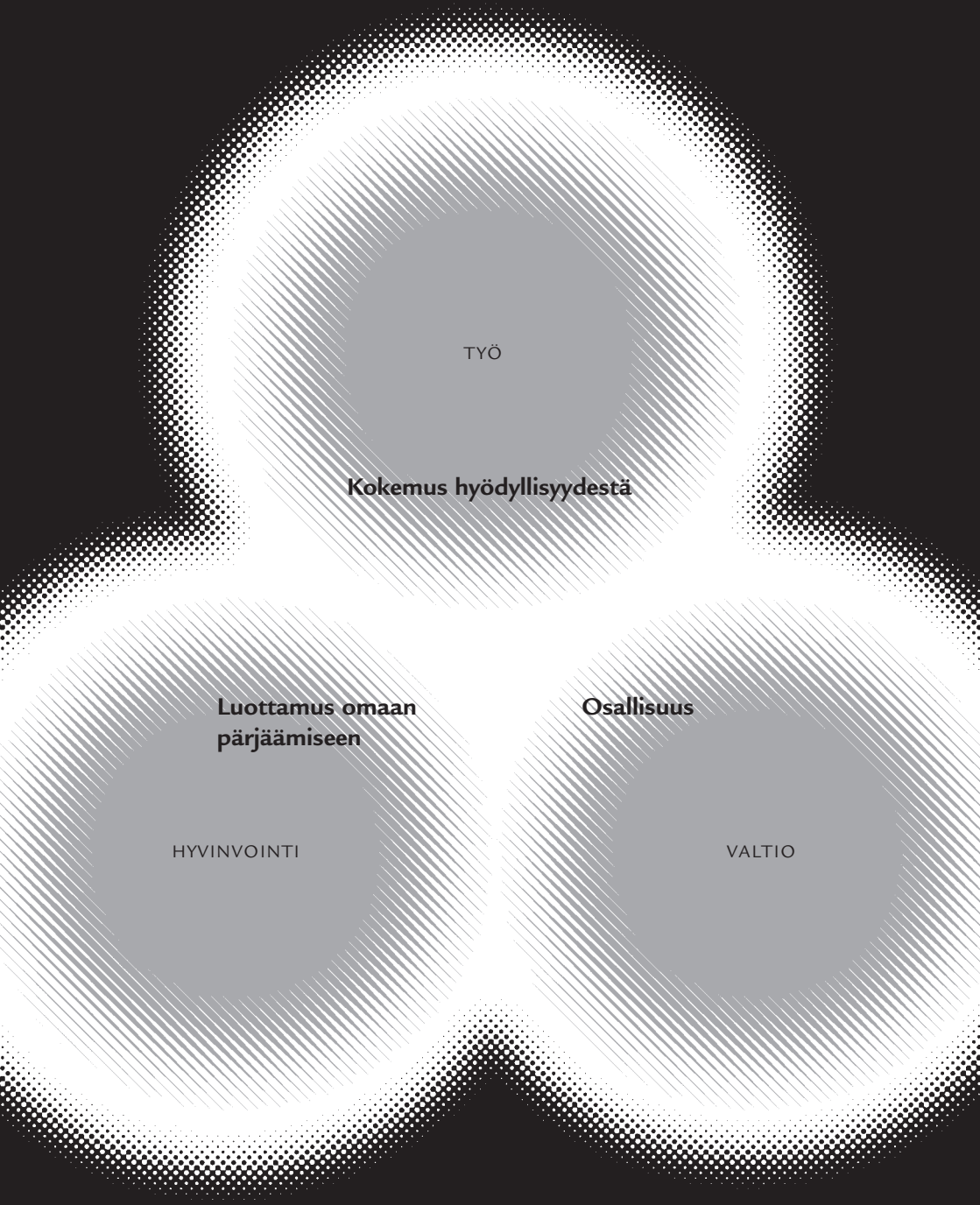
TYÖ
Kokemus hyödyllisyydestä
Luottamus omaan pärjäämiseen
HYVINVOINTI
Osallisuus
VALTIO

Yhteiskunta 2.0

Hyvinvointiyhteiskunnan seuraavan kehitysvaiheen tulee perustua ajatukselle Yhteiskunta 2.0:sta. Vanha Yhteiskunta 1.0 oli teknisesti hiottu hyvinvointikone, joka tuotti keskimääräistä kansalaista keskimääräisen hyvin tukevia palveluita. Yksilöllistyneessä kulttuurissa ne eivät kuitenkaan enää riitä. Kyse ei ole enää hyvin toimivista julkisista palveluista, niiden kehittämisestä tai tehostamisesta. Ne ja muut hyvinvointia tukevat instituutiot on nähtävä omaehtoisen, hyödyllisen toiminnan alustoina. Nykypäivän kuluttajakansalaisten hyvinvointi syntyy omaehtoisesta toiminnasta erilaisissa yhteisöissä. Hyvinvointiyhteiskunta on näiden yhteisöjen toimintaa, jolle valtio antaa tilaa ja parhaat mahdolliset toimintaedellytykset.

Yhteiskunta 2.0:ssa ei ole selkeää eroa työn ja muun hyödylliseksi koetun toiminnan, ei valtion ja informaalisempien yhteisöjen eikä hyvinvoinnin ja luottamuksen välillä. Näiden kaikkien ymmärretään toteuttavan samaa päämäärää. Valtion pitää pystyä vastaanottamaan osallistumista yhteiseen hyvään. Työ ei saa enää monopolisoida tapaamme tuntea itsemme hyödylliseksi ja ylipäänsä joksikin. Julkiset palvelut tulee ymmärtää yhteiskunnallisen luottamuksen luojina, ei vain sairauden parantajina, opintosisältöjen välittäjinä ja lain toteutumisen valvojina.

Yhteiskunta 2.0 tuottaa luottamuksen verkostoja. Sen päämääränä on tarjota yksilöllistä osallisuutta ja siten hyödyntää jäsentensä potentiaali. Tämä tapahtuu vapauttamalla yksilöt toimimaan vastuullisesti ja omaehtoisesti. Näin yhteiskunnan ja yhteisen hyvän käyttöön saadaan työntekijöiden, kuluttajien, kansalaisten ja yksityishenkilöiden hyvinvointia tuottavat verkostot.

Lentokenttädystopia

Hyvinvointivaltion tulevaisuuden irvikuva on suuri lentokenttä, jossa on turvallista, mutta jossa kukaan ei ole kotonaan. Siellä erilaisuutta näkyy ympärillä, mutta sitä ei tarvitse kohdata. Jonon ohi pääsee premium-kortilla ja pakolliset kohtaamiset yhteiskunnan instituutioiden kanssa myöhästyttävät lennolta.

Hyvinvointivaltion suurin saavutus on, että yhteiskunta on enemmän kuin lentokenttä. Luotamme kanssamatkustajiin, kohtaamme heidät kaltaisinamme ja tunnemme, että meillä on velvollisuus muuttaa yhteistä elinympäristöämme paremmaksi ja oikeudenmukaisemmaksi. Lentokentällä tätä tunnetta ei synny: vastuu toiminnan ylläpidosta on jossain muulla, ammattilaisilla. Helpointa on toimia sääntöjen mukaan.

Yhteiskunta tulee nähdä kokonaisuutena, jonka kumulatiivinen vaikutus on luottamus. Opimme vastuullista kansalaisuutta kaikkialla: nauttiessamme yhteiskunnan tuottamista hyödykkeistä – istuessamme tunnilla peruskoulussa, ulkoillessamme kävelyteillä, nauttiessamme kalastamisesta, saadessamme hoitoa terveyskeskuksessa ja auttaessamme ystävää. Opimme sitä myös töissä, kadulla, mielenosoituksessa, ostoskeskuksessa ja televisionkatsojina.

Voi olla vaikeaa ajatella julkisia palveluita osana demokratiaa. Sen ymmärtää paremmin, jos miettii, millaisia kasaantuvia vaikutuksia peruskoululla, jokamiehen oikeudella, terveydenhoitojärjestelmällä, sosiaaliturvalla, tulontasausjärjestelmillä, kävelyteillä, pururadoilla, yleisradiotoiminnalla, lainsäädännöllä, kaupunkisuunnittelulla ja julkisella liikenteellä on. Mitä siitä seuraa ymmärrykselleni ja maailmankuvalleni, että tällaisia mahdollisuuksia on olemassa minulle, vain kansalaisuuteni vuoksi? Tai mitä hyvinvointivaltio minulle yksilönä merkitsee? Löydänkö mielekkään tavan ottaa osaa yhteiskuntaan? Hyväksytäänkö tapani ilmaista itseäni ja pidetäänkö minun tarjoamaani panosta hyödyllisenä? Vai odotetaanko minun vain seisovan hiljaa ja kiltisti passijonossa?

Vastuun ottaminen vaatii paljon. Se vaatii, että jaksaa elää epäoikeudenmukaisessa yhteiskunnassa ja uskoa, että siitä voi tehdä oikeudenmukaisemman. Vastuuta ei synny ilman uskoa, että meillä on mahdollisuus olla omalla tavallamme hyödyllisiä, osana yhteisöä, joka voi muovautua meidän toimiemme seurauksena.

6 Tarve ääneen

Loppukirin kattaus valmistuu

Olemme siirtymässä massatuotannon ajasta massainnovaation aikaan – Charles Leadbeater

Hengailun lomassa sitä miettii mitäs mä voisin tehdä ja siitä se lähtee – Oranssi

---

Tämä luku kertoo siitä, kuinka osallistumisesta tulee hyvinvointiyhteiskunnan palveluiden ydin. Tähän asti on ajateltu, että kansalainen maksaa veroja. Sillä rahalla ammattilaisten tehtävä on tarjota kaikille kansalaisille tehokkaita ja laadukkaita julkisia palveluita. Kansalaisen roolia palveluiden käyttäjänä ei ole pohdittu. Kuitenkin ihmiset vaativat yhä yksilöllisempää palvelua sekä julkisten että yksityisten palveluiden asiakkaina. Tämä on suuri haaste verovaroin rahoitetuille julkisille palveluille, joista käyttäjä ei maksa suoraan todellista hintaa. Edessä on joko kustannusten nousu tai julkisten ja yksityisten palveluiden laadun eriytyminen. Siksi tarvitsemme osallisuutta. Tarjoamme sen takaamiseksi kahta uutta tuotantomallia – yhteisöllisen tuotannon, jossa yhteisö tuottaa itsellensä palvelun ja osallistuvan tuotannon, jossa palveluiden käyttäjä muokkaa aktiivisesti palvelua. Tämä tarkoittaa uudenlaista työnjakoa palveluiden tuottajien ja niiden käyttäjien välillä. Autoritäärisen asiantuntijuuden on muututtava kohti laajempaa kanssakäymistä potilaan, oppilaan tai asiakkaan kanssa. Kansalaisten puolestaan on laitettava peliin aiempaa enemmän omaa aikaansa, motivaatiotaan ja osaamistaan saadakseen yksilöllistä palvelua. Vaatimus osallistumisesta asettaa kansalaiset helposti eriarvoiseen asemaan. Eriarvoistumista voidaan ehkäistä tukemalla vertaisyhteisöjä. Toinen merkittävä haaste palveluiden osallistuvalle tuotannolle on ihmisten ajankäyttö. Siirtyminen suurempaa osallistumista vaativiin palveluihin edellyttää muutosta ajattelutavoissamme. Osallistuminen palkkatyöhön ei voi olla ainoa tapa ottaa vastuuta omasta ja muiden hyvinvoinnista.

Hiekkalaatikko on oranssi

”Tämä ei ole työntekijävetoinen vaan käyttäjävetoinen paikka. Tänne on ihmisillä omat avaimet. Mestoja ei rikota, vaikka valvontaa ei ole.” Näin toiminnanjohtaja Vesa Peipinen kuvailee Oranssi ry:n omaehtoisen toiminnan kulttuurikeskusta Herttoniemen metroaseman kupeessa, Itä-Helsingissä. Samalla hän tulee kuvanneeksi, miten uusi hyvinvointiyhteiskunta voisi parhaimmillaan toimia. Oranssilla kun viihtyvät jopa hyvinvointivaltion tukiverkosta pudonneet eli nekin maahanmuuttajanuoret, jotka ovat saaneet porttikiellon Helsingin kaupungin nuorisotiloihin. ”Se on tietynlaista kunnioitusta ja luottamusta, molemminpuolista”, Peipinen sanoo.

”Tämä tila on kasvualusta”, Peipinen kuvailee mukavin vanhoin sohvin kalustettua kahvila- ja esitystilaa. Fyysisiltä puitteiltaan Oranssi on vaatima-

ton: sali videovuokraamon yläkerrassa, paikat väärällään valo- ja äänikamaa, joiden käytössä nuoria koulutetaan. Tänne tullaan katsomaan tai kuuntelemaan kulttuuria, syömään, kahville, tapaamaan kaltaisiaan ja pelaamaan biljardia. Kulttuuritarjonnan kirjo on mykistävä. Underground-musiikkityylit rantautuvat usein juuri tänne, elleivät ole täältä lähtöisin. Nuoret naiset opettavat toisilleen itsepuolustusta. Tarjolla on ruokaa omakustannehintaan, elokuva- ja videotaidetta, klubeja ja keikkoja. Mitä nyt nuoret haluavat järjestää ja tehdä.

Oranssin nuorisotila toimii yhteisöllisesti tuotetun kulttuurin hautomona. Koska kaikki ohjelma on nuorten omaehtoisesti tuottamaa, on helppo tehdä mitä itse haluaa.

”Hengailun lomassa kävijä miettii mitäs mä voisin tehdä ja siitä se lähtee. Me annamme fyysiset ja henkiset puitteet”, Vesa Peipinen kertoo.

Yhteisöllisessä internet-mediassa vastaavanlaista hengaustilaa kutsutaan ”hiekkalaatikoksi”. Yhteisöön pitää voida liittyä ”kannatusjäsenenä”. Käyttäjältä ei pidä heti vaatia aktiivista panosta. Pitää olla jotain helppoa tehtävää. Fyysisessä maailmassa se voi olla vaikkapa vapaamuotoista kahvinjuontia. Liittymisen ja oman roolinsa voi valita myöhemmin. Tässä uusi yhteisöllinen tuotanto eroaa perinteisestä seuratoiminnasta – urheiluseurassa valmentajan ja valmennettavan välinen ero on selkeä, roolisi on määritelty jo ennen tuloasi.

Tilojen lisäksi Oranssissa annetaan neuvoja siitä, kuinka projekteja tulisi hoitaa ja rahoittaa. ”Jos tulee tyyppejä, jotka haluaa tehdä jotain, me autetaan heitä hakemaan rahoitusta. Hae tuolta, tai tee noiden kanssa yhdessä.”

Käykö henkilökunta täällä usein?

Oranssi on uudenlaista kansalaisyhteiskuntaa, joka ei *järjestä toimintaa vaan mahdollistaa toimintaa*. Sen tapa tarjota palvelu on *yhteisöllistä ja osallistuvaa tuotantoa:* jos haluaa saada hommasta jotain irti, on parasta laittaa siihen omaa ajallista panosta. Lopputulos miellyttää käyttäjiä yleensä enemmän kuin valmiina tarjottu toiminta.

Yhteisöllinen tuotanto on ihmisten välistä epämuodollista, mutta päämäärähakuista toimintaa. Se ei ole valtion, perinteisen järjestötoiminnan tai markkinoiden piirissä. Se on tavallaan neljäs sektori, jonka kolmannen sektorin järjestö – tässä tapauksessa Oranssi ry – mahdollistaa.

Toiminnanjohtaja Peipinen korostaa tilan hengen tärkeyttä. Omaehtoisuus on herkkää: se ei välttämättä onnistu, ellei tilaa koeta omaksi. Tilan hengen luo *koettu yhteisomistus*. Vastaavaa voi ehkä sanoa hyvinvointivaltion nousun todistaneista keskiluokkaistuneista suurista ikäluokista. He kokevat hyvinvointivaltion omakseen ja heidän ehdoillaan hyvinvointivaltio toimiikin.

Mutta tämän päivän monimuotoinen yhteiskunta vaatii diverssit palvelut. Kulutusyhteiskunnan mukanaan tuoma loputon valinnanvapaus vaikuttaa

myös julkisiin palveluihin. Vaadimme niiltä yhä täydellisempää vastaavuutta oman elämäntyylimme ja -arvojemme kanssa.

Oranssi tarjoaa toisenlaisen esimerkin palvelujen personalisoimisesta. Käyttäjät tuodaan mukaan haluamansa palvelun suunnitteluun ja toteutukseen. Tämän omaehtoisuuden laukaisemiseen vaaditaan alusta, joka auttaa löytämään yksilöiden erilaiset motivaatiot. Oranssi on tällainen alusta. Ensin ideaa kokeiltiin asuntotuotannossa: nuoret olivat itse mukana remontoimassa ja ylläpitämässä itselleen asuntoja hylätyistä kiinteistöistä. Nyt viidentoista vuoden jälkeen Oranssin kehittämää yhteisöllisen asuntotuotannon toimintaideaa toteutetaan nuoriso- ja kulttuuripuolella.

”Me ei kohdella ihmisiä asiakkaina. Klubi-iltana on vaikea erottaa kuka on henkilökuntaa ja kuka asiakas”, Peipinen kuvailee.

Työntekijät löytyvät tilan aktiiveista. ”Mitään duunipaikkoja ei tarjota, mutta työharjoittelijoita käytämme. Kaikki tyypit hakeutuvat itse tänne. Sopivan oloisia tyyppejä kysellään. Sen lisäksi muutamista kävijöistä on itse koulutettu työntekijöitä.”

Peipisen rooli Oranssin vetäjänä on merkittävä. Hän johtaa yhteisöä eli tarjoaa sille jatkuvuuden ja historian. Hänen tehtävänään ei ole käskeä, vaan kultivoida omaehtoista kulttuuria. Oranssin setähahmon tehtävä on selvä.

”Pysyn mahdollisimman paljon poissa jaloista.”

Hyötymmekin ansaitsemme

Jotkut kuvittelevat meidän siirtyneen superkapitalistiseen viihdeyhteiskuntaan: teemme sitä mistä maksetaan ja lopun aikaa kellumme passiivisena viihdevirrassa ja ostamme turhia tavaroita ja palveluita. Näkemys on naiivi ja väärä. Ehkä ääri-individualistisen arvotyhjiön kansalainen todellakin viihdytti itsensä hengiltä. Ainakaan häntä ei ole pitkään aikaan näkynyt. Arvokyselyiden mukaan pelkkä raha motivoi yhä harvempia. Pelkkä viihdytettävänä oleminen ei riitä. Nyt kuukuppikuntalainen jakaa tietämystään, oranssilainen ilmaisee itseään järjestämällä konsertin tai elokuvafestarit ja Loppukirin asukas haluaa antaa jotain yhteisen hyvän eteen. Haluamme olla hyödyksi itsellemme ja muille enemmän kuin yhteiskunnallamme on kykyä ottaa vastaan. Törmäyskurssilla ovat vanhat organisaatiot ja uudet yksilöt.

Tarvitsemme uusia tapoja olla hyödyllisiä – muitakin kuin palkkatyön tekemisen ja lasten kasvattamisen. Tämä koskee meitä kaikkia, ei ainoastaan kelkasta pudonneita ja yhteiskuntaan takaisin pyrkiviä. Perheen tai työn menettäminen ovat suurimpia henkilökohtaisia pelkojamme. Ne tuhoavat onnellisuutta. Kahden kortin varassa pelaava yhteiskunta on mukana pelissä, jossa valtaosa väestöstä on häviäjiä – ainakin jossain vaiheessa elämäänsä. Työpai-

kat vaihtuvat. Parisuhteet eivät useinkaan ole elinikäisiä, vaikka haluamme yhä uskoa sekä pysyviin työpaikkoihin että kestäviin ihmissuhteisiin. Suurin osa syrjäytyneistä on pudonnut työ- ja perhe-elämästä. Sen seurauksena heidän elämäänsä on tullut muitakin ongelmia: päihteet, köyhyys ja elintapasairaudet. On kuvaavaa, että vuonna 2004 toimeentulotuen nauttijoista kolme neljästä eli yksin.

Hyödyttömyyden aaveesta ylpeisiin käsityöläisiin

Olemme onnistuneet tuotantoa tehostamalla vapauttamaan jo puolet hyvinvointivaltion kaikkein tärkeimmästä voimavarasta – kansalaisista – muuhun kuin vakituiseen palkkatyöhön. Työttömien ohella tähän luokkaan kuuluvat laajentuva eläkeläisjoukko, aikuisopiskelijat, sapattivuoden pitäjät ja tietenkin lapset. Heillä kaikilla on tarve oman yksilöllisen hyödyllisyytensä osoittamiseen.

Työn uudelleenjako on taloudellisesti vaikeaa, eikä ratkaise fundamentaalisempaa hyödyttömyyden ongelmaa: millään ammatilla tai taidolla ei ole *taattua* pitkää käyttöaikaa. Emme voi ikinä olla varmoja tarvitaanko tulevaisuudessakin sitä, mitä juuri nyt osaan ja mihin jatkossa pystyn.

Yhdysvaltalaisen työnsosiologi Richard Sennetin mukaan meiltä kaikilta vaaditaan uutta suhtautumista aikaan, lahjakkuuteen ja oman elämämme arvottamiseen. Kaikki toimenkuvat, työkaverit, työtehtävät, työnantajien moraali, töiden ilmapiiri ja maantieteellinen sijainti ovat markkinoiden mukaan vaihtuvia – siksi ne tarjoavat yksilölle vain väliaikaista jatkuvuutta ja turvaa.

Käsityöylpeys eli työn ja sen tulosten arvostaminen on jäänyt historiaan. Sen on korvannut outo meritokratia, joka arvostaa potentiaalia mihin vain, ei menneitä saavutuksia. Muuntuminen mihin tahansa työhön tekee meistä yleissuhareita, joiden moraali ja motivaatio ovat ostettavissa.

Jos työt eivät anna elämällemme pitkän aikavälin kehikkoa, yksilön täytyy improvisoida oman elämänsä käsikirjoitus, tai jopa tulla toimeen ilman minkäänlaista pysyvää kuvaa itsestään. Haluamme silti tehdä jotain *hyvin itseisarvoisesti*. Jos talouden kasvu ei takaa onnellisuutemme kasvua, ehkä on parempi, että ihmiset saavat nykyistä enemmän tehdä sitä, mitä he arvostavat ja kokevat hyödyllisiksi. Eli kehittää itseään ja taitojaan, olla ylpeitä tekemisestään, vaikkei se kävisi hyvin kaupaksi. Näin koko yhteiskunnan potentiaali saataisiin hyötykäyttöön. Yhteisöllisellä tuotannolla on mahdollisuus tarjota juuri tätä: käsityöylpeyttä omasta toiminnasta ja yhteisen hyvinvoinnin rakentamisesta.

Ääni yhdistää yksilön ja yhteisön

Jotta hyödyttömyyden aave saataisiin karistettua Suomen yltä, on hyödyllisyys ja hyödyllisyyden tunne kytkettävä laajapohjaisemmin kansalaisuuteen, ei ainoastaan palkkatyöhön. Hyödyttömyys iskee pian eläköityvää suurta ikäluokkaa yllättävällä voimalla. Miten tuntea olevansa hyödyllinen elämänsä viimeisen neljänneksen?

Loppukirin asukas Tuula Talvela kiteytti hyvinvointiyksilön eetoksen näkemyksessään ihmisen tarpeesta antaa, olla hyödyksi – itse valitsemallaan yksilöllisellä tavalla. Tästä voisi tulla 2000-luvun suomalaisen eetos. Kun perushyvinvointimme on nyt kutakuinkin turvattu, esiin nousee hyvinvointimme kannalta yllättävä tarve: tarve ääneen. Tarve ääneen yhdistää yksilöllisen itseilmaisun ja yhteisen hyvän. Ensinnäkin haluamme olla aktiivisesti rakentamassa omaa hyvinvointiamme, ilmaista itseämme – pystyä todistamaan olemassaolomme. Toiseksi haluamme, että äänemme kuullaan. Ennen kaikkea siitä pitää olla hyötyä muille, jollekin omaksi tunnistamallemme yhteisölle. Äänellä kiinnitymme yhteisöön ja rakennamme sitä. Vain hullut huutavat yksin metsässä.

Kuukuppikunnan, Aktiivisten Seniorien ja Oranssin esimerkit osoittavat, että ihmiset haluavat käyttää ääntään yhteisen hyvän tuottamiseen. Esimerkit osoittavat myös, kuinka merkittävästi voimavaroja yhteisöllinen ja osallistuva tuotanto vapauttavat.

Niin on luultavasti aina ollut, mutta näkökulma ei ole mahtunut talouspainotteiseen yhteiskuntakeskusteluun. Yochai Benklerin paljon huomiota saanut teos *The Wealth of Networks* osoittaa, että tällainen ihmisten välinen jakaminen on tullut uudella tavalla näkyväksi internetissä syntyneiden verkostojen ja yhteistuotannon muotojen kautta. Wikipediat, Linuxit ja avoimen lähdekoodin ohjelmistot ovat pakottaneet meidät näkemään uusia, laajamittaisia muotoja ihmisten motivoitumisessa vapaaehtoisiin projekteihin ja yksilöllisen äänensä jakamiseen.

Kotimaiset esimerkit osoittavat, että yhteisöllinen tuotanto vapauttaa voimavaroja internetin ulkopuolellakin. Se tarjoaa ihmisille paitsi hyödyllisyyden tunteen ja yhteisön, myös luottamuksen siihen, että pystyy itse parantamaan hyvinvointiaan ja kiinnittymään taas yhteiskuntaan.

Loppukiriin muuttaneet ihmiset ovat pääosin vakavaraisia. He olisivat voineet tilata ruokailu- ja siivouspalvelut kotiinsa tai ostaa ne osana tavallisen senioritalon palvelupakettia. Mutta he eivät halunneet – silloin he olisivat olleet kasvottoman palveluntarjoajan armoilla. He halusivat paremman, itsenäisemmän ja yksilöllisemmän eläkeiän.

Juuri tässä on yhteisöllisen ja osallistuvan tuotannon juju. Ne luovat todellista tarvevastaavuutta, osallisena saa henkilökohtaisen ja räätälöidyn palvelun. Mutta kuten pukua ostaessa, vähemmällä vaivalla pääsee hakemalla

valmiin massatuotteen. Mittojen mukaan tehty vaatii monta käyntikertaa, siis asiakkaan aikaa ja panosta. Mittapuku on kuitenkin aina mittapuku, joka istuu tehdasvaatetta paremmin yhdeksässä tapauksessa kymmenestä.

Valinta ei tuota hyvinvointia

Tutkimusten mukaan olemme onnellisimpia silloin, kun olemme itse tuottamassa hyvinvointiamme. Meillä on vahva halu toteuttaa hyvinvointia – käyttää ääntämme – jota ei voi hukuttaa tehokkuuteen. Nyt liikumme demokratian ytimessä. Siinä miten kaikki saisivat äänensä kuuluviin. Perinteisesti ääni on luovutettu edustajalle, joka on järjestänyt palveluja, niille joille on milloinkin luvannut – maalla asuville, vanhuksille, lapsiperheille tai yksineläjille.

Yksilöllisen äänen tarpeeseen on perinteisesti vastattu tarjoamalla lisää valintoja. Valintaan on totuttu kuluttamisessa. Valinnanvapautta laajentamalla hyvinvoiva keskiluokka on saatu tukemaan julkisia palveluja veroillaan – lisäämällä erilaisia tukia, erityiskouluja ja ottamalla uusia hoitoja kelakorvausten piiriin.

Näin hyvinvointivaltion kehittämisestä on tullut tasapainottelua sen suhteen, mitä tarjotaan ja kuinka paljon veroja sen takia ollaan valmiita maksamaan. Jos ihmisten moninaistuvat tarpeet tulkitaan laajentuneena palveluvalikoimana, tästä seuraa loogisesti hyvinvointivaltion kulujen paisuminen loputtomiin ja politiikan keskittyminen rahoitukseen sekä palveluiden tehostamiseen.

Valinnanvapaus ei sinänsä lisää hyvinvointia. Päinvastoin, tutkimusten mukaan se lisää stressiä, pahoinvointia ja riittämättömyyden tunnetta. Ei siis ihme, että luksusravintoloissa listat ovat lyhyempiä kuin pikaruokaloissa. Yksilöllistyminen on edennyt siihen pisteeseen, että tarvitsemme valinnanvapautta syvempää hyvinvointipalveluiden räätälöintiä. Tämä onnistuu ainoastaan jos yksilö ottaa itse osaa palveluntuotantoon.

Hyvinvointiyhteiskuntauudistus vaatii edustuksellisuutta ja markkinamekanismia suorempaa demokratiaa. Tämä ei tarkoita kansanäänestystä monimutkaisista byrokraattisista päätöksistä. Nyt kaivataan suoraa ja vapaamuotoista palautetta ja osallisuutta palveluntarjoamishetkellä. Se tapahtuu kaikissa kansalaisen ja valtion kosketuspisteissä: kouluissa, terveyskeskuksissa ja julkisissa tiloissa.

Oman elämänsä kroonikko

Perinteiset palvelut, vaikka kuinka hyvin varustellut terveyskeskukset tai koulut eivät voi ratkaista suurimpia terveyteen ja koulutukseen liittyviä haasteita. Nykyinen terveydenhoitorakenne sairaalainfrastruktuureineen ja tiukkoine ammatillisine hierarkioineen on suunniteltu taltuttamaan koko kansaa uhkaavia epidemioita. Lääkärin oletetaan parantavan sairaan kertakäynnillä, ilman potilaan osallistumista omaan parantumiseensa. Samoin kouluissa opetetaan erillisillä tunneilla yksittäisiä aineita, aivan kuin elämässä selviämiseen vaadittaisiin jokin tietty määrä tietoisuuteemme kaadettua biologiaa, maantiedettä, fysiikkaa, äidinkieltä ja matematiikkaa.

Nykyajan terveysriskit ovat kuitenkin kroonisia, koko iän mittaisia. Samoin ovat nykyajan koulutustarpeetkin: meidän tarvitsee oppia oppimisen oppimista. Kuinka omaksumme biologiaa tai kieliä silloin, kun niitä tarvitsemme. Tällaisesta läpi ihmiselämän ulottuvasta toimintavalmiudesta syntyy kansalaisuus. Onkin ilkikurista, että koulutuspolitiikassa riidellään siitä, mitä ainetta pitäisi opettaa enemmän ja mitä vähemmän. Samalla erityisoppilaiden määrä on kasvussa. Oppimisen oppiminen takeltelee. Nykyvauhdilla 2020-luvulla kaikki Helsingin koululaiset ovat erityisoppilaita, mikä opetusviraston näkökulmasta näyttäytyy tietenkin entistä hankalammin ja kalliimmin organisoitavana opetuksena.

Tämä muutos voi olla myös hyvä asia. Tasa-arvoista opetusta ei voida luoda standardeilla, eikä kaikkien tule oppia samoja asioita. Erityisoppilaiden omat tavoitteet sitouttavat heitä oppimiseen, mutta ennen kaikkea vastuuseen: pitkän aikavälin tavoitteiden asettamiseen ja tavoitteiden saavuttamiseen. Nämä ovat arjessamme tärkeämpiä kuin yksittäisten oppiaineiden tietomäärän hallinta. Koulusta voisi tulla oppimisen keskus, jossa oppivaa elämäntyyliä opitaan ja opetetaan.

Osallistuva tuotanto tapahtuu kaikkialla yhteiskunnassa, ei vain koulussa eikä sairaalassa. Pääsy lääkärille sairauden hetkellä on tietysti tärkeää. Mutta vielä tärkeämpää on se, mitä tapahtui ennen sairastumista ja mitä tapahtuu sen jälkeen. Kansalaisen koko elämäntarina tulee ottaa huomioon – yksittäisten kontaktien sijaan tulee tarjota yksilöllinen käsikirjoitus hyvinvoivaan elämään. *Näin sinä voit päästä minne elämässäsi haluat*. Ei: *näin sinä voit päästä sinne, minne me sinut haluamme lähettää*.

Perinteisestä hyvinvointivaltion näkökulmasta terveyttämme ja toimintakykyämme tukevat hyvin konkreettiset instituutiot kuten lainsäädäntö, koulutus ja terveydenhoito. Perinteinen hyvinvointivaltio ei kuitenkaan rohkaise meitä aktiivisiin henkilökohtaisiin ratkaisuihin, vaikka ne ovat pohjimmiltaan ainoa kestävä tapa luoda terveyttä ja laajempaa hyvinvointia. Olemme kaikki oman elämämme kroonikkoja. Luomme hyvinvointiamme lähes jokaisella elämäntapavalinnallamme.

Hyvinvointivaltion seuraava askel on osallistuva tuotanto

Osallistuvassa tuotannossa ei ole sinänsä mitään uutta. Kaikki hyvinvointipalvelut seuraavat jo jossain määrin sen ideaa. Ensiapuosastolla osallistumistamme harvoin kaivataan, mutta tällaisia poikkeuksia lukuun ottamatta kaikki julkiset palvelut vaativat onnistuakseen käyttäjien osallistumista. Väitämme, että nykyisten hyvinvointipalveluiden vaikuttavuutta voidaan parantaa ensisijaisesti palvelun käyttäjän osallisuutta vahvistamalla, ei yksityistämällä tai investoimalla lisää vanhoihin toimintatapoihin. Tämä tarkoittaa palvelua suunnittelevien ja toteuttavien ammattilaisten tehtävien muuttumista ohjaamisen, motivoimisen ja valmentamisen suuntaan. Osallistuvan tuotannon ytimessä on ajatus, että lopullisen suoritteen tekee yksilö itse elämänsä lukuisissa valintatilanteissa.

Hyvinvointivaltion kohtalo on periaatteessa tehdä itsestään lopulta tarpeeton. Jokainen eurooppalainen puolue vasemmistosta oikeistoon haluaa luoda kansalaisesta itsenäisen ja innovatiivisen, vastuuta ottavan ja syvästi moraalisen toimijan, joka näkee oman paikkansa yhteisen hyvän toteuttamisessa. Vastuuta työkykyisyydestä ja pärjäämisestä pyritään siirtämään kohden yksilöä akselilla hyvinvointivaltio – hyvinvointiyhteiskunta – hyvinvointiyksilö.

Valistuksen perintö jatkuu siis väkevänä: valtion tulee johdattaa kansalaisiaan kohti täysi-ikäisyyttä, kykyä tehdä rationaalisia valintoja, jotka ovat vapaita ennakkoluuloista ja taikauskosta. Siinä mielessä siirtyminen kohti osallistuvaa tuotantoa on luonteva askel hyvinvointiyhteiskunnan traditiossa. Keskeisenä erona on kuitenkin se, että enää ei voida olettaa valtion ja sen palkkaamien ammattilaisten tietävän aina paremmin mikä on yksilölle hyväksi – äänelle on jätettävä uudella tavalla tilaa.

Universalismista osallistumisen erityistarpeisiin

Osallistuvassa tuotannossa myös tasa-arvo ja demokratia saavat uuden merkityksen. Tasa-arvo tarkoittaa tasa-arvoista oikeutta ääneen ja demokratia äänioikeutta laajemmin ja yksilöllisemmin kuin vain oikeutta äänestää. Tämän tulee koskea erityisesti heikoimmassa jamassa olevia. Vastuuta ottaakseen ihminen tarvitsee laajan sosiaalisen ja taloudellisen tukiverkoston. Esimerkiksi vakavan tupakkariippuvuuden täydelliseen katkaisemiseen vaaditaan kyky käyttää kaikkea saatavilla olevaa tukea: ystävien tukea, tukea kahvi- ja illanviettopaikkojen valintaan, tukea lääkärin määräämän lääkityksen oikeaan käyttöön ja apua jatkotoimenpiteiden suunnitteluun. Kyky vastaanottaa näitä itse koottavia ja aktiivisuutta vaativia palveluita on epätasaisesti jakaantunut. Vastuun ottaminen ei ole kaikille yhtä helppoa.

Nykyajan huono-osaiset eivät ole ensisijaisesti materiaalisesti huono-osaisia. Televisioon ja ruokaan on useimmilla varaa. Nykyajan huono-osaisuutta määrittää enemmän kyvyttömyys osallistua oman hyvinvointinsa kehittämiseen ja huono pääsy arjen epävirallisiin ja virallisiin verkostoihin. Ilman merkityksellisiä yhteisöjä huono-osaiselle jää helposti vain passiivisen kansalaisen osa. Siksi perhekeskeisessä ja yksilöllistyneessä maailmassa on tärkeää, että julkiset palvelut tukevat yhteisöllisen vertaistuen antamista, erityisesti heikko-osaisille ja verkostoköyhille. Työttömien, maahanmuuttajien, kroonikkojen ja yksinhuoltajien suurin ongelma koko elämän perspektiivillä ei ole pääsy hoitoon vaan pääsy yhteiskuntaan. Hyvinvointivaltio ei ole heille avoin eikä heidän muokattavissaan. Vain hullu kantaa huolta yhteisöstä, jonka täysiarvoinen jäsen hän ei ole.

Osallistuvassa hyvinvointituotannossa julkisten palveluiden tehtävä muuttuu. Niistä tulee orkesterinjohtaja, jonka tehtävä on ohjata yksilö hänen kulloinkin tarvitsemansa avun suuntaan. Hyvinvointiin liittyvät voimavarat ovat hajallaan: ne ovat oikeissa kulutusvalinnoissa, vapaa-ajan vietossa, oikeanlaisessa työnteossa, perhe-elämässä. Julkisten palveluiden tulee siis mobilisoida ja levittää kaikki yhteiskunnassa hajallaan olevat resurssit – osaaminen on jo täällä: kodeissa, työpaikoilla, baareissa ja niissä tapahtuvissa arjen valinnoissa.

Suoritteista osallistumiseen

Siirtyminen osallistuvaan tuotantoon vaatii ruohonjuuritason innovaatioita. Helsingin kaupungin asukas- ja kumppanuustalo Betaniassa huomattiin, että uusia innovatiivisia palveluita saatettiin kokeilla vain kahvilasta saatavan käsikassan avulla. Niitä rahoja kun ei ollut korvamerkattu tiettyihin ennalta määrättyihin tarkoituksiin, eikä niistä tarvinnut pitää kirjaa tai raportoida jatkuvasti. Uusiin innovaatioihin päästiin siis käyttämällä järjestelmää järjestelmällisesti väärin. Samaan tilanteeseen törmäsimme useasti puhuessamme julkisen sektorin käytännön toimijoiden kanssa. Uusia kansalaisten tarpeisiin reagoivia palveluita täytyy ”salakuljettaa” budjettiin jonkin hyväksytyn toiminnon muodossa. Suoritetalous *rankaisee* ruohonjuuritason innovaatioista.

Julkisten palveluiden näkeminen yhdessä palvelun käyttäjän kanssa tehtynä osallistuvana tuotantona on se radikaali muutos, jota olemme odottaneet pelastamaan hyvinvointimme. Väitämme, että se tulee korvaamaan hyvinvointivaltioiden organisoitumisperiaatteena tehokkuusajattelun, *New Public Managementin*, joka tuli 1980-luvulla muodikkaaksi ja hallitsi 1990-luvun poliittista retoriikkaa.

Historiallista kehitystä hyvinvointivaltion alkuajoista tähän päivään voi kuvata seuraavasti.

PERINTEINEN HYVINVOINTIVALTIO, SUORITETALOUS, OSALLISTUVA TUOTANTO
(muokattu teoksesta Leadbeater, C. 2004: *Personalisation Through Participation*)

	Perinteinen hyvinvointivaltio 1960–	**Suoritetalous 1990–**	**Osallistuva tuotanto 2007–**
Julkisten palveluiden tavoitteet	Poliitikkojen ja asiantuntijoiden määrittelemiä	Asiakastutkimukset ja kyselyt	Dialogi palveluntarjoajien, rahoittajien ja käyttäjien välillä
Palveluiden suorituskykyä mitataan	• Panosten hallinta • ”Informoidut päätökset ja hyvä hallinto”	• ”New public management” • Tehokkuus, eli panosten ja tuotosten suhde	Kaikkien osallisten suhteesta kertovalla mittarilla, joka ilmaisee käyttäjäkokemuksen laatua ja palvelun yhteiskunnallista arvoa
Vastuu kulkee	Ministeriöiden kautta poliitikoille	Markkinoiden kautta poliitikoille ja käyttäjille	Suoraan käyttäjille, veronmaksajille ja poliitikoille
Tuotantomuoto	• Julkiset instituutiot • Ammatillinen itsesääntely • Hierarkiset ministeriöt	Urakkasopimukset	• Kirjavat markkinat, eri kokoisia tuottajia • Ratkaisut koottu eri lähteistä ja instituutioista käyttäjän tarpeiden ympärille
Eetos	• Elitistinen • Teknokraattinen	Markkinoiden ohjaama	Demokraattinen, personalisoitu ja käyttäjäkeskeinen
Käyttäjä	Auktoriteettia kunnioittava	Kuluttaja, joka on tottunut itsepalveluun	Osallistuva käyttäjä, joka luo ratkaisuja yhdessä ammattilaisten kanssa
Johtajien tavoitteet	Miellyttää poliittisia hallitsijoita	Pitää huolta siitä, että urakat pysyvät tehokkuustavoitteissaan	Käyttäjätyytyväisyys ja laajemmat yhteiskunnalliset hyödyt
Yksityisen sektorin rooli	Vähäinen ja erillään	Suuri	Yhteinen hyvä tulee yhdistelemällä julkisia ja yksityisiä aloitteita
Ammattilaisen rooli	Päättää ja jakaa voimavaroista	Tilaa ja valvoo tuotantoa	Neuvoo, yhdistää, ja puolustaa eli kokoaa yksilöllisiä ratkaisuja eri lähteistä
Innovaatiot	Institutionaalisia ja rakenteellisia	Suorituskyvyn parantamiseen keskittyviä	Ruohonjuuritason arkisia innovaatiota

Kaikkeen osallistuva tuotanto ei sovi. Ensiapupoliklinikalla tai influenssaepidemian torjumiseksi ei kaivata syvää dialogia. Mutta kuten osoitimme luvussa kaksi, hyvinvointimme syvimmät ongelmat ovat *elämäntapaongelmia*: eivät katkenneita luita, vaan vääriä ratkaisuja arjessamme. Niiden ratkaisuun vaaditaan yksilön asettamista palvelun ytimeen.

Mutta ei mulla ole aikaa...

On selvää, että idea palveluiden tuotantoon osallistumisesta herättää vastarintaa. Jo nyt yksilöt kamppailevat riittämättömyyden tunteen kanssa. Aika on käynyt viime vuosikymmeninä yhä niukemmaksi. Silti omasta vapaa-ajasta ollaan valmiita uhraamaan valtava osuus oman äänen harjoittamiseen – itseilmaisuun kuluttamisessa ja vapaa-ajan valinnoissa.

Väitämme, että ihmiset ovat valmiita käyttämään aikaa myös uudenlaiseen osallistuvaan tuotantoon, kunhan se vastaa heidän itseilmaisun tarpeitaan. Oman identiteetin rakentaminen ja uudelleenmäärittely on arkemme peruspilari: mannermaisen filosofian kieltä lainaten se on nykyajan ihmisen *tapa olla maailmassa*. Mutta vaikka haluamme ääntä yksilöinä, on meidän hankala nähdä paikkaamme yhteiskunnan suuressa kuvassa. Kuilu *minän* ja *meidän* välillä kasvaa. Myös koetut uhat ja pelot ovat yksilöllistyneet, niiden pelätään kohtaavan minua, ei meitä. Tämä laskee koettua hyvinvointia. Kun massatyöttömyys iski 1990-luvun alun Suomeen, sillä oli hyvin vähän vaikutusta työttömäksi jääneiden onnellisuuteen. Se johtui siitä, että sama tragedia koski muitakin. Jos pelot ja uhat ovat jaettuja, niitä on helpompi käsitellä. Ratkaisu minän ja meidän kuiluun voisi löytyä tutkimistamme hyvinvointiyhteisöistä. Niitä ajaa yhteinen motivaatio.

Hyvinvointiyhteisöjen voimistaminen vaatii kuitenkin uutta suhtautumista siihen, mitä työ on ja mikä kaikki on hyödyllistä. Otetaan esimerkki: Puhelimesi soi kesken tärkeän työpalaverin. Soittaja on lapsesi. Useimmat meistä vastaavat tässä tilanteessa puhelimeen, vaikka kaikkien mielestä työkokousten keskeyttäminen on epämiellyttävää. Entä mikä saa sinut keskeyttämään viikonlopunvieton perheesi kanssa? Yhä useammin se on lähestyvä deadline, työpaikan varahenkilöjärjestelmien pettäminen, kollegan sairastuminen. Työstä on tullut normaali poikkeustilanne. Läsnäolo lapsille ja palkkatyön vastuullinen hoitaminen ovatkin asioita, jotka saavat meidät kokemaan olevamme hyödyllisiä ja ottamaan vastuuta aina kun sitä tarjotaan. Valitettavasti niin kauan kuin hyödyllisyys on määritelty työstä ja perheestä käsin, muu toiminta on yhteiskunnan mielestä näpertelyä. Jopa huolehtiminen itsestään, omasta terveydestään, naapureistaan ja yhteisestä hyvästä.

Miksi sitten oman äänen esille tuontiin kuluttamisen kautta löytyy jatkuvasti lisää aikaa? Siksi, että siinä saa kokea olevansa yksilö. Sen sijaan yhteiseen

hyvään ei nykyään saa kontribuoida kuin erittäin rajatussa ja passiivisessa kansalaisen roolissa. Hyvinvointivaltion kansalainen osallistuu yhteiseen hyvään pakolla. Kansalaisen vastuita ovat maanpuolustus, hätätilanteissa auttaminen, verot, äänestäminen sekä yleinen lainkuuliaisuus. Samalla tavalla muut yhteisen hyvän tuottamisen instituutiot ovat kankeita ja niissä on hankala saada mitään näkyvää aikaan. Puolueet ja etabloituneet kansalaisjärjestöt ovat olleet olemassa ennen sinua. Niissä toimit systeemin ehdoilla, yksilöllisyydestäsi luopuen. Työsi tulokset ovat epämääräisiä ja vaikeasti havaittavia.

Suomessa kehitetään yhä hyvinvointivaltiota, joka perustuu pätevälle suunnittelulle ja asiantuntijoille. Kansalaisia pidetään aina omaa etua tavoittelevina ja helpointa tietä etsivinä, joita pitää rajoittaa ja ohjailla. Politiikalta puuttuu pyrkimys motivaatioiden luomiseen. Osallistuva tuotanto pyrkii juuri tähän: se alleviivaa ihmisen oman roolin tärkeyttä ja yksilön valtaistamista. Se on hyödyllistä ja tärkeää miten toimit yksilökansalaisena osana yhteisöä, ei vain verojen maksaminen ja itsensä elättäminen.

Hyvinvointivaltion ongelma on siinä, että se ei pysty vastaanottamaan sitä yhteisen hyvän panosta, jota sen kansalaiset haluaisivat tarjota. Sillä ei ole kykyä vastaanottaa kuin kapeaa ja standardoitua Keskiverto-Suomen ääntä. Yksilöllisemmät ilmaukset leimataan helposti yhteisen hyvän vastaiseksi toiminnaksi, varastamiseksi yhteisestä keosta tai itsekkyydeksi.

Nykyajan yksilö haluaa olla hyödyksi juuri valitsemallaan tavalla: kampanjoimalla tärkeäksi kokemansa asian eteen, työskentelemällä osana open source -yhteisöä tai wikipedia-kirjoittajatiimiä, osoittaen asiantuntijuuttaan valitsemassaan harraste- tai vertaisyhteisössä, kaunistaen kotikaupunkiaan. Kaikkia tapoja emme vielä edes tunne, mutta kanavan löytäminen niille on hyvinvointiyhteiskunnan kynnyskysymys.

Motivaation yksilöllistyminen

Vertaisuus motivoi. Nykyään vertaiset tulee löytää ja valita itse, muuten motivaatiota ei synny. Hyvä esimerkki yhteisen hyvän yksilöllistymisestä löytyy vertaisverkostojen muuttumisesta ongelmakeskeisistä kohti yksilöllisempää ryhmäidentiteettiä. Kuukuppikunnan toiminnan päätavoitteena ei ollut jakaa seksuaalivalistusta tai tarjota nuorille naisille vertaisuuden kokemusta. Oranssin ei ollut tarkoitus tarjota maahanmuuttajanuorten tukipistettä vaan tilaa nuorten omaehtoiselle toiminnalle. Loppukirin yhteinen ruoanlaitto ei ole ateriapalvelu tai kokkikurssi – sillä rakennetaan ihmisten uskoa siihen, että he eivät jää yksin. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston työhönkuntoutusyksikössä puistotyöyksikön julkisanottu tavoite ei ole päihdeongelman hoito.

Kaikkien näiden yhteisöjen perustoiminnot ovat vain yhteisön infrastruktuuria, jonka avulla rakennetaan sivistyneempiä, henkilökohtaisempia ja sy-

vempiä yhteisöllisiä tukipalveluita. Hyvä esimerkki kannustavan yhteisöidentiteetin merkityksestä on Joensuussa toimiva Kulman kundit -vertaisryhmä, joka on tarkoitettu syrjäytyneille miehille ja naisille. Kun sen toimintaan yritettiin liittää päihdetyötä, ryhmän toiminta lamaantui. Tässä on ero perinteisen vertaistuen ja yhteisöllisen tuotannon välillä. Ongelmien ympärille rakentuva vertaisuus ei anna positiivista identiteettiä. Kulman Kundit toimi jo sinänsä päihdetukiryhmänä, se antoi jäsenilleen identiteetin ja jotain järkevää tekemistä selvin päin.

Kuluttajan äänestä kansalaisen valtaistumiseen

Kulutuskulttuurin yksi mielenkiintoisimpia uusia ilmiöitä on kuluttajan äänen uusi löytyminen, *consumer empowernment*. Se on ensimmäisiä oireita pitkään ennustetusta kuluttajan ja tuottajan roolien sekoittumisesta. Kuluttajan äänen löytymisen historia on kulutusyhteiskunnan historiaa. Markkinamiehet ovat ruokkineen elämäntapojen moninaistumista ja yksilöllistymistä tarjoamalla kuluttajille entistä laajempaa valinnanvapautta. Nyt paraskaan massatuotettu ei enää riitä tyydyttämään yksilöllisen kuluttajan mielihaluja. Hän ei halua tarpeidensa vastaavuutta vaan niiden tarkkaa kuvaa. ”Tämä on niin minua”, hihkaisee tyytyväinen shoppailija tunnistaessaan itsensä löytämästään tuotteesta.

Yksilölliset kuluttajat ovat äärimmäisen kiinnostuneita siitä, millaisia tuotteita he hankkivat ja mitä rahalla saavat. Tätä varten kuluttajat ovat valmiita verkottumaan keskenään: vaihtamaan kokemuksia hyvästä ja huonosta palvelusta, esittämään parannusehdotuksia, selvittämään saatavuutta. Väline nimeltä internet, sen keskustelupalstat ja blogit ovat luoneet tällaiselle tarpeelle ja sen motivoimalle toiminnalle aivan uudenlaiset mitat. Mielipiteitä ja ajantasaista informaatiota on saatavissa hetkessä laajalta määrältä erilaisia ihmisiä. Toisaalta oman pettymyksen tai onnistumisen tunteella on helpot ja tehokkaat purkautumiskanavat.

Tämän ovat huomanneet yrityksetkin. Ensin ne torjuivat kielteisen informaation. Sitten ne vähitellen alkoivat ymmärtää, miten kuluttajien aktiivisuus voi parantaa yritysten tuotekehitystä ja syventää sen suhdetta asiakkaisiinsa. Puheet kuluttajalähtöisestä tuotannosta ovat vähitellen saamassa katetta. Tuottajan kannalta kuluttajan äänen löytäminen on fragmentoituvien markkinoiden lupaavimpia oljenkorsia. Ilmiöt kuten luova kuluttaja (*creative consumer*), suunnittelun demokratisoituminen (*democratisation of design*) ja avoin innovaatio (*open innovation*) ovat uudenlaisia tapoja ottaa kuluttaja osaksi tuotantoprosessia. Yritykset ovat huomanneet, että ainakin osa aktiivisista kuluttajista kokee tuotteet, palvelut ja brändit niin paljon omikseen, että heille on luonnollista ottaa osaa niiden kehitykseen.

Valtaistunut kansalainen

Julkisia palveluita on alettu tuottaa ja mitata samoilla periaatteilla kuin yksityisiä palveluita. Siksi ei olekaan ihme, että myös kuluttajat arvioivat julkisia ja yksityisiä palveluita yhä enemmän samoin kriteerein. Hinnan ohella saatavuudesta, sujuvuudesta ja asiakaslähtöisyydestä on tullut entistä keskeisempiä laatumääreitä. Mitä siis tapahtuu, kun kansalainen alkaa vaatia julkisilta palveluilta samoja asioita kuin kaupallisesti tarjottavilta tuotteilta ja palveluilta? Voiko kansalainen vaatia osallisuutta palvelunsuunnitteluun ja tuotantoon niin, että se vastaa juuri hänen tarpeitaan? Mitä olisi *citizen empowernment*?

Nykynäkemyksen mukaan valtio ja kunnat jumiintuisivat kuluttajakansalaisen ääneen. Jokainen opettaja ja lääkäri tietää, että vanhemman ja potilaan tarpeiden kuuntelu ja palvelun räätälöinti ei kannata. Se laskee mitattua tehokkuutta ja vie aikaa heidän työkseen määritellyltä tehtävältä opettaa ja parantaa. Se muuttaa rutiininomaiset tehtävät aiempaa monimutkaisemmiksi.

Entä jos opettajan ja lääkärin päätehtävä olisikin luoda aktiivinen kansalainen? Silloin kansalaisen ääni olisi tervetullut, itse asiassa jopa onnistumisen edellytys. Sillä vain ääntä kuuntelemalla yksilö saadaan sitoutumaan siihen, että hän oppii myös koulun ulkopuolella ja huolehtii terveydestään lääkärikäynnin jälkeen. Jos nämä ovat hyvinvointiyhteiskunnan tavoitteet, on vaikeaa ymmärtää, miksi ne eivät ole myös julkisen sektorin jokaisen työntekijän tavoitteita. Hyvinvointivaltion ongelmien ratkaisun siemen on kansalaisen äänen esiin houkuttelussa, sen voimistamisessa ja haastamisessa dialogiin.

On vain ajan kysymys, milloin alamme vertailla terveyskeskuksia, kouluja ja lastentarhoja keskenään aivan kuten kulutusvalintoja – jopa hoitaja, lääkäri tai opettaja kerrallaan. Nykyisen ammattikulttuurin valossa tämä aiheuttaisi melkoisen shokin sekä ammattilaisten että systeemiä ylläpitävän viraston luissa ja ytimissä. Nykyisen kaltaisen julkisen sektorin näkökulmasta kyse olisi systeemin sabotoinnista ja työntekijöiden hiostavasta kilpailuttamisesta, joka ajaa ammattilaiset populismiin. Ilmiössä ei nähtäisi luultavasti mitään hyvää tai opittavaa. Siksi julkinen sektori tulee valmistaa äänen vastaanottoon ja dialogiin, kuten valppaimmat yritykset ovat jo tehneet.

Tämä dialogi ei kuitenkaan saa olla ihmisiä loputtomiin eri segmentteihin jaottelevaa markkinatutkimusta vaan arkipäivän demokratiaa, läsnä jokaisessa kohtaamisessa. Sen tarkoituksena on ottaa käyttöön hyvinvointivoimavarat valtion instituutioiden ulkopuolella. Kansalaisen halu osallistua ja kantaa vastuuta tulee tunnistaa.

Tällainen kansalaisen ”uusvaltauttaminen” antaisi uuden kuvan kansalaisten suhteesta palveluihin ja niiden arviointikriteereistä. Se pakottaisi ammattilaiset pohtimaan omaa rooliaan sekä ammattilaisina että yksilöinä. Lopulta se voisi johtaa mukautumiskykyiseen palveluntarjontaan, jossa ammattilaiset kiinnostuisivat asiakkaidensa näkemyksistä. Asiakkaat motivoituisivat

ottamaan yhä enemmän selvää omista valinnoistaan ja mahdollisuuksistaan edistää niiden positiivisia seurauksia. Osallistuvan tuotannon asenne leviäisi. Ammattilainen auttaisi asiakastaan löytämään parhaan vaihtoehdon, joka toteutettaisiin yhdessä.

Vertaus räätäliin pätee yhä, räätälillä on antaa vaihtoehdot ja tiedot niiden ominaisuuksista, mutta tyyliä hän ei voi antaa. Samalla tavoin lääkärillä pitäisi olla tieto elämäntapavaihtoehdoista ja tukimuodoista, joilla kansalainen voi itse aktiivisesti luoda ääneensä sopivan elämäntyylin. Näin saadaan aikaiseksi lääkärikäyntiä pitkäkestoisempia vaikutuksia, eikä vastuu jää julkiselle sektorille.

Tällöin julkisen sektorin tehtävä olisi fasilitoida yhteiskunnassa olevia voimavaroja – ei tarjota kaikkea valmiiksi tuotettuna ja huonosti istuvana. Hyvinvointi on pieninä paloina maailmalla. Hyvä esimerkki alkeellisesta hajallaan olevien voimavarojen fasilitoinnista on jokamiehen oikeus. Sillä on saatu virkistys- ja hyötykäyttöön yhteiskunnassa käyttämättä ollut voimavara ilman, että kukaan tarjosi valmista palvelua, valtio sosialisoi maata tai yksityinen tarjosi ulkoilupalveluita maksusta. Oranssi ry:n valtaamat ja kunnostamat hylätyt kiinteistöt ovat toinen esimerkki hajautettujen resurssien käytöstä. Mitä muita voimavaroja makaa käyttämättömänä nyky-Suomessa?

Citizen empowernment -ilmiöstä voisi kasvaa uudenlainen ajatus hyödyllisyydestä. Se on demokratian uudistumista perinteisestä tavasta käyttää ääntään kerran neljässä vuodessa. Nyt ääni vaatii tarkempaa yksilöllistä kuuntelua. Siksi vaalikahvit tulee tulevaisuudessa juoda joka päivä. Demokratia tulee ymmärtää ideaalina, jonka tulisi toteutua jokaisessa arkisessa päätöksessämme. Julkinen sektori ja sen tuottamat palvelut on ymmärrettävä osaksi demokraattista järjestelmää ja niiden käyttäminen kansalaisosallistumisen siemeneksi.

7 Tulevaisuuden yhteiskunta on äänellistä kuulumista yhteisöihin

”Kolmannen iän peruskoulun kotitaloustunti” Loppukirissä

Tässä luvussa annetaan muutamia konkreettisia ehdotuksia siitä, millaisia voisivat olla uudet julkiset palvelut. Tulevaisuuden yhteiskunta rakentuu yhteisöille, joissa yksilöt saavat tuoda esiin ääntänsä, kokea tulevansa kuulluiksi ja olevansa hyödyllisiä. Vain niistä voi muodostua Yhteiskunta 2.0, jossa yhteisöt vievät eteenpäin kansalaisten hyvinvointia, ei valtio. Yhteiskunta 2.0 toimii hiukan samalla tavalla kuin internetin uusi kehitysvaihe Web 2.0. Sitä vie eteenpäin teknologian sijaan käyttäjien ja heidän yhteisöjensä tuottama sisältö. Molemmissa tarvitaan valtiota ja teknologiaa, mutta vain mahdollistamaan. Julkisella sektorilla on merkittävä rooli yhteisten kohtauspaikkojen ja toiminnallisten alustojen rakentamisessa. Tämän roolin löytäminen on ehdoton vaatimus tasa-arvon turvaamiseksi. Muutoin ne, joilla on jo ääni, löytävät yhteisönsä ja äänettömät jäävät entistä enemmän osattomiksi ja vaille yhteisöä. Tämä tuhoaisi hyvinvointimme. On paljon hyviä esimerkkejä siitä, kuinka nousu syvältä yhteiskunnan marginaalista käynnistyy, kun ihminen löytää oman ryhmänsä ja hyödyllisyytensä. Osallistuminen on hyvinvoinnin edellytys. Yhteiskunta 2.0 kasvaa orgaanisesti. Siihen siirtyminen ei tapahdu suoraan, vaan se vaatii harjoittelua ja kokeilua.

Uusi yhteys yksilön ja yhteisön välille

Ajatelkaa 60-vuotiasta Pirjoa. Hän on syntynyt sodan jälkeen, vuonna 1946. Pirjo ja hänen 106 075 ikätoveriaan jäävät eläkkeelle seuraavan viiden vuoden aikana.

Osa Pirjon ikäluokasta on jo eläkkeellä, kokonaan tai osa-aikaisesti. Heillä on takanaan hämmästyttävä elämä. Hyvinvointivaltio on antanut parastaan kouluajasta aina eläkeiän kynnykselle: kouluruokailun, laajentuneen terveyskeskusverkoston, edellistä sukupolvea laajemman opiskelumahdollisuuden, kattavan päivähoidon, edullisen eläkejärjestelmän ja muut hyvinvointivaltion ihmeet. Ne ovat langenneet Pirjon ikäluokalle kuin tilauksesta.

Tietenkään kaikki eivät ole lähteneet työelämästä vapaaehtoisesti. Osa on jäänyt jo hyvän aikaa sitten työttömyys- tai sairaseläkkeelle. Monille tämä on tarkoittanut otteen herpaantumista yksityiselämästäkin. Toisaalta moni on vapaaehtoisesti valinnut aikaisen eläköitymisen. Pitkän töissä olon jälkeen tuntuu ansaitulta nauttia välillä vapaa-ajastakin, tehdä asioita omaan tahtiin ja vapaavalintaisesti. Etenkin kun varsin monilla on tähän hyvät taloudelliset edellytykset.

Merkittävä muutos on se, että Pirjoa edeltäneistä eläkkeellejääjistä moni oli fyysisesti lopussa jo kuusikymppisenä. Nyt on toisin. Aktiivista elinikää on edessä kaksikymmentä tai jopa kaksikymmentäviisi vuotta – *kolmas ikä* on yhtä pitkä kuin nykyajan vapaa nuoruus. Pirjon mukana jää eläkkeelle aikaa, osaamista ja vaurautta. Moni on toki tiedostanut tämän. Kunnanjohtajat, tut-

kijat ja rahoitusmarkkinat puhuvat ikääntymisestä merkittävänä potentiaalina kaupallisten hoito-, viihde- ja tukipalveluiden uudelle aallolle.

Entä kuka kuuntelisi Pirjoa? Miten Pirjo saa äänensä ja toiveensa kuuluviin aktiivisen vanhuuden aikana? Miten Pirjo voisi olla yksilöllinen ja hyödyllinen? Tiedämme liiankin hyvin, että Pirjon luokkakaverit rakensivat tämän maan. He ovat lääkäreitä, opettajia, hitsareita, insinöörejä, puuseppiä, maanviljelijöitä, johtajia ja virkamiehiä. Hyvinvointivaltion kannalta on todellinen tragedia, jos Pirjon ja muiden taidot ja aika jäävät tulevaisuudessa käyttämättä yhteisen hyvän rakentamisessa. Pirjon kannalta tragedia on, jos hänen taitonsa ja aikansa kelpaavat vain kulutukseen ja pakolliseen hoivavajeen paikkailuun. Pirjo tuntee olonsa tyhjäksi, hän kun on tottunut olemaan hyödyllinen ja saamaan taidoilleen arvostusta. Ensi kertaa elämässään hän on yksilö vain kuluttaessaan, muualla elämä on valinnatonta ja pakon sanelemaa.

Eläköitymisen ongelma on suomeksi tämä: riittävätkö suurille ikäluokille mökin kunnostaminen talviasuttavaksi, entistä kauemmaksi suuntautuvat turistimatkat ja lastenlasten kasvun seuraaminen?

Eniten Pirjoa pelottaa leskeksi jääminen. Hän voi olla suhteellisen varma, että melko hyvääkin hoivapalvelua on saatavilla. Jos ei kunnallisena palveluna, niin vapailta markkinoilta. RISC Monitor -tutkimuksen yli puolet suomalaisista uskoo eläketurvan heikkenevän niin paljon tulevaisuudessa, että heidän on itse säästettävä eläkettään varten. Senioritalojen kysyntä kasvaa jo nyt kovaa vauhtia. Moni taantunut maaseutukunta havittelee paluumuuttajia kaavoittaessaan tilaa senioritaloille ja -palveluille. Tästäkin huolimatta Pirjoa jäytää pelko siitä, että hän on voimaton ja äänetön kuluttaja kasvottomien palveluntarjoajien edessä.

Entä jos sosiaalimenojen kustannuskriisi pakottaa hänet viettämään viimeiset vuotensa alas ajetun terveyskeskuksen käytävällä, riippuvaisena ympäri maailman asuvien sukulaisten ja nigerialaissyntyisen hoitohenkilökunnan tuesta? Entä jos kalliilla ostettu paikka senioritalossa ei takaakaan turvaa? Jos ulkoistamisketjun päädystä ei löydykään vastuullista ihmistä jolle valittaa, kun ruoka aiheuttaa vatsavaivoja, talon lämmitys ei riitä ja kenelläkään ei ole aikaa pitää seuraa? Entä jos Pirjo ostaa liian halvan palvelupaketin väärästä paikasta, rappeutuvasta kunnasta ja konkurssia hipovalta seniori-yritykseltä?

Vauraassa yhteiskunnassamme vertailu muihin kaltaisiimme sekä luo että tuhoaa onnellisuutta. Edes senioritalot eivät ole tästä vertailusta vapaita. Etenkin kun kyse on iästä, jossa suomalaisille tärkeä arvo, henkilökohtainen riippumattomuus, on alati koetuksella.

Tuula Talvelalla ja muilla Loppukiri-talon asukkailla on ratkaisu tähän ongelmaan. He ovat valinneet yhteisöllisen tuotannon. Loppukiriläisten ratkaisu on rohkea ja vaatii rahaa. Kaikilla ei ole sellaiseen tietenkään varaa. Pirjoa hieman epäilyttää koko elämän sitominen tiettyyn asuinyhteisöön ja siihen,

ettei kykenisikään antamaan oikeanlaista panosta puoliyhteisen kotitalouden pyörittämiseen.

Siksi kysymmekin, miten kaikista Pirjon luokkatovereista voisi tehdä aktiivisia senioreita. Ja vielä laajemmin, miten tuottaa sellainen yhteiskunta, jossa yksilöllistä hyödyllisyyttä voi tuottaa ilman palkkatyötä?

Haluaisimme nähdä Pirjon edelläkävijänä. Jos visiomme Yhteiskunta 2.0:sta ottaa tuulta purjeisiinsa, voisivat seuraavat hankkeet olla sen ensimmäisiä konkreettisia projekteja.

Kolmannen iän peruskoulu

Vuoden 2003 eduskuntavaalit olivat viimeiset, joissa enemmistö äänioikeutetuista oli alle 50-vuotiaita. Edustuksellisen demokratian on väläytelty päätyvän jopa eläkeläisten diktatuuriksi: tilanteeseen, jossa verovarojen käytöstä päättävät ne, jotka kyllä kuluttavat varoja, mutteivät tuota enää mitään.

Demokratian kannalta tilanne on ongelmallinen. Miten voimme estää sen, että politiikka ei kalkkeudu tyhjäksi sukupolvisodaksi, jonka ainoana sisältönä on kamppailu siitä, minkä osuuden mikäkin ikäryhmä saa valtion budjetista?

Markkinafundamentalisteilla on pakan tasaamiseen ratkaisu. Vain tuloveroa maksavilla – siis työikäisillä – tulisi olla äänioikeus, eli mahdollisuus päättää maksamiensa verovarojen käytöstä. Hyvinvointivaltiofundamentalisti ratkaisee tämän ongelman samalla tavalla kuin aiemmatkin ongelmat. Peräämällä kansallista ”kaveria ei jätetä” -henkeä ja nostamalla veroja, jotta kaikille voidaan tuottaa kaikkea tarpeeksi.

Tarjoamme kolmatta vaihtoehtoa, demokratian tuomista meidän kaikkien arkeen. Arjen demokratia tarkoittaa yksilöllisen äänen ymmärtämistä laajemmaksi oikeudeksi kuin vain kansanedustuslaitoksen kansanvaalein oikeutetuksi verovarojen käytöksi. Tarjoamme hyvinvointiyhteiskunnan ongelmien ensiavuksi uutta oppimisvelvollisuutta 60–70-vuotiaille: kolmannen iän peruskoulua.

Samoin kuin peruskoulun, kolmannen iän peruskoulun tehtävänä on opettaa kansalaistaitoja, omaehtoista selviämistä, luottamusta vertaisiin ja rakentaa yhteiskuntaluokkien välistä verkostoa. Näin se tasaa eläkeläisten mahdollisuuksia toimia kuluttajina, kansalaisina ja yksilöinä. Uusi peruskoulu toimisi tukirankana ja uudenlaisen hyvinvointiyhteiskunnan prototyyppinä. Yhteiskunnan, jossa keskeistä on omaehtoisuus ja julkisten palveluiden tuottamien hyödykkeiden jalkauttaminen yksilöiden arkeen.

Toisin kuin kansakoulu, jonka Pirjo kävi, kolmannen iän peruskoulu ei ole koulurakennus, johon oppilaat pakotetaan. Se ei ole myöskään kansakoulun tapaisen hierarkkisen opetusohjelman kahlitsema. Se on vertaisoppimista,

jonka tavoitteena on luoda sosiaalisia innovaatioita. Sen voisi ymmärtää sosiaalisten innovaatioiden hautomoksi. Varsinaisen oppimisen sijaan koulussa valmistellaan hyvinvointiyksilöjä ja -yhteisöjä. Kolmannen iän peruskoulu voisi toimia fyysisesti missä vain – tyhjentyneillä työväen- ja seuraintaloilla, mökeillä, yliopistoilla tai toreilla. Sen opetusohjelma ja lukujärjestys rakentuvat oppilaiden oman suunnittelun ja tavoitteiden tuloksena. Näin varmistetaan kaikkien motivaatio ja hyödynnetään tehokkaimmin kokeneiden oppilaiden osaamista. Kolmannen iän peruskoulu on vertaisoppimisen verkosto, joka hyödyntää ja vapauttaa yhteiskunnassamme jo olemassa olevia voimavaroja – avointa yliopistoa, kansanopistoja ja vertaistukea.

Kolmannen iän peruskoululla on kaksi tarkoitusta. Ensinnäkin se vapauttaa yhteiseen käyttöön ne valtavat osaamis- ja voimavarat, jotka vapautuvat työelämän palveluksesta. Toisekseen se rakentaa yhteisöjä ja verkostoja, jotka antavat valtiota ja markkinoita varmempaa turvaa ja inhimillisempää seuraa vanhuuspäivien varalle.

Kolmannen iän peruskoulun tarkoitus ei ole sysätä vanhuspalveluita vertaisverkostoille. Kolmannen iän peruskoulu on yhteiskunnallisen yrittäjyyden koulu. Lopputyönä syntyy yleishyödyllistä toimintaa, jonka hyödyt jakaantuvat osallistujien lisäksi koko yhteiskunnalle. Koulutuksen konkreettisia tuloksia voivat olla uudet säätiöt, tukipisteet, vertaisverkostot, web-palvelut tai uudenlaisia hyvinvointipalveluita pyörittävät yhdistykset. Oppilas olisi muuttunut valtaistuneeksi ihmiseksi, joka käyttää omaa yksilöllistä ääntänsä yhteiseksi hyödyksi.

Valtion rooli koulun tuottamisessa on pieni – valtion tulee tarjota tila sen toimintaan. Tilalla emme tarkoita koulurakennusta, vaan laajempaa mahdollistamista. Mallia voi käydä ottamassa esimerkiksi Iso-Britanniasta, jossa toimii *University of Third Age*. Alun perin Ranskasta lähtenyt, mutta Britanniassa yleistynyt Kolmannen iän yliopisto toimii lähes täysin kansalaisyhteiskunnan piirissä. Sillä on tällä hetkellä lähes 200 000 jäsentä ja se on yksi maan nopeimmin kasvavista järjestöistä. Britanniassa on myös aloitettu jatkokoulutusohjelma nimeltään *School for Social Entreprenuers*, eli yhteiskunnallisten yrittäjien koulu. Sitä toteuttavat yhteistyössä Young Foundation -niminen think tank ja Oxfordin yliopisto.

Pirjon loppuelämän ensimmäinen päivä

Vuonna 2007 oppilas Pirjo kutsutaan tapaamiseen luokkansa kanssa. Luokka koostuu juuri eläkkeelle jääneistä tai jäämässä olevista oppilaista. Ensimmäisenä ohjelmassa on osaamisen ja mielenkiinnon kohteiden kartoittaminen: mitä itse kukin haluaisi tehdä loppuelämänsä. Tässä on siis kyse voimakkaasta itsetutkiskelusta ja elämänarvojen selvittämisestä. Ensimmäinen osio kestäisi

jopa vuoden. Lyhyellä kyselyllä ei saada selville ihmisten todellisia toiveita ja päämääriä. Itsensä kehittäminen vaatii hyvilläkin metodeilla aikaa.

Seuraavaksi luokka kartoittaa saatavilla olevat voimavarat. Sekä fyysiset eli kirjastot, koulut, kesämökit, kuljetusvälineet ja muut, joihin luokkalaisilla on pääsy, että henkiset varat – sisältöosaamisen, jota voi siirtää eli opettaa ja hiljaisemman prosessiosaamisen kuten hallinnoinnin, kirjanpidon ja varainhankinnan.

Kolmanneksi luokka päättää päämääristä. Mitä he haluavat ja voivat saada yhdessä aikaan. Kolmannen iän peruskoulusta ei siis valmistu eläkeläisiä vaan yhteisöjä. Se tuottaa tuhansittain itseään kannattelevia projekteja, jotka tuottavat hyvinvointia tuottajilleen ja muille avun tarvitsijoille. Ennen kaikkea se tuottaa ääntä.

Kolmannen iän peruskoulu ei ratkaise yksin hyvinvointivaltion ongelmia. Se on siirtymävaiheen ratkaisu, jolla aloitetaan yhteiskuntamme käyttämättömän potentiaalin vapauttaminen.

Avoin Yle

Julkisen palvelun yleisradiotoiminta on hyvinvointivaltion hienoimpia saavutuksia. Nyt kaupalliset kanavat ja digitalisaatio ovat viemässä siltä pohjan. Sen dominoiva asema vapautuneilla markkinoilla ei ole enää koskaan entisensä. Valinnanvapaus ajaa sen kilpailemaan katsojista ja kuuntelijoista samoilla ehdoilla kuin kaupalliset kanavat.

Silti kansalaisyhteiskunnan omalle foorumille on edelleen olemassa tarve. Nykyisellään Yle joutuu kuitenkin toimimaan vain kansallisten spektaakkelien köyhänä tulkkina, joka tuottaa laimeita versioita kaupallisten kanavien kulutusunelmien vastapainoksi. Samalla uutiset ja asiaohjelmat ovat kriisissä, ne ovat tulossa ilmaisiksi kulutushyödykkeiksi. Siksi medioilta vaaditaan yhä viihteellisempää ja ihmisten arkea lähempänä olevaa asennetta.

Yleisradiotoiminnan ydinkysymys onkin, kuinka tuottaa yhteisiä kokemuksia yhtenäiskulttuurin rapauduttua, suomalaisen massayhteiskunnan jälkeen. Tähän on kaksi vaihtoehtoa. Toisessa laitetaan volyymiä kovemmalle eli tuotetaan aina vain näyttävämpiä spektaakkeleita, jotka ovat tyhjiä ja samanlaisia kuin kaikkialla muuallakin maailmassa. Toinen vaihtoehto on antaa kansalaisille työkalut tuottaa uusia merkityksellisempiä yhteisöjä. Entä jos Yle toimisi kuten avoimen lähdekoodin tuotanto tai kuten yhteisöllisen tuotannon media Kuukuppikunta?

Ajatelkaa *Avointa Yleä*, jossa katsojan ja tuottajan rajapinta on rikottu. Avoimessa Ylessä Pirjo saisi ottaa aidosti osaa sisällön ja sitä jakavien yhteisöjen tuotantoon. Avoin Yle on kansalaisille täysin avoin media, joka tarjoaa jonkin verran teknistä ja editoriaalista tukea alan ammattilaisilta. Avoimessa

Ylessä Pirjot, Markut ja Teijat muodostavat julkisen palvelun. He tuottavat ja jakavat sivistystä toisilleen. Suunta on pois päin valoa kansalle -sivistyksestä. Avoin Yle olisi maailman ensimmäinen julkisen palvelun yhteisöllinen media.

Sohvaperunasta sisällöntuottajaksi

Ensimmäistä kertaa historiassa musiikin, uutisten, päiväkirjan, käyttöohjeiden tai yhteiskunnallisten ideoiden julkaisemiseen ei ole mitään muuta vaatimusta kuin kyky käyttää tietokonetta ja pääsy koneelle.

Yhteisöllisen median nousu on ollut tämän vuoden huomattavimpia kulttuurisia ilmiöitä. Yhteisöllisessä mediassa käyttäjä tuottaa itse sisällön, tai *on* itse sisältö. Youtube (100 miljoonaa katsottua videota päivässä), Myspace (100 miljoonaa käyttäjää), craigslist.org (4 miljardia sivunlatausta kuussa), Wikipedia (912 000 käyntiä päivässä), IRC-galleria (5 miljoonaa omakuvaa) ovat hyviä esimerkkejä Web 2.0:n eli yhteisöllisen median esiinmarssista.

Myös useiden tavallisten suosittujen verkkosaittien menestyksen salaisuus on yhteisöllisyydessä: Ebay:llä (168 miljoonaa käyttäjää) olet ostoksilla ja tarkkailet muiden ostoja, myyntejä ja ennen kaikkea sitä, kuinka luotettava myyjä on muiden käyttäjien mielestä. Amazonin (35 miljoonaa asiakasta yli 250 maassa) kirja-arviot pitävät valtavan kirjavälittäjän sivut mielenkiintoisina – puhumattakaan listoista ja suosituksista. Suosituimmat hakumoottorit seuraavat koko internetiä sosiaalisena verkostona, jossa käyttäjien eniten linkkaamat sivut näkyvät ensimmäisinä. Perinteiset kustantajat ja sähköiset mediat miettivät kuumeisesti kuinka hyödyntää tätä yhteisöissä piilevää voimavaraa.

Ilmiötä voi hyvällä syyllä pitää sekä vallankumouksellisena että demokratisoivana. Se on tuonut mukanaan ajatuksen siitä, voisiko julkisen palvelun avata yhteisölliselle tuotannolle. Julkisen palvelun tehtävänähän on kansalaisten monimuotoisuuden palveleminen.

Ensimmäinen avaus avoimen julkisen yleisradiotoiminnan saralla on brittiläisen BBC:n Backstage (backstage.bbc.co.uk), joka avaa kansallisen yleisradioyhtiön arkistot briteille vapaasti muokattavaksi ja käytettäväksi, ei ainoastaan katsottavaksi.

Julkisesta palvelusta arkipäivän demokratiaan

Väitteet median demokratisoitumisesta ovat saaneet taakseen pinottain evidenssiä. Niistä vaikuttavin on Yochai Benklerin The Wealth of Networks. Benkler osoittaa, että yhteisöllinen kulttuurintuotanto toteuttaa juuri niitä sivistyksellisiä ja demokraattisia tehtäviä, joita varten julkisen palvelun mediat pe-

rustettiin. Avoin Yle verkottaisi saman intressin jakavia yksilöitä ja loisi ad hoc -yhteisöjä, kansanliikkeitä.

Avoin Yle käyttäisi amatööri- ja ammattilaismedian parhaimmistoa julkisen palvelun toteuttamiseen. Ohjelmien sijaan se tuottaisi osallistumismahdollisuuksia, arkipäivän demokratiaa. Tällainen yhteisöllinen julkisen palvelun media toteuttaisi samaa tehtävää kuin Suljettu Yle. Se yhdistäisi kaksi keskeistä tarvetta:

1. Yksilöillä on tarve ja oikeus ääneen. Moderni äänioikeus oli ensimmäinen suuri demokraattisen äänen jaon innovaatio. Äänioikeutta tulee laajentaa voimaistamalla kaikki yksilöt antamaan yksilöllinen ja hyödyllinen ääni. Demokratia toteutuu vasta kuin kaikilla on yhtäläinen mahdollisuus ääneen.
2. Demokratia tarvitsee toimiakseen taloudellisen ja valtion intresseistä vapaan kansalaisyhteiskunnan. Jälkiteollisella ja yksilöllisellä ajalla ihmisten yhteisöiden välisiä kohtaamisia tulee mahdollistaa tietoisemmin kuin massayhteiskunnan aikana.

Saksalainen ajattelija Jürgen Habermas on osoittanut, että valtion ja talouden ”systeemimaailma” tunkeutuu arkeemme. Hän argumentoi, että sen vuoksi demokratia tarvitsee tuekseen kolmannen voiman: kansalaiskeskustelun eli ”julkisen sfäärin”.

Habermasin utopia kuvaa demokratiaa tilana, joka on käytännössä mahdotonta saavuttaa, mutta jota pitää koko ajan tavoitella. Tämä kehitys tapahtuu julkisessa sfäärissä. Siellä ulkoiset instituutiot, kuten valtio tai markkinat, eivät voi vaikuttaa siihen mitä kukin kannattaa tai vastustaa. Sinne on kaikilla yhtäläinen pääsy. Marginaaliryhmätkin pääsevät luomaan ja neuvottelemaan identiteettiään ja asemaansa. Julkinen sfääri antaa meille mahdollisuuden toimia kansalaisina.

Avoin Yle kytkisi julkisen palvelun median yhteen muiden julkisten palveluiden kanssa. Se edistäisi aktiivista kansalaisuutta eli luvussa neljä kuvattua valtaistumista subjektiksi. Se tuottaisi vertaisverkostoja, jotka voisivat liittyä paitsi ihmisten terveyteen, ihmissuhteisiin, opiskeluun, tutkimukseen ja kuluttajuuteen, niin yhtä hyvin mihin tahansa perinteiseen harrastukseen postimerkkeilystä erilaisiin urheilulajeihin ja käsitöihin.

Verkostot olisivat samanlaisia kuin sadat tai tuhannet paikallisesti toimivat tuoreiden äitien imetystukiryhmät, joissa keskustellaan imetystekniikoista, mutta myös lasten kehityksestä, parisuhteesta, seksistä ja vapaa-ajasta. Ennen kaikkea niissä tarjotaan sosiaalista verkostoa elämänvaiheeseen, jossa monet kokevat tulleensa eristetyksi kotiin fyysisestikin raskaiden rutiinien ääreen.

Konsulttikielellä Avoin Yle olisi sosiaalisten innovaatioiden teknologinen alusta. Kuukuppikunta antoi hyvän esimerkin siitä, kuinka tällainen areena

rakennetaan. Maailmalta löytyy tuhansia muita vastaavia tapauksia. Ne ovat kaikki oman näköisiään ja itse tehtyjä. Niiden muodosta päättää yhteisö, sen johtajahahmot ja satunnaisemmat jäsenet. Ylhäältä alas annettu formaatti ei toimi, ohjailu huomataan. Sitä paitsi ohjailun luoma huono ilmapiiri saattaa karkottaa ”lukijat”, yhteisöllisten medioiden jäsenet. Avoin Yle mahdollistaisi vertaisryhmien syntymisen myös niiden kesken, jotka tuntevat yhteisöllisen median logiikkaa vähemmän kuin Kuukuppikunnan takana olevat ”naisnörtit”.

Toimittajakielellä Avoimen Ylen toimittajat olisivat amatöörejä ja toimitussihteerit ammattilaisia. Amatöörit tuottavat sisällön. Ammattilaiset muokkaavat ja tarkistavat faktoja, tarkistavat suosituimpien uutisaiheiden ja keskusteluiden tietoja sekä esittelevät uusia ajankohtaisia keskustelunaiheita. Tätä voisi olla 2000-lukulainen kansalaisjournalismi.

Aiemmat valtiolliset yhteisöllisen median kokeilut ovat menneet mönkään, sillä niissä ei ole tarjottu käyttäjälle tarpeeksi vastuullista roolia. Ne ovat olleet enemmän terapiaa kuin demokratiaa. Kuukuppikunnan antama esimerkki osoitti selkeästi, kuinka tärkeää on oikeanlainen vertaismoderointi, käyttäjädemokratia ja keskusteluiden selkeä ohjeistaminen. Ennen kaikkea yhteisöllisen median nousu on osoittanut, että kansalaisiin voi luottaa: populismilla ja häiriköinnillä on vähän kysyntää tai suosiota. Oman median tuottaminen sitoo ja vastuullistaa. Julkisessa palvelussa se luo kansalaisuutta.

Seuraavana askeleena Yhteiskunta 2.0

Yhteiskunta 2.0 on meidän visiomme siitä ympäristöstä, jossa ihminen voi toimia vapaaehtoisesti ja vastuullisesti. Yhteiskunta 2.0 on tarina uudenlaisista mielekkäistä ja merkityksellisistä yhteisöistä, joita voi syntyä perheen, kansakunnan, työpaikan ja ammatin päälle.

Yhteisöllisen ja osallistuvan tuotannon päälle rakentuva Yhteiskunta 2.0 perustuu hyödyllisyyden kokemukseen ja vapaaehtoisuuteen. Kolmannen iän peruskoulu ja Avoin Yle ovat esimerkkejä siitä, miten omaehtoiseen yhteiskuntaan siirrytään. Niillä tuotetaan Yhteiskunta 2.0:n vaatimia kansalaistaitoja. Ne vaativat rinnalleen kymmeniä elleivät satoja vastaavia sosiaalisia innovaatioita.

Teollinen aikakausi oli ydinperheen, ammattikuntien ja kansallisvaltion kulta-aikaa. Siksi meillä on nyt käsissämme hyvinvointivaltio, jonka laitokset tuottavat erilaisia palveluita – poliisipalveluita, lastenhoitoa, terveydenhoitoa, tukipalveluita erityisryhmille, perus- ja korkeakoulutusta, liikenteen ja jätehuollon infrastruktuuria ja kulttuuritoimintaa.

Hyvinvointivaltion rakentanut kansalaisvaltio on kauan sitten menettänyt merkityksensä arjen yhteisönä. Se palaa mieliimme vain suurten kansallisten spektaakkelien kuten vaalien, urheilu- ja laulukisojen, talouden mullistusten

ja historian merkeissä. Kansalaisvaltiota on poliittisesti pilkottu aiemminkin kooltaan sopivampiin hallinnollisiin osiin, kuten kunta- tai lääniuudistuksissa. Syntyneet uudet osat eivät kuitenkaan ole meille merkityksellisiä, ne ovat vain virastojen uusia nimiä.

Paikallisuus keksittiin uudestaan 1980-luvun lopussa, kun vastuu julkisten palveluiden tuottamisesta siirrettiin hiljalleen kunnille. Valitettavasti mekaanisesti asuinpaikan mukaan määritelty yhteisöllisyys ei ole tätä aikaa. Se ei ole tarpeeksi yksilöllinen ollakseen merkityksellinen. Ihmiset tiedostavat olevansa paljon enemmän kuin maanviljelijä Ala-Härmästä, virkamies Espoosta tai työtön Päijät-Hämeestä. Sitä paitsi maanviljelijä voi asua ja kuluttaa kaupungissa, olla lesboäiti, harrastaa golfia ja omaishoitaa kroonikkotätiään.

Silti ihmisten identiteetin ja vertaiskokemuksen tarve ei ole hävinnyt mihinkään. Se ei vain enää tyhjene pelkkään asuinpaikkaan ja ammattiin. Identiteettiautomaattien aika on ohi. Paikallisuuteen perustuvien yhteisöjen ohella on nähtävä muiden, paljon sumearajaisempien yhteisöjen merkitys. Ne tukevat hyvinvointiamme, jos tunnemme kuuluvamme niihin, vaikka emme tapaisikaan sen muita jäseniä säännöllisesti keilaradalla.

Hyvinvointivaltio – hyvinvointiyhteiskunta – hyvinvointiyksilö?

Retoriikka hyvinvointivaltiosta muuttui 1990-luvun alussa. Silloin alettiin puhua hyvinvointiyhteiskunnasta. Suunta on oikea. Tavoitteenamme on yhteiskunta, joka antaa kansalaisille voimia ja välineitä, joilla he voivat aktiivisesti tuottaa hyvinvointia itselleen ja muille.

Mutta jotta hyvinvointivaltiosta voitaisiin siirtyä kohden Yhteiskunta 2.0:aa:

- Päätöksentekijöiden pitää ymmärtää, että kansalaisten aktiivisuus voi toteutua monin eri tavoin. Osallistuminen ja aktiivisuus eivät tarkoita yksin äänestämistä, palkkatyön tekemistä tai kuulumista johonkin järjestäytyneeseen yhteisöön kuten partioon, urheiluseuraan tai kirkkoon. Syrjäytyminen on perinteisistä yhteisöllisistä aktiviteeteista syrjäytymistä ja suurelle osalle suomalaisia krooninen tila.

- Päätöksentekijöiden pitää nähdä yksilöt osana yhteisöjä ja niistä voimansa ammentavina. Näin taataan kivijalka sille, että *kansalaisuus* oikeuksineen ja velvollisuuksineen säilyy. Yksilöiden yhä moninaisemmat elämäntyylivalinnat rakentuvat aina tiettyjen yhteisöllisten normien kautta. Kukaan ei pysty ohjailemaan kansaa ylhäältä käsin ja luomaan näin merkityksellistä kansallisyhteisöä.

- Päätöksentekijöiden tulee nähdä yhteiskunta kokonaisuutena ja julkiset palvelut yhteiskunnallisen hyödyn kautta. Julkisten palveluiden tehtävä on vapauttaa yhteiskunnan kaikilla sektoreilla olevat hajautetut voimavarat. Ne eivät kuitenkaan yksin riitä. Onnistuakseen hyvinvointimme rakentamisessa julkisen sektorin tulee mahdollistaa merkityksellinen elämä paitsi kansalaisina, myös yksityishenkilöinä, kuluttajina ja tuottajina. Julkisten palveluiden tulee ohjata yksilölliseen hyvään elämään, ei parantaa tai opettaa.

Julkisen sektorin missio Yhteiskunta 2.0:ssa

Osallistumisen paradoksi on se, että vertaistukea tarjoaviin yhteisöihin osallistuvat ihmiset ovat yleensä kaikkein kyvykkäimpiä ja hyvinvoivimpia. Heillä on moninkertaisten yhteisöjen tarjoama tuki, varaa valita missä yhteydessä vertaisuutta hakee tai tarjoaa. Tilanne on tuttu esimerkiksi perinteisissä urheiluseuroissa ja potilasyhdistyksissä. Siksi vastuun siirtäminen suoraan kansalaisten yhteisöille ei ole ratkaisu, jolla 1990-luvulla alkanut sukupolvelta toiselle periytyvä syrjäytyneisyys katkaistaan.

Ei kuitenkaan ole mitään rakenteellista syytä, miksei tämän päivän syrjäytyneitä voisi saada mukaan tulevaisuuden Yhteiskunta 2.0:aan. Oman äänen ja hyödyn tarve ei kysy oletko sairas tai velkakierteessä. Tässä kiteytyykin *julkisen sektorin missio Yhteiskunta 2.0:ssa*. Sen pitää tehdä syrjäytyneistä subjekteja, ei vain avun vastaanottajia. Tällöin heille tulee voida tarjota muitakin identiteettejä kuin passiivisen työttömän (tai nykyretoriikan mukaan aktiivisen työnhakijan), alkoholiongelmaisen tai syrjäytyneen identiteetti. Syrjäytyneet eivät tarvitse ongelmansa ympärillä pyörivää toimintaa, vaan aitoa jäsenyyttä merkityksellisissä yhteisöissä.

Tästä on jo esimerkkejä. Helsingin asukaskumppanuustalo Betania, joensuulaisen Kulman Kundit -kansalaistalon päihdetyö ja Oranssin Cafe Respect tuottavat yhteisöllistä omaehtoista palvelua nimenomaan yhteiskunnasta ja sen hyvinvointipalveluista syrjäytyneille ja syrjäytymisvaarassa eläville: päihde- ja mielenterveysongelmaisille, pitkäaikaistyöttömille, yksinäisille ja kahden kulttuurin välissä identiteettiään rakentaville maahanmuuttajanuorille.

Betanian toimintaidea on yksinkertainen. Yhteiskunta pitää voida kohdata muutenkin kuin kriisitilanteissa, asunnon mennessä tai jalan katketessa. Vain sillä tavalla voi ymmärtää, että minullakin on paikka tässä yhteiskunnassa. Näin valtio voimaistaa syrjäytyneet oman elämänsä hallintaan. Betania ja Cafe Respect opettavat tällaisia peruskansalaistaitoja: tietotekniikan käyttöä, vuorokausirytmiä, vertaisapua byrokraattisten instituutioiden kanssa toimimiseen sekä empatian opettelua – alkaen mahdollisuudesta kuulla edes joskus

itselle suunnattu kysymys ”Mitä kuuluu?”. Periaatteessa Betania on jalkautettu sosiaalitoimisto, josta saatava tuki ei ole materiaalista.

Yhteiskunta 2.0 kasvaa orgaanisesti

Esimerkkimme osoittavat, että Yhteiskunta 2.0 kasvaa orgaanisesti. Sitä ei voi julistaa alkaneeksi, kun uusi virasto on perustettu. Julkinen sektori voi joko auttaa tai hankaloittaa sen kehittymistä. Pysäyttää sitä tuskin voi.

Meidän pitää ymmärtää, että myös eniten apua tarvitsevien tarpeet ovat erilaisia. Virallisen yhteiskunnan pitää olla yhä jalkautuneempi; aktiivisesti vahvistaa heikoimmilla materiaalisilla ja sosiaalisilla resursseilla eläviä ihmisiä ja ennen kaikkea heidän yhteisöjään. Valtion tulee luoda se hiekkalaatikko, jolle on helpointa kiivetä matkalla kohti täysivaltaista ja omaa aktiivista kansalaisuutta. Tukiverkkoja tulee siirtää niin, että ne auttavat itsestään ylöspäin, eivätkä vain estä totaalista putoamista eli ennenaikaista kuolemaa.

Betanian ja Kulman kundien kokemukset todistavat, että työkeskeisessä yhteiskunnassa eläneet ihmiset alkavat helposti ottaa vastuuta ja ovat mukana suunnittelussa, jos he saavat nimikkeet ja työnkuvan, tunnustetun ja omaehtoisen roolin. Kansalaispalkka saattaisi ratkaista joitakin muuttuvan työyhteiskunnan ongelmia, mutta se ei vielä ratkaise yksilöiden hyödyttömyyden tunnetta.

Valtion ja kansalaisyhteiskunnan rajapintaan on rakennettava rosoa, johon tarttua. Muuria valtion ja epävirallisen yhteiskunnan välillä tulee rikkoa.

Yhteiskunta 2.0 edellyttää:

- että tunnistamme muunkin kuin palkkatyön olevan tapa yhteiskunnan hyvinvoinnin luontiin;
- että näemme, kuinka yksilöllinen ääni ja hyödyllisyyden tunne ovat välttämättömiä ihmisen hyvinvoinnille;
- ennen kaikkea, että on muunkinlaisia yhteisöjä kuin valtio, työ ja perhe.

Useimmat näistä “muista yhteisöistä” toimivat vapaaehtoisuuden pohjalta ja tekevät ennaltaehkäisevää työtä paremmin kuin mikään virallinen instituutio. On olemassa kasaantuva määrä tutkimustietoa siitä, että kroonisten sairauksien ja syrjäytyneisyyden hoito ovat vahvasti riippuvaisia yhteisöistä ja verkostoista.

Jotta nämä ihmiset pääsevät edes hyvinvointivaltion palveluiden piiriin, tarvitaan omia uusia sisäänkäyntejä ja suunnannäyttäjiä. Hyvinvointivaltio tarvitsee hiekkalaatikoita, joilla on oma yhteisö, jonka kautta kahvia juova kansa-

lainen kuulee vinkit ja neuvot, jotka aiemmin saattoi kuulla naapureilta, työkavereilta tai perheenjäseniltä. Kuukuppikuntalaiset, Aktiiviset Seniorit ja Cafe Respectin väki ovat kaikki löytäneet ainakin yhden merkityksellisen yhteisön.

Yhteiskunta 2.0 on uusi tapa ajatella yhteiskuntaa – julkisten toimijoiden, markkinoiden, kolmannen sektorin ja kansalaisten varaan rakentuvaa kokonaisuutta ja näiden toimijoiden yhteisvaikutusta. Se ei ole enää hyvinvointivaltion sosiaaliteknologiaa, vaan ihmisten omien yhteisöjen toimintaa. Ihmiset arvostavat yhä enemmän asioita, joita he itse saavat olla rakentamassa. Jopa silloin, kun pohjana on yhteiskunnan tarjoama tekninen mahdollisuus. Se taas ei olisi mitään ilman yhteisön omaehtoista toimintaa.

Medioiden kuluttajat ovat ottaneet tämän uuden asenteen omakseen ja muodostaneet uusia yhteisöjä, jotka ovat suorempia kuin yhdessä koetun spektaakkelin märehtiminen. He kohtaavat toisinaan ja ilmaisevat itseään vapautuneemmin internetissä kuin muualla. He ymmärtävät olevansa yhteisönä voimakas, voimakkaampi kuin järjestelmä, jonka avulla ja ansiosta he toimivat. Samalla tavoin yhteiskunta mielletään entistä enemmän koostuvaksi kansasta, ei yhdestä tuotannon sektorista. Yhteiskunta 2.0 tuo valtaa takaisin kuluttaja-kansalaisille. Heille pitää avata mahdollisuus vaikuttaa omilla valinnoillaan siihen, mitä lopulta syntyy.

Ihmiset käyttävät jo nyt paljon aikaa identiteettinsä rakentamiseen, mutta se tapahtuu vain kuluttamalla. On karu ajatus, että kunnon kansalainen hoitaisi kaikki tarpeensa rahalla ja sen lisäksi hänen velvollisuutenaan olisi vain huolehtia perheestään. Se ei ole ikinä ollut tarkka kuva nykyihmisestä, eikä tuota hyvää yhteiskuntaa. Suomalaisten veronmaksuhalukkuus johtuu luultavasti siitä, että tietyistä uhista ja epävarmuuksista johtuvia vastuita halutaan siirtää valtiolle. Se ei voi olla kestävä suuntaus. Vastuuta tulisi siirtää autonomisille yhteisöille, joissa ihmiset kokevat olevansa osallisia.

Hyvässä yhteiskunnassa poliisi ei tuota turvallisuutta, terveyskeskus terveyttä, eikä hyvinvointivaltio hyvinvointia. Sen sijaan ne lähtevät ihmisten arjesta, teoista ja yhteisöistä. Niistä rakentuu myös Yhteiskunta 2.0.

Lähteet

Kirjassa mainitut organisaatiot ja www-palvelut

IRC-galleria
www.irc-galleria.net

Kuukuppikunta
www.kuukuppikunta.net

Loppukiri
www.aktiivisetseniorit.fi

TimeBank
www.timebank.org.uk

Verkostopalvelu.fi
www.verkostopalvelu.fi

Oranssi
www.oranssi.net

Kulman kundit
http://www.kansalaistalo.fi/kulmankundit/

YouTube
www.youtube.com

Craiglist
www.craigslist.org

MySpace
http://www.myspace.com/

Wikipedia
www.wikipedia.org

Amazon
www.amazon.com

Ebay
www.ebay.com

BBC Backstage
backstage.bbc.co.uk

Hankkeen työseminaareihin (1.12.2005 ja 29.3.2006) osallistuneet

Anttonen, Sari	Reflex Design
Bentley Tom	Demos UK
Baer, Natalia	
Bruun, von Santtu	Suomen Kuntaliitto
Engeström, Jyri	Lancaster University
Enkenberg, Aki	TIEKE Tietoyhteiskunnan kehittämiskeskus
Fieschi Catherine	Demos UK
Halava, Ilkka	MDC RISC International Oy
Hautamäki, Antti	Sitra
Hanhijärvi, Hannu	Sitra
Heinonen, Sirkka	VTT
Heikkilä, Matti	Stakes
Himanen, Pekka	HIIT
Holvas Jakke	Lektio
Häkkinen, Minna	Satama Interactive
Hämäläinen, Timo	Sitra
Hämäläinen, Hannu	Stakes
Kalliokoski, Matti	
Kantomaa, Marko	Nuori Suomi ry
Karjalainen, Sampo	Sulake oy
Kekkonen, Timo	Sitra
Kivelä, Kirmo	
Koskinen, Katariina	
Laakso, Tapio	
Lahti, Vesa-Matti	Sitra
Leinonen, Teemu	UIAH, Media Lab
Lång, Raimo	YLE
Lönnqvist Camilla	Suomen Punainen Risti
Markkanen Mikko	Business Arena Oy
Meskus, Mianna	Helsingin yliopisto
Molander, Jon	Movial Corporation
Multanen, Elina	Finnish Institute in London
Mutanen, Ulla-Maaria	Helsingin yliopisto
Neuvonen, Aleksi	Demos Helsinki
Parkkinen, Marko	Bob Helsinki
Ranta, Miia	Finnish Centre for Open Source Software
Reunanen, Marjo	Kehitysvammaisten Tukiliitto

Salmi, Pekka	Sitra
Salonen, Annamari	Finnish League for Human Rights
Suppanen, Ilkka	Studio Suppanen
Talvitie, Tuija	British Council
Tarkka, Minna	M-cult
Tukiainen, Petrikki	Villinikkarit Oy
Uusitalo, Liisa	Helsingin kauppakorkeakoulu

Kirjaa varten haastateltiin seuraavia henkilöitä:

Jaana Alaja, pääluottamusmies/erityisluokanopettaja, Helsingin opettajien ammattiyhdistys
Aaron Barbour, tutkimuspäällikkö, Community Links
Jouni Backman, kansanedustaja
Tuija Brax, kansanedustaja
Santtu von Bruun, tutkija, Kuntaliitto
John Craig, tutkija, Demos UK
Andrew Dick, johtaja, TimeBank
Risto Harisalo, professori, Tampereen yliopiston johtamistieteiden laitos
Ilkka Halava, toimitusjohtaja, MDC RISC International Oy
Matti Heikkilä, ylijohtaja, Stakes
Anne Huotari, kansanedustaja
Hannu Hämäläinen, tulosaluejohtaja, Stakes
Timo Hämäläinen, tutkimusjohtaja, Sitra
Jyrki Katainen, kansanedustaja
Sari Kauppinen, tutkija, Stakes
Mikko Kautto, tutkimuspäällikkö, Stakes
Jaakko Kiander, tutkimusprofessori, VATT
Lasse Kilponen, kehittämispäällikkö, Seniorpolis oy
Cindy Kohtala, tutkija, Taideteollisen korkeakoulun muotoilun osasto
Juha Kostiainen, kehitysjohtaja, YIT-Yhtymä
Matti Kuronen, hankekehitysinsinööri, YIT Rakennus
Ritva Krug, sosiaaliohjaaja, Betania Toimintakeskus
Jyrki Laaksonen, ohjaaja, Pointzi/Yle
Otso Lapila, nuorisotyöntekijä, Oranssi ry
Markku Lehto, kansliapäällikkö, Sosiaali- ja terveysministeriö
Tero Leino, työnjohtaja, Helsingin sosiaaliviraston työhönkuntoutusyksikön ulkotyö- ja kuljetusyksikön huoltosuhteinen puistotyöryhmä
Paul Lillrank, professori, Teknillisen korkeakoulun tuotantotalouden osasto
Wisa Majamaa, hankekehitysjohtaja, YIT Rakennus

Mianna Meskus, tutkija, Helsingin yliopiston sosiologian laitos
Paul Miller, tutkija, Demos UK
Jorma Niemelä, ohjelmajohtaja, Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma
Seppo Niemelä, rehtori, Diakonia-ammattikorkeakoulu
Suvi Miettinen, sosiaaliohjaaja, Kumppanuustalo Hanna
Mika Pantzar, tutkimusprofessori, Kuluttajatutkimuskeskus
Vesa Peipinen, toiminnanjohtaja, Oranssi ry
Miia Ranta, Kestävien kuukautissuojien tiedotus – KESTIS ry
Raimo Sailas, valtiosihteeri, Valtiovarainministeriö
Mirka Sillanpää, luokanopettaja, Tahvonlahden koulu
Kimmo Siltanen, oppilaanohjaaja, Lauttasaaren yhteiskoulu
Heli Stenvall, puheenjohtaja, Aktiiviset Seniorit ry
Riitta Särkelä, toiminnanjohtaja, Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto
Tuula Talvela, sihteeri, Aktiiviset Seniorit ry
Tarya Thomasen, sosiaaliohjaaja, Helsingin kaupungin sosiaalivirasto
Sari Toiviainen, toimistopäällikkö, Helsingin työvoiman palvelukeskus Duuri
Liisa Uusitalo, professori, Helsingin kauppakorkeakoulu
Marjatta Vesterinen, sosiaaliohjaaja, Kumppanuustalo Hanna

Kirjallisuus

Adaptive State – Strategies for personalising the public realm. 2003. Edited by Bentley, Tom and Wilsdom, James. Demos, London.

Benkler, Yochai. 2006. *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. Yale University Press, New Haven & London.

Bentley, Tom. 2005. *Everyday Democracy – Why We Get the Politicians We Deserve*. Demos, London.

Cottam, Hilary & Leadbeater, Charles. 2004. *Red Paper 01 – Health: Co-creating Services.* Design Council, London.

Giddens, Anthony. 1998. *The Third Way: The Renewal of Social Democracy.* Polity Press, Cambridge.

Harkin, James & Huber, Julia 2004. *Eternal Youths – How the baby boomers are having their time again*. Demos, London.

Hautamäki, Antti & Lehtonen, Tommi & Sihvola, Juha & Tuomi, Ilkka & Vaaranen, Heli & Veijola, Soile. 2005. *Yhteisöllisyyden paluu*. Gaudeamus, Helsinki.

Hämäläinen, Timo J. & Heiskala, Risto. 2004. *Sosiaaliset innovaatiot ja yhteiskunnan uudistumiskyky*. Edita, Helsinki.

Hämäläinen, Timo. 2006. *Kohti hyvinvoivaa ja kilpailukykyistä yhteiskuntaa*. Sitra, Helsinki.

Kopperi, Marjaana. 2000. *Vastuu hyvinvoinnista*. Kunnallisalan kehittämissäätiö.

Layard, Richard. 2005. *Happiness – Lessons from a New Science*. Penguin Books, London.

Leadbeater, Charles. 2004. *Personalisation through participation – A new script for public services*. Demos, London.

Leadbeater, Charles & Miller, Paul. 2004. *The Pro-Am Revolution – How Enthusiasists Are Changing Our Economy And Society*. Demos, London.

Parkes, Sophia & Heapy, Joe. 2006. *Journey to the Interface – How public services design can connect users to reform*. Demos, London.

Rifkin, Jeremy. 2004. *The European Dream. How Europe's Vision of the Future Is Quietly Eclipsing the American Dream*. Tarcher Penguin, New York.

Sennett, Richard. 2006. *The Culture of the New Capitalism*. Yale University Press, New Haven & London.

Sihvola, Juha. 1998. *Toivon vuosituhat*. Atena Kustannus, Jyväskylä.

Sosiaalibarometri 2005 – Hyvinvointipalvelujen tuottajien ajankohtainen tilanne ja näkemys kansalaiten hyvinvoinnista. Toimittanut Eeronen, Anne – Londén, Pia – Perälahti, Anne – Siltaniemi, Aki – Särkelä, Riitta. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, Helsinki.

Skidmore, Paul & Craig, John. 2005. *Start with People – How community organisations put citizens in the driving seat*. Demos, London.

Yrjönsuuri, Mikko. 2006. *Onni ja sen viholliset*. Kirjastudio, Helsinki.

Zuboff, Shoshana & Maxmin, James. 2002. *The Support Economy – Why corporations are failing individuals and the next episode of capitalism*. Penguin Books, New York.

Tämän kirjan kirjoitti Demos Helsinki

Demos Helsinki on kolmannella sektorilla toimiva tutkimusorganisaatio eli ajatushautomo.

Demos Helsingin tavoite on lisätä kansalaisten, kuluttajien ja yksilöiden valtaa instituutioihin, joiden alaisina he elävät, työskentelevät ja kuluttavat.

Demos Helsinki etsii uusia turvallisuutta luovia tukipisteitä. Emme enää elä maailmassa, jonka perhe, työ, kuluttaminen ja kansallisvaltio ovat määritelleet ennalta. Yhteiskunnan samanaikainen moniarvoistuminen ja vanhoihin rakenteisiin nojaaminen estävät uuden yhteisöllisyyden synnyn. Ristiriita uhkaa ennen kaikkea yksilön vaikutusmahdollisuuksia.

Puoluepolitiikka, edustuksellinen demokratia ja markkinatalous eivät kykene vastaamaan tulevaisuuden haasteisiin. Jako julkiseen ja yksityiseen sortuu, uudella ja ennakoimattomalla tavalla. Olennaista ei ole enää julkisten organisaatioiden, yritysten tai kansalaisjärjestöjen työnjako vaan se, kuinka yksilö kokee muutokset ja valtansa niihin.

Demos Helsinki luo tilaa tarttua ilmastonmuutoksen, globalisaation, digitalisaation, väestön ikääntymisen, kulttuurisen tasapäisyyden, työn muutosten, vapaa-ajan kulutuskeskeisyyden ja epätasa-arvoistumisen kaltaisiin ilmiöihin ja etsii niille demokraattisia ratkaisuja. Vaikka pysyviä ratkaisuja ei löydy, se ei saa tarkoittaa ideologisen keskustelun päättymistä.

Demoksen toiminta on ideologista mutta puoluepoliittisesti ehdottoman riippumatonta. Sen toiminta on yleishyödyllistä ja yhteiskunnan pitkän aikavälin hyvinvointia edistävää.

Demoksen harjoittama tutkimus ja sen tulokset ovat avoimia kaikille.

Demos Helsinki toimii yhteistyössä lontoolaisen Demos UK:n kanssa. Tämän yhteistyön tuloksena on syntynyt myös käsissäsi oleva kirja.

Helsingissä 7.11.2006

Roope Mokka
Aleksi Neuvonen

Aleksi Neuvonen

Aleksi Neuvonen on koulutukseltaan filosofi. Hän on valmistunut maisteriksi Helsingin yliopistosta.

Aleksi Neuvonen on kirjoittanut Vihreälle sivistysliitolle kirjan *Globalisaatio ja hyvinvointipalvelut* ja Rooman klubin Suomen yhdistykselle Rooman klubin vuosikokouskonferenssin raportin *Hostages of the Horizon. The twin challenge of ignorance and indifference*. Hän on työskennellyt tutkijana Tulevaisuuden tutkimuskeskuksessa ja VTT:n teknologian tutkimuksen ryhmässä sekä vapaana toimittajana. Aleksi Neuvonen on ympäristöjärjestö Dodon perustajajäsen ja nykyinen puheenjohtaja. Hän toimii myös Rooman klubin Suomen yhdistyksen varapuheenjohtajana.

Töissään Aleksi Neuvonen on käsitellyt tulevaisuuden tutkimuksen perusteita, ympäristöongelmien vaikutusta globaaliin kulttuuriin sekä kaupunkisuunnittelua.

Roope Mokka

Roope Mokka on koulutukseltaan yhteiskuntatieteilijä. Hän on valmistunut Leicesterin yliopistosta BSc. in Communications and Society -opinto-ohjelmasta sekä suorittanut Bristolin yliopistossa MA in Television Studies -tutkinnon.

Mokka on työskennellyt analyytikkona lontoolaisessa Ovum Ltd:ssä, tutkijana Taideteollisen korkeakoulun MediaLabissa ja Culminatum Ltd:ssä sekä vapaana toimittajana.

Töissään Roope Mokka on käsitellyt uusia teknologioita ja niiden markkinoita sekä medioiden suhdetta demokratiaan.

Sitra on aika ajoin julkaissut hyvinvointiyhteiskuntaan liittyviä raportteja. Roope Mokan ja Aleksi Neuvosen käsillä oleva kirja tarjoaa uusia tapoja ajatella hyvinvointia. Hyvinvoinnin olennainen osa on ihmisen mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä ja kokea se mielekkääksi. Tästä lähtökohdasta kirjoittajat esittävät hyvinvointiyhteiskunnan syvällistä reformia. Kirja on siis sosiaalisten innovaatioiden asialla.

Kirjoittajien mielestä rahasta puhuminen on sumentanut silmämme hyvinvoinnin muutoksilta: Uudelta yksilöltä, joka on aktiivinen ja vastuullinen. Sekä yhteisöiltä, joissa hän käyttää yksilöllistä ääntään ja on hyödyksi muille. Niissä piilee hyvinvointiyhteiskunnan toinen tuleminen.

SITRA

Suomen itsenäisyyden juhlarahasto

Itämerentori 2, PL 160, 00181 Helsinki, www.sitra.fi
Puhelin (09) 618 991, faksi (09) 645 072, sitra@sitra.fi

ISBN 951-563-544-6 (URL:http://www.sitra.fi)
ISSN 1457-5728 (URL:http://www:sitra.fi)